

De geschiedenis der zending, van het Pinksterfeest tot op den tijd der Hervorming

<https://hdl.handle.net/1874/234422>

DE GESCHIEDENIS DER ZENDING,
VAN HET PINKSTERFEEST
TOT OP DEN TIJD DER HERVORMING.

DOOR

L. TIEMERSMA,
Zending-Leeraar te Buitenzorg.

Uitsluitend ten voordeele der Evangelisatie door
Landontginning op West-Java.

NIJMEGEN,
P. J. MILBORN.

E. J. H.

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSHOGESCHOOL
OEGSTGEEST.

mm 10801

PKC
284

DE GESCHIEDENIS DER ZENDING,

VAN HET PINKSTERFEEST TOT OP DEN TIJD
DER HERVORMING.

A 4d
2

DOOR

BIBLIOTHEEK
NEDERL. ZENDINGSHOGESCHOOL
OEGSTGEEST.

L. TIEMERSMA,

Zending-leraar te Buitenzorg.

Uitsluitend ten voordeele der Evangelisatie door
Landontginning op West-Java.

NIJMEGEN,
P. J. MILBORN.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3491 1887

10801

E-1-2

121-8-1

Aan den Lezer!

»Onbekend maakt onbemind,» zegt het spreekwoord, en de weinige waardeering, waarop de Zending kan bogen, heeft zij ook voor een groot deel te wijten aan hare onbekendheid. Zij gaat als eene onbekende en daarom als eene onbeminde de wereld door.

Het loont echter wel de moeite en verschaft menig nuttig en leerszaam oogenblik haar op hare gangen te volgen. Het zal mij ten minste nimmer rouwen dit gedaan te hebben.

Vooral de wijze waarop de Zending zich in den apostolischen en na-apostolischen tijd, alsmede in dien der middeleeuwen openbaarde, trok mijne bijzondere aandacht, zoodat ik haar vooral toen van stap tot stap volgde.

Ik zag hoe zij hare tocht begon te Jeruzalem en verder geheel Klein-Azië doorwandelde, zich een gebied om de Middellandsche Zee veroverde, Germanië zich ten buit maakte, en zelfs hare armen uitstreckte naar het verre Groenland, als wilde ze de nieuwe wereld met het aloude Evangelie redden.

Ik zag haar worstelen tegen het fanatieke Jodendom en klassieke heidendom, tegen het pas opkomende Mohammedanisme en het eeuwenoude Boedhisme en Bramanisme.

Ik volgde haar naar de onherbergzaamste woestijnen en voer met haar mede over de verste zeeën. Ik vergezeldde haar in de hutten der armen, en in de paleizen der vorsten ontmoette ik haar ook.

—

En wat ik op al die tochten van haar hoorde en zag, heb ik in dit boekje beschreven, om ook U daarmee in kennis te stellen.

*De uitgave zal geheel en al plaats hebben ten voordeele van de landontginning te Tjikembar, die zooals bekend is door br. VAN EEN-
DENBURG met zooveel takt is begonnen en alleszins onzen steun verdient.*

Over die landontginning hier nog iets te schrijven, acht ik overbodig, daar de »Organen» der Nederlandsche Zendingvereeniging daarover voldoende licht verspreiden.

En hiermede leg ik de pen neder, en zal dezen mijnen arbeid rijkelijk beloond achten, als hierdoor de geschiedenis der Zending meerdere bekendheid krijgt en de landontginning te Tjikembar er mede wel bij vaart.

L. TIEMERSMA,

Zending-Leeraar.

BUITENZORG, 25 Juni 1888.

INHOUD.

INLEIDING EN VERDEELING.

	Bladz.
1. Omschrijving van het onderwerp.	1
2. De Goddelijke voorbereiding	2
3. Hulpmiddelen en hinderpalen.	3
4. Verdeeling.	6

OUDE GESCHIEDENIS.

EERSTE AFDEELING.

1. Azië.	8
2. Afrika	11
3. Europa	13

OUDE GESCHIEDENIS.

TWEDE AFDEELING.

1. Constantijn de Groote	17
2. Azië.	19
<i>a.</i> Perzië 19. — <i>b.</i> Iberië, Armenië, Kolchië en Kaukasië 22. — <i>c.</i> Arabië en Indië 24.	
3. Afrika. — Abessinië	26
4. Europa	28
<i>a.</i> De Gothen 28. — <i>b.</i> Ierland 30. — <i>c.</i> Gallië of Frankrijk 33. — <i>d.</i> Oostenrijk en Beieren 35. — <i>e.</i> Minorca en andere eilanden der Middellandsche Zee 36.	

MIDDELGESCHIEDENIS.

EERSTE AFDEELING.

	Bladz.
1. Het karakter van dit tijdperk	38
2. Spanje	40
3. Brittanië	41
4. Het Frankische rijk	46
5. Ons vaderland	50
6. De Saksen en Avaren.	60
7. De Denen en Noormannen	62
8. IJsland	68
9. De Slavische volksstammen	71
<i>a.</i> De Bulgaren 72. — <i>b.</i> De Moraviërs en Bohemers 74. — <i>c.</i> De Hongaren 77. — <i>d.</i> De Wenden 79. — <i>e.</i> De Russen 81. — <i>f.</i> De Polen en Pommeren 82. — <i>g.</i> De Lijflanders, Finnen en anderen 89.	
10. De Pruisen en Litthauers	90

MIDDELGESCHIEDENIS.

TWEDE AFDEELING.

1. De Monnikenorden	92
2. Azië	94
3. Afrika	101
<i>a.</i> De Noordkust 101. — <i>b.</i> De Westkust 105.	
4. Amerika	107

INLEIDING EN VERDEELING.

1. Omschrijving van het onderwerp.

Zendingsgeschiedenis is een geregeld verhaal van de *zichtbare* komst van het Godsrijk onder de niet-Christelijke volken. Wij leggen hier nadruk op het woord zichtbare. Evenals er eene zichtbare en onzichtbare kerk is, moet er ook eene uitbreiding zijn, zoowel van de eene als van de andere. De Heere Jezus zelf leert ons dat in de gelijkenissen van het mosterdzaad en van den zuurdeesem. Soms gaat de zichtbare uitbreiding met veel rasscher schreden, dan de onzichtbare. Wladimir I van Rusland bijvoorbeeld, vaardigde, nadat hij in 988 gedoopt was, een gebod uit door het geheele land, dat allen, oud en jong, rijk en arm, heer en knecht, aan den oever van den Dnieper moest komen, om zich door den Aartsbisschop Michaël te laten doopen. Allen daalden nu af in den vloed, en kwamen er als gedoopt weer uit te voorschijn. Al de Russen hadden dus zichtbaar het Christendom aangenomen, doch van de onzichtbare werking van het Evangelie, wordt tot nog toe weinig bespeurd. Daarentegen zouden vele zendelingen van onzen tijd, een groot aantal gemeenten kunnen noemen, die in betrekkelijk korten tijd niet alleen tot een aanzienlijk ledental zijn gekomen, maar waarin tevens het Evangelie als een zuurdeesem alles en allen doortrekt en vernieuwt. De zendingsgeschiedenis omvat de uitbreiding der zichtbare kerk; de jaarlijksche opgaven melden dan ook haar ledental, en niet dat der onzichtbare, welker getal alleen bij God bekend is.

De nieuwe bedeeing begint met de uitstorting van den Heiligen Geest. Vóór die bedeeing heette het: »Het Koninkrijk der Hemelen is nabij gekomen,» maar nu *is* het er. De scheidsmuren tusschen Israël en de

Heidenen zijn weggevallen en het bevel des Heeren luidt: Onderwijs *alle* volken."

Dat de Israëlieten zich ook met zending bezighielden, blijkt duidelijk hieruit, dat zij tijdens het leven van den Heere Jezus, zee en land omreisden, om eenen Jodengenoot te maken (Math. 23 vs. 15), en ook uit het zending-idee, dat men in het Oude Testa ment 1) aantreft.

2. De goddelijke voorbereiding.

Doch de eigenlijke zending, begon pas met de uitstorting van den Heiligen Geest. Zou de Heidenwereld naar een verlosser uitzien, dan moest zij eerst leeren, dat zij zichzelf niet kon verlossen. De zedeloosheid en de afgoderij bereidden de Heidenwereld negatief voor het Christendom voor, wetenschap en kunst deden hetzelfde positief. God verloor Israël, om den Christus voort te brengen; terwijl Hij de Heidenen liet wandelen naar het goëddunken van hun hart, opdat bij hen behoefte aan verlossing zou ontstaan. Er moest een volk zijn, ontvankelijk voor het Evangelie, en een Evangelie geschikt voor het volk.

Het algemeen gevoel van behoefte aan verlossing, en het verschijnen van den Verlosser vallen saam in de volheid des tijds. In den ouden Simeon zien we het wachtend Israël; in de wijzen uit het oosten het zoekend heidendom. Maar het was niet alleen algemeenheid van het gevoel van behoefte aan verlossing wat dezen tijd kenmerkt; het waren nog meer de gunstige omstandigheden, waaronder die Verlosser verscheen.

Of was het niet gunstig voor de uitbreiding van het Christendom, dat geheel de toen bekende wereld één groot keizerrijk uitmaakte? Daardoor moest van Zonsop- tot Zonsondergang bekend worden, wat er in het kleine Palestina gebeurde. Ook de Staatsinrichting droeg het hare daartoe bij. De onderscheidene provinciën toch hadden in hare hooftsteden hare middelpunten van handel, nijverheid, kunst en wetenschap; terwijl steden, als Alexandrië, Antiochië, Efeze en Corinthe zulks weer voor de grootere deelen van het rijk waren, en het geheel op Rome uitliep.

Belangrijk voor de uitbreiding van het Christendom was vooral dit, dat het volk, waaruit de Christus is voortgekomen, over dat geheele rijk verstrooid was, en vrijheid van godsdienst had. Bij de Romeinen toch werd

1) Zie Macedoniër Deel I, bladz. 196 en vervolgens.

geen nieuwe godsdienst geduld. Het Christendom zou dus reeds in zijn aanvang zijn uitgerooid, zoo het buiten het Jodendom was ontstaan. Toen de Romeinen merkten, dat het een nieuwe godsdienst was, had het zich reeds te ver uitgebreid en te diepe wortelen geschoten, dan dat ze het hadden kunnen uitroeien. Daar Israël verstrooid was en het Christendom in het Jodendom ontstond, werd ook overal van den Christus gesproken, en alzoo aan zending gedaan. De Joden, hoewel elders wonende, bleven toch in nauwe betrekking staan tot Jeruzalem; zoodat het heil van de Jeruzalemsche gemeente zich naar alle oorden moest verbreiden.

De algemeenheid der Grieksche taal deed ook het hare voor de uitbreiding van het Godsrijk. Door de Grieksche bijbelvertaling, Septuaginta genaamd, hadden de Oud-Testamentische geschriften een zekere mate van bekendheid gekregen, en zich in ruimeren kring verspreid, waarmede eene voortplanting van de beloften aangaande den Christus gepaard ging. Dat deze taal in alle groote steden werd verstaan, is mede eene reden, waarom de Apostelen dáár en niet op het platte land werkten. Van uit de steden kwam het Evangelie in kleinere plaatsen.

3. Hulpmiddelen en hinderpalen.

Wij moeten in den Apostolischen en na-Apostolischen tijd niet in de eerste plaats vragen naar personen, die de komst van het Godsrijk hebben bevorderd; maar veelmeer naar *wegen* zoeken, waardoor het Christendom zich heeft uitgebreid.

Tot op de verwoesting van Jeruzalem namen de *feestgangers*, terugkomende van hunne hoofdfesten, het zaad des Evangelies mede naar hunne woonplaatsen. Op het eerste Christen-pinksterfeest waren niet minder dan vijftien verschillende volksstammen tegenwoordig. Deze allen hebben de prediking van Petrus gehoord, wat niet ongezegend kon blijven; zij behooren dan ook volgens de geschiedenis tot de eerste volksstammen, die het Christendom omhelsden. En al heeft het Pinksterwonder zich niet herhaald, bij dit eerste Christen-pinksterfeest zal het niet zijn gebleven. Paulus toch verliet de Efeziërs met de woorden, dat hij het »toekomende feest te Jeruzalem moest houden" (Hand. 18 : 21).

En dat ook *dat* feest door vele vreemdelingen werd bijgewoond, is vrij wel zeker, omdat wij lezen, dat zich daar ook »Joden uit Azië" bevonden; hoeveel te meer zullen dan de Joden, die woonachtig waren in land-

streken, die dichterbij Jeruzalem lagen, tot de feetvierende scharen hebben behoord. Staat het alzoo vast, dat het Pinksterfeest, evenals de andere hoofdfesten, telken jare terugkeerden, en eene groote menigte volksstammen uit de onderscheidene oorden binnen Jeruzalem brachten, bijna veertig jaren lang, dan moet ook toegestemd, dat die feesten gunstig moeten gewerkt hebben voor de uitbreiding van het Godsrijk.

De *vervolgingen*, die het Christendom moesten uitroeien, werden juist door de menigte vluchtelingen eene oorzaak van snelle verbreiding des Christendoms. De eerste prediking in Samaria geschiedde dan ook door de verstrooiden uit Jeruzalem (Hand. 8).

Door den *Romeinschen krijgsveldtocht* zullen mannen, als de hoofdmans van Kapernaum (Matth. 8 : 5—13) en Cornelius (Hand. 10) of gelijkgezinde krijgsknechten van minderen rang gesproken hebben van den »vrede door het bloed des kruises”, terwijl krijgsgevangene barbaren, als Christenen uit hunne gevangenis teruggekeerd, als zendelingen werkzaam kunnen geweest zijn. De heidensehe volken, die met het Romeinsche rijk in oorlog waren, voerden vaak Christenen als gevangenen mede, die niet zwijgen konden van het heil in Christus aan de wereld geschonken, en zoodoende de zegen des Evangelies onder hunne vijanden brachten.

Handelsverkeer bracht de waarheid in menige kuststad van de Middellandsche en Arabische Zee. De koopman, die verre of nabij handel dreef, verkondigde onder het afdoen zijner zaken het Evangelie. Menigmaal zag hij daarvan weinig of geen vrucht. Maar als jaren later een ander handelaar of reiziger dezelve plaats bezocht, waar hij het eerste zaad in stilte gestrooid had, dan was dat zaad opgeschoten, en men kon van eene gemeente verhalen, zonder te kunnen zeggen, wie daar het eerst de kiem van het nieuwe leven te midden van het heidendom had neergelegd.

De *slavenhandel* kan ook menigeen vrijgemaakt hebben van de slavernij des heidendoms. De Christelijke slaven en slavinnen toch, wanneer zij, aan andere meesters of meesteressen overgedaan, weigerden aan goddelooze en onbetamelijke dingen deel te nemen, dan moesten zij van deze weigering aan hunne heeren of meesteressen verantwoording doen, waarbij zij ook gesproken zullen hebben van het heil, dat hun in Christus was geschonken. Hoorden deze naar de blijde boodschap, die hunne ondergeschikten hun brachten, dan werd door hen een grooten invloed ten goede uitgeoefend en ontstonden er huisgemeenten, die niet langer binnen de muren der woningen van deze meesters beperkt konden blijven. Een

zoodanige slavin was Nunia, wier geschiedenis wij later hopen mede te deelen.

Het *monnikenwezen* voerde het zaad des Evangelies diep in de Syrische en Lybische woestijnen. Tot welk eenen rijken zegen menig monnik geweest is voor de woestijnbewoners en voor de rondtrekkende volksstammen, is alleen bij God bekend. Straks, wanneer wij de geschiedenis van Simon de Stillet behandelen, zullen wij iets aan dien zegen zeggen.

De *vrijheid* aan iedere volksstam gegeven om op de graven hunner dooden godsdienstoefeningen te houden, bracht tijdens de vervolgingen groote scharen bijeen, die ongestoord het Evangelie hoorden verkondigen.

Door de *volksverhuizing* is menig Christenvolk op heidensch erf gedreven, waarmede een voortplanting van het Evangelie naar die streken gepaard moest gaan, wat ons de geschiedenis van de WestGothen in Spanje dan ook werkelijk zal laten zien.

Door de *kruistochten* kwamen vele ernstige Christene met heidensehe volken in aanraking, wat voor de komst van het Godsrijk bevorderlijk moest zijn.

Waren er alzoovele middelen en oorzaken die tot verbreiding der waarheid medewerkten, men vergete niet dat er daartegenover ook zeer ernstige *hinderpalen* waren. Onder de voornaamste hinderpalen voor de uitbreiding van het Christendom noemen wij in de eerste plaats de *oorlogen*. Daardoor toch werd het volkerenverkeer verbroken en dikwijls eene haat tegen het Christendom verwekt. De gedurige oorlogen tusschen de Romeinen en Perzen, in de derde en vierde eeuw na Christus, leveren ons daarvan een treurig bewijs. En waarom vonden de Fransche zendingen onder onze voorvaders minder gunstige ontvangst dan de Engelsche? Is het niet, omdat zij hun hunne vrijheid wilden benemen!

Verder valt als hinderpaal te noemen *isolatie* of afsluiting van het volkerenverkeer. Door isolatie kan een of ander volk langen tijd ontoegankelijk blijven voor het Evangelie, zooals de geschiedenis van China ons duidelijk leert.

Ook de *ongezondheid* van het klimaat heeft menig veelbelovend graanveld in een doodenakker veranderd. Denk slechts aan de westkust van Afrika.

Eindelijk valt als hinderpaal het *nomadenleven* te noemen. Dit heeft geregelde evangeliseering dikwijls onmogelijk gemaakt. De rondtrekkende Arabische volksstammen staan ons hierbij voor den geest.

Van de godsdiensten, waartegen de zending te strijden had, of nog heeft, noemen wij in de eerste plaats het Jodendom, welks kracht met de verwoesting van Jeruzalem gebroken was, zoodat het toen reeds in beginsel door het Christendom was overwonnen; hoewel de feitelijke overwinning wacht totdat de volheid der heidenen zal zijn ingegaan. Nadat de kracht van het Jodendom gefnuikt was, begon de strijd tegen het Grieksch-Romeinsch heidendom, die duurde tot het midden der 6^e eeuw. Met de opheffing van de laatste heidensche school te Athene kan men dien strijd als geëindigd beschouwen. De zending heeft in onzen tijd nog den strijd te voeren tegen het Mohammedanisme, Boeddhisme, Brahmanisme, en welke andere niet-Christelijke godsdiensten er verder mogen zijn; doch ze telt onder allen reeds hare bekeerlingen.

4. Verdeeling.

Men kan de zendingsgeschiedenis het best in drie groote tijdvakken verdeelen, en ieder weder in twee onderafdeelingen. Het eerste tijdvak gaat dan van de uitstorting des Heiligen Geestes tot de opheffing van de laatste heidensche school te Athene in 529. Daarmede was niet alleen de overwinning van het Christendom behaald, maar, aangezien dat heidendom zijn zetel had in Klein-Azië en om de Middellandsche Zee, kan men de zending aldaar ok voorgeëindigd beschouwen. In 1555 zijn de eerste *protestant-sche* zendelingen uitgezonden. Wij vinden daar dus een keerpunt op het gebied der zending, en laten daarom de nieuwe zending het liefst beginnen met de zending uit Genève in 1555.

De Middeleeuwsche zending gaat dus van 529 tot 1555. Het derde tijdvak loopt dan van 1555 tot op onzen tijd.

Naar het *gebied* der zending noemen wij het eerste tijdvak: De zending in Klein-Azië en om de Middellandsche zee; het tweede: de zending in Europa; het derde: de zending buiten Europa. Men neme hierbij echter wel in acht, dat het hooge Noorden van Europa eerst in het derde tijdvak is gekerstend geworden, terwijl Groenland al in het tweede met het Christendom is bekend geworden.

Naar het *karakter* zending noemen we het eerste tijdvak: *de Apostolische of algemeen Christelijke* zending. Apostolisch, omdat zij òf door de Apostelen zelf en hunne leerlingen verricht, òf nawerking van hunnen arbeid was; algemeen Christelijk, omdat ieder Christen in kleiner of

grooter kring een zendeling was. Het tweede tijdvak noemen wij dan naar zijn karakter de *katholieke* zending; omdat zij uitging van de katholieke kerk, hetzij de zendingen door haar werden geordend en uitgezonden, of in nauwe betrekking tot haar stonden. Door de hervorming splitste de katholieke kerk zich in twee groote kerkgenootschappen: het Protestantsche en het Roomsche. Beide houden zich met de zending bezig, en wel overeenkomstig hun beginsel; zoodat we het derde tijdvak naar zijn karakter, de Protestantsche en Roomsche zending moeten heeten.

Het eerste tijdvak kunnen wij tot twee afdeelingen brengen, waarbij we dan Constantijn den Groote als overgangspersoon nemen. Vóór Constantijn blijkt dan de kracht van het Christendom, uit den strijd tegen het Grieksch-Romeinsch heidendom. Na hem verzwakken de Christenen, doordat zij deze wereld gelijkvormig worden. Willen wij ook het volgende tijdvak in tweeën splitsen, dan doen wij dat het gevoeglijkst, door de eerste afdeeling te laten eindigen in de 13^e eeuw, tot welken tijd zij hoofdzakelijk van de door de kerk geordende personen uitging; terwijl ze na dien tijd bijna uitsluitend het werk werd van eenige monnikenorden, waarvan de Franciscanen en Dominicanen eene eerste plaats bekleeden. In het derde of laatste tijdvak werd de zending meer algemeen door het ontstaan van de Zendinggenootschappen; waartoe de oprichting van het Baptisch en Londensch Zendinggenootschap, den eersten stoot gaf. Het eerstge noemde is opgericht in 1792, het andere in 1795. Wel was er sedert 1701 eene »Uitbreidingsgenootschap" ter bevordering der zendingszaak; maar dit begon pas in dien tijd van beteekenis te worden; zoodat wij de laatste afdeeling dier zending het best in 1792 doen aanvangen.

Na deze algemeene inleiding en verdeeling zullen wij trachten, van de beide eerste tijdvakken, dus tot aan de hervorming, een overzicht te geven.

OUDE GESCHIEDENIS.

1ste AFDEELING.

Van de uitstorting des H. Geestes tot Constantijn den Grooten.

34 — 313.

1. A Z I Ē.

De zending vangt aan met de uitstorting van den H. Geest. De arbeid van den Heere Jezus en van de Apostelen vóór het eerste Christen-pinksterfeest, moet men rekenen onder de voorbereidende werkzaamheden. Wij moeten dus beginnen met de zendingsgeschiedenis, die vermeld staat in het N.-Testament. Daar ons bestek beknoptheid eischt en de lezer zelf den Bijbel in huis heeft, en alzoo hierover meer kan lezen, kunnen wij met een vluchtig overzicht volstaan.

Door de prediking van Petrus kwam eene groote menigte tot bekeering. De vervolging dreef wel de Jeruzalemsche gemeente uiteen, maar daardoor kwam de kennis van het Evangelie over geheel Palestina tot Phoenicië en Syrië toe. De diaken Philippus predikte met gelukkigen uitslag in Samaria, en doopte den Moorschen kamerling. Petrus bracht op zijne onderzoekingsreis de eerste heidensche familie (Cornelius) tot de gemeente toe, terwijl men hem later te Babylon aantreft (1 Petrus 5 : 13). Gelijkzeitig en onafhankelijk hiervan, ontstond in het Syrische Antiochië eene bloeiende gemeente, waar Barnabas de hulp van Paulus inriep. In het jaar 45 ondernam Paulus, vergezeld van Barnabas, zijne eerste zendingsreis naar Klein-Azië, en stichtte gemeenten te Antiochië in Pisidië, Iconië, Lystra en Derbe. Op zijne tweede zendingsreis naar Klein-Azië (50—54) riep »een Macedonisch man'' hem naar Europa, en

zoo ontstonden er gemeenten te Philippi, Thessalonika, Berea, Athene en Corinthe. Op zijne derde reis (54—58) werd Efeze het middelpunt van de Klein-Aziatische gemeenten, die later het arbeidsveld werden van Johannes, en aan welke hij ook zijne zeven brieven schreef. (Openb. 2 en 3). Nadat Paulus »twee geheele jaren in zijne eigen gehuurde woning” (Hand. 28 : 30) als zendeling te Rome had gewerkt, bezocht hij opnieuw zijne vroeger gestichte gemeenten.

Jakobus de Rechtvaardige, de broeder des Heeren, werd al spoedig het hoofd der Jeruzalemsche gemeente, en bleef dat, tot hij den marteldood stierf; doch hij richtte ook zijne woorden tot »de twaalf stammen, die in de verstrooiing waren” (Jak. 1 : 1).

Van de zending uit dit tijdvak hebben wij bijna geene andere berichten dan die, welke wij in het N. Testament vinden opgeteekend. Dit moet men hieraan toeschrijven, dat de zending een algemeene zaak was, waaraan ieder Christen deel nam. De gemeenten ontstonden als vanzelf; bepaalde stichters zijn dus niet te noemen. Hierbij komt nog, dat de weinige berichten, die wij buiten het N. T. hebben, niet te vertrouwen zijn, omdat elke kerk haren oorsprong tot de Apostelen wilde terugbrengen. De gemeenten toch, die door hen waren gesticht, stonden in bijzonder hoog aanzien. De leden der eerste Christengemeente waren allen broeders. Doch spoedig ontstond er eene verheffing van den een boven den ander, en daarin ligt de kiem van het Pausdom. Van de personen droeg zich dat over op de gemeenten, zoodat de grootere gemeenten niet meer de verzorgsters der kleinere waren, maar hare gebiedsters werden. Onderscheidene gemeenten, die niet konden bogen op Apostelen als hare stichters, begonnen fabelen te verzinnen, waarin zij haar ontstaan aan Apostelen of Apostolische mannen toeschreven. Dat Petrus 25 jaren bisschop van Rome zou zijn geweest, dat de gemeente te Edessa ontstaan zou zijn uit eene briefwisseling tusschen den Heere Jezus en den Koning van Edessa, en dat de gemeenten der Thomas-Christenen door den Apostel van dien naam zouden zijn gesticht, berust louter op legenden (verdichte verhalen).

Wij zullen trachten het geloofwaardige mede te deelen.

Wij spraken zooveen van de legende van de gemeente van *Edessa*. De beide brieven zijn tot nog toe bewaard gebleven. Doch de inhoud bewijst duidelijk, dat ze verzonnen zijn. De waarheid echter is, dat daar reeds vroeg het Christendom schijnt gekomen te zijn; want tusschen 160—170

vinden we melding gemaakt van den koning Abgarus Bar Manu, die de castratie (ontmannings) in den Cybelendienst verboden zou hebben. En werpt men ons tegen, dat hij daarvoor nog geen Christen behoefde te zijn, maar het ook uit een' zedelijk oogpunt heeft kunnen doen, dan komen we met dit sterksprekender bewijs voor het bestaan van het Christendom voor den dag, dat we op de opgegraven munten uit dien tijd geen heidensche beelden zien, maar het kruis; terwijl in 202 reeds eene kerk in tempelstijl wordt aangetroffen. Bardesanes, die ons het bovenstaande mededeelt, gewaagt ook van de komst van het Godsrijk in Parthië, Medië, Perzië en Baktrië. Voortdurende oorlogen tusschen de Parthen en Meden zijn oorzaken van het ontbreken der berichten. Het optreden van Mani, die in 276 onder Behram II is gekruisigd, bewijst het bestaan van het Christendom aldaar. Maar hoe en door wien het er gekomen is, ligt in het duister.

In Arabië waren zeer vele Joden, die het Christendom eer trachtten uit te roeien, dan dat zij het hielpen uitbreiden. Daaraan moet men het toeschrijven, dat Arabië zoolang gesloten bleef voor het Evangelie, en toen het er kwam, zoo weinig vordering maakte. Wel is Paulus er drie jaren geweest (Gal. 1 : 17); maar wij zijn geneigd te denken, dat dit zijn verblijf aldaar eer eene afzondering was, dienstig voor zijne vorming, dan eene poging om er gemeenten te stichten. Volgens eene overlevering zou de Apostel Bartholomeüs er hebben gewerkt; volgens eene andere zou diezelfde Apostel in Indië hebben gearbeid. De afstand tusschen Arabië en Indië is wel wat groot, dan dat beide waar zou kunnen zijn. Maar men verstond toen onder Indië: Aethiopië, Gelukkig-Arabië, het eiland Socotora met Voor-Indië. Dus met Indië kan Gelukkig-Arabië zijn bedoeld. Volgens een ander bericht zou de Alexandrijnsche katecheet Pantaenus in de 2^e helft der 2^e eeuw er hebben gearbeid. Eusebius verhaalt van een gezantschap, dat door een Romeinschen stadhouder in Arabië gezonden zou zijn tot den bisschop Demetrius van Alexandrië en tot den toenmaligen prefect van Egypte met het verzoek om Origenes tot hen te laten komen, opdat deze den Christelijken godsdienst in hun midden zou verdedigen. Het ontbieden van Origenes heeft eenige waarschijnlijkheid; omdat daar later gemeenten worden aangetroffen, die in nauwe betrekking tot hem stonden.

Op de kust van *Malabar* vindt men tegenwoordig nog Thomas-Christenen. Volgens eene sage zou de Apostel Thomas daar gemeenten hebben gesticht. 't Graf van dien Apostel meent men nog aan te kunnen wijzen.

Men vindt echter 't eerst melding van hen gemaakt, in de berichten van Kosmas Indicopleustes in de 6e eeuw. Hadden zij haar ontstaan te danken aan den Apostel Thomas, zeker zou men al vroeger van hen gehoord hebben. Ruim vijf eeuwen lang konden die gemeenten onmogelijk verbor-gen blijven.

Wij schrijven daarom het ontstaan dier gemeenten liever toe aan handelsverkeer. Volgens Gregorius Naziansus zou Thomas in Indië hebben gepredikt. Volgens Hiëronymus zou hij in Aethiopië gewerkt hebben; terwijl Origenes hem Apostel der Parthen noemt. De berichten strijden dus. Eusebius zegt dat Theophilus, de Indiër, afkomstig van het eiland Socotora, op zijne reis naar Indië aanhangers van Bartholomeüs heeft aangetroffen, die in het bezit waren van het Hebreeuwsche Evangelie van Mattheus. Dit getuigt dus niet voor het verblijf van Thomas aldaar. Theophilus zegt verder: »Ik vond in mijn vaderland en in het overige Indië Christenen." Hieruit blijkt dus 'dat hij Arabië, waartoe ook het eiland Socotora behoorde, voor een deel van Indië hield. De oorsprong der gemeenten op de kust van Malabar en in Indië, ligt verder in nevelen gehuld.

2. A F R I K A.

Na de zending in Azië afgehandeld te hebben, richten wij onze blikken naar Afrika. *Egypte* vraagt het eerst onze aandacht. Alexandrië, de hoofdstad van Egypte, was het brandpunt van den toenmaligen handel en scheepvaart, en de zetel van het Joodsche Hellenismus. De stad, zoo voor alles en een ieder open, waar Ptolemeus Soter in de derde eeuw vóór Christus de beroemde Bibliotheek had opgericht, en waar eenige jaren later de Septuaginta (eene vertaling van het O.-Testament) het licht zag, kon moeilijk gesloten blijven voor het Evangelie. De van het Pinksterfeest terugkeerende Egyptische Joden (Hand. 2 : 10), zijn misschien de eerste Evangeliepredikers in Alexandrië geweest. De eerste ons bekende Alexandrijnsche Christen is Apollos (Hand. 18 : 24—19 : 1), die zeker, nadat hij door Aquila en Priscilla beter onderricht, en met Paulus in aanraking geweest was, niet alleen in Klein-Azië en Griekenland zal hebben gepredikt, maar zich ook zal hebben laten hooren in zijne ge-

boorteplaats. In hoever de overlevering gelijk heeft, die den Evangelist Markus den stichter der Alexandrijnsche kerk noemt, laten wij in het midden; maar dit is zeker, dat daar reeds vroeg eene gemeente was.

Uit Alexandrië kwam het Evangelie in Neder-Egypte. Het ontstaan van het Evangelie der Egyptenaren bewijst, welk een invloed het Christendom reeds had op de Alexandrijnsche theosophie. In Opper-Egypte ging het zoo gemakkelijk niet. Daar had men te strijden tegen het Oud-Egyptisch bijgeloof, en de Koptische taal; terwijl de priester-heerschappij de vrije prediking van het Evangelie in menig opzicht belette. Toch breidde het Christendom zich daar uit; zoo krachtig zelfs, dat er eene vervolging ontstond onder Keizer Septimus Severus (193—211), en er in het begin der derde eeuw eene Koptische bijbelvertaling verscheen.

Volgen wij de noordkust van Afrika, dan komen wij te *Cyrene*, eene stad tusschen Alexandrië en Karthago. Deze stad is den lezer reeds bekend door Simon van Cyrene, die het kruis van den Heere Jezus heeft gedragen; en door Lucius, die zich te Antiochië bevond, toen Paulus zijne eerste zendingsreis begon (Hand. 13:1). Van dezen Simon en Lucius weten we verder niets. Uit dit en wat we in de ongewijde geschiedenis meer lezen van Cyrene, zijn wij geneigd te denken, dat de vele Joden die zich daar bevonden, in nauwe betrekking stonden tot hun moederland, en alzoo ook met de jeugdige gemeenten in Palestina in aanraking kwamen, wat niet zonder vrucht kon blijven. Wij vinden dan ook Cyreneische Joden op het Pinksterfeest (Hand. 2:10); terwijl we hen in Antiochië zelfs als woordvoerders zien optreden. (Hand. 11:20).

Volgen we van Cyrene verder de noordkust van Afrika, dan komen we te *Karthago*. De kerkvader Tertullianus brengt ons in het laatst der 2^e eeuw in reeds bloeiende gemeenten. Tevergeefs vragen we onz en kerkvader door wie en wanneer en hoe de gemeenten hier in Karthago en in heel het proconsulaire Afrika zijn ontstaan. En aan wien zullen wij het anders vragen, daar hij de oudste berichtgever is? Maar dat de gemeenten daar reeds bloeiend waren, en er eene geordende kerkstaat was; terwijl er eenigen tijd te voren eene vervolging tegen de Christenen in Mauretanië had plaats gehad, en de heidenen zich bij Tertullianus beklaagden over de snelle verbreiding van het Christendom onder de aanzienlijken; dit alles doet ons vermoeden, dat het Christendom daar minstens eene halve eeuw vóór Tertullianus moet zijn geweest. Tijdens Cyprianus, gestorven in 258, werd reeds een Concilie te Karthago ge-

houden, dat bijgewoond werd door 87 bisschoppen, waaronder er ook waren uit Mauretanië. De geschiedenis zwijgt verder over de verbreiding van het Christendom in Afrika.

3. EUROPA.

Wij steken van Karthago over naar ons werelddeel en brengen het eerst een bezoek te *Rome*. Reeds vroeg was daar eene gemeente. De mare van den Heiland was misschien tijdens zijn leven reeds doorgedrongen tot de Joden in Rome, en werd levend gehouden, totdat oog- en oorgetuigen (Hand. 2 : 10) te Rome brachten, wat op het eerste Christenpinksterfeest gebeurde. Dat Petrus de gemeente te Rome zou hebben gesticht, is zeer onwaarschijnlijk; daar Paulus dan toch zoo'n sterke begeerte niet gehad zou hebben er het Evangelie te prediken (Rom. 1 : 9 — 13); want hij ging het liefst niet in tot eens anders werk (Rom. 15 : 20); en ongetwijfeld had hij dan in zijn brief aan de Romeinen gezinspeeld op den arbeid van Petrus; enook zou hij dan wel in hoofdstuk zestien eene groete hebben medegegeven aan zijn mede-Apostel.

Wij moeten hier naar geen stichter zoeken. In Rome, het middelpunt der toen bekende wereld, moest in de eerste plaats door handel en scheepvaart als van zelf eene gemeente ontstaan. Van uit Rome breidde het Christendom zich verder uit over geheel Italië, en kwam het zelfs spoedig in het zuiden van Frankrijk. De vervolging in 177 te Lugdunum (Lyon) en Viëna bewijzen het bestaan van het Christendom in het zuiden van Gallië. Maar reeds vroeger moet het daar, op welk eene wijze weten we niet, gepredikt zijn geworden. De Galaten in Klein-Azië, waaraan Paulus zijn brief heeft geschreven, zijn van Gallischen oorsprong, gelijk overeenkomst van naam dat al aangeeft. In de derde eeuw vóór Christus is eene Gallisch-Germaansche volksstam van uit Frankrijk gegaan naar Klein-Azië, waar ze zich vestigde. De gemeenschap tusschen de Galliërs in Klein-Azië en in Frankrijk heeft ongetwijfeld stand gehouden. De Klein-Aziatische Galaten hebben dan waarschijnlijk het eerst het Evangelie gebracht in het zuiden van Frankrijk. Deze waarschijnlijkheid wordt bijna zekerheid, wanneer we weten, dat het Christendom later in Frankrijk meer overeenkomst had met de Oostersche dan met de Westersche kerk. 'k Behoef slechts martelaars te noemen, als Sanctus, Pothinus, Blandina

en Ponticus, om den lezer te herinneren, welke krachtige getuigen van Christus zich daar tijdens de vervolging in 177 ná Christus reeds bevonden. Volgens Gregorius van Tours zijn er zeven zendelingen uit Rome gezonden naar Gallië. Alle zeven zouden bisschoppen zijn geworden, waarvan één, met name Dionysius, die verward is geworden met den in Hand. 17 : 34 genoemden Dionysius, den Areopagiet, de eerste bisschop van Parijs zou zijn geweest. Een ander van het zevental, Saturninus geheeten, is ons door zijn marteldood bekend. Dit verhaal kunnen wij moeilijk in al zijne bijzonderheden gelooven. Het komt ons het waarschijnlijkst voor, dat er zendelingen naar Gallië zijn gezonden; maar dat hun getal zeven bedroeg, en dat ze allen bisschoppen zijn geworden, is te betwijfelen. Ireneus, bisschop van Lyon, maakt gewag van de verbreiding van het Christendom in Germanië. Men moet daarbij onderscheid maken tusschen *Germania cisrhenana* (Germanië aan deze zijde van den Rijn) en *Germania transrhenana* (Germanië aan gene zijde van den Rijn). In dit tijdvak kwam het alleen in *Germania cisrhenana* en wel doordat het grensde aan Gallië.

Diezelfde Ireneus gewaagt ook van de verbreiding van het Christendom in *Spanje*. Volgens Eusebius zou Paulus daar hebben gewerkt. Clemens Romanus, die Paulus persoonlijk gekend kan hebben, verhaalt, dat »hij (nl. Paulus) tot aan de grens van Zonsondergang is geweest". Natuurlijk kan hiermede Rome niet zijn bedoeld, daar deze stad het middelpunt der wereld was. Deze reis van Paulus naar Spanje moet dan plaats gehad hebben, na zijne in de Handelingen vermelde gevangenschap. Het schijnt, dat sommigen uit deze uitdrukking »tot aan de grens van Zonsondergang" in verband met den wensch van Paulus, Spanje willen zien (Rom. 15 : 24 en 28) afgeleid hebben, dat hij daar werkelijk is geweest. De geschiedenis geeft verder geen stof, waaruit wij iets zekers aangaande de zending in Spanje zouden kunnen opmaken. Alleen weten wij, dat er reeds vroeg gemeenten waren.

Eer wij onze wandeling om de Middellandsche Zee eindigen, moeten wij nog eene blik werpen op hare eilanden.

Wij beginnen met het eiland Cyprus, dat het dichtst bij Palestina ligt en het eerst door het Evangelielicht is beschenen. De Leviet Joses of Barnabas is van Cyprus afkomstig (Hand. 4 : 36). In het jaar 45 ná Christus ging hij met Paulus en Johannes Markus naar zijne geboorteplaats, om daar het Evangelie te prediken. Bij die gelegenheid kwam de stadhouder

Sergius Paulus tot bekeering (Hand. 13 : 4—12), wat niet zonder invloed voor zijne onderdanen zal zijn gebleven. Vijf jaren later bezocht hij, vergezeld van Johannes Markus (Hand. 15 : 39) opnieuw de hier gestichte gemeente. Maar met welk een zegen zij daar werkten, en hoe het Christendom zich verder op dat eiland heeft uitgebreid, is moeielijk te zeggen. Evenals Paulus Cyprus heeft bezocht, zoo moet hij ook op Creta zijn geweest. Hij schrijft toch (Titus 1 : 5), dat hij Titus hier heeft achtergelaten. Daar Paulus op zijne reis naar Rome, Creta niet heeft kunnen aandoen (Hand. 27 : 7—21), moet hij hier na zijne tweejarige gevangenschap te Rome (Hand. 28 : 30) zijn geweest, en bij die gelegenheid het Evangelie op Creta hebben gepredikt. En wanneer Paulus nu aan Titus opdraagt, om van stad tot stad ouderlingen aan te stellen (Tit. 1 : 15), dan ligt daarin opgesloten, dat er ook gemeenten in die steden moeten zijn geweest.

Reeds vroeger had Paulus de banier des Kruises op Maltha (Melite) geplant (Hand. 28 : 1—10), zijn verblijf van drie maanden (vers 10), was voor de bewoners van dit eiland van grooten lichamelijken en ongetwijfeld ook van geestelijken zegen.

Hoe het Christendom zich verder op deze eilanden heeft uitgebreid, en hoe het op de overige is gekomen valt buiten de geschiedkundig en gezichtseinder. Maar naarmate het Christendom zich meer en meer vestigde aan de zuidkust van Europa en aan de noordkust Afrika, moesten de daartusschen gelegen eilanden als van zelf den nieuwen godsdienst leeren kennen.

De onbestemde uitdrukking »tot aan de grens van Zonsondergang», heeft sommigen doen denken, dat Paulus in *Brittanië* zou zijn geweest. Volgens eene sage (betwijfeld verhaal), zou de Britsche koning Lucius den bisschop Eleutheros van Rome, in het laatst der 2^e eeuw gevraagd hebben om een zendeling. Deze sage is uit de 8ste eeuw afkomstig, en daarom te jong, om geloofd te worden. De vrije kerk aldaar, die meer overeenkwam met de oostersche dan met de westersche kerk, schijnt te wijzen op eene zending uit Gallië of uit Klein-Azië, wat door handelsverkeer best mogelijk kan zijn. Mag men verschillen over het ontstaan dier gemeenten, dat ze er in de tweede eeuw reeds waren is zeker.

De eerste zaden van het Evangelie, zijn in *ons land* waarschijnlijk gekomen uit den kerker van Paulus. Paulus zegt in de Filipp. 1 : 13, dat »zijne banden in Christus openbaar zijn geworden in het gansche recht-

huis," d.i. in de kazerne der keizerlijke lijfwacht. Daar de lijfwacht van den keizer bestond uit Batavieren, konden deze dus niet onbekend blijven met de prediking van het Evangelie. Voor dit vermoeden is meer grond, dan voor het verhaal van sommige oude geschiedschrijvers, die melden, dat Petrus aan twee Friezen, die te Rome tot bekeering zouden zijn gekomen, één van de zeventig discipelen van den Heiland, wiens naam Aegistus zou zijn geweest, zou mede gegeven hebben, om onze voorvaders met het Christendom bekend te maken. Het is immers zeer twijfelachtig, of Petrus wel ooit in Rome is geweest.

Hiermede hebben we de zending in dit tijdvak afgehandeld. Bij de verdere zendingsgeschiedenis kunnen wij zoo uitvoerig niet zijn. Maar wij meenen, in een tijdperk, waarin zooveel is gedaan, en waarvan ons zoo weinig bekend is, alles te moeten opnemen, wat eenig licht over haar kan verspreiden, en bij tegenstrijdige berichten ons eene gissing te mogen veroorloven, gelijk wij dat dan ook hebben gedaan.

OUDE GESCHIEDENIS.

2de AFDEELING.

Van Constantijn den Groote tot de opheffing der geleerderschool te Athene.

313 — 529.

1. CONSTANTIJN DE GROOTE.

Dit tijdvak vangt aan met de bekeering van Constantijn den Groote. Daar dit feit van groote beteekenis is geweest voor de uitbreiding van het Christendom, moeten wij daaraan onze aandacht een oogenblik wijden. Constantijn heeft den Christelijken godsdienst tot Staatsgodsdienst verheven. Wel verklaarde Galliënus hem reeds vroeger als geoorloofd; maar het heidendom beheerschte nog immer den troon, en bleef in het uitsluitend bezit van vele voorrechten. Dit veranderde tijdens de regeering van Constantijn den Groote.

Over de bekeering van Constantijn wordt zeer verschillend gedacht. Terwijl sommigen haar als eene hartgrondige verandering uitbazuinen, verfoeien anderen haar als eene staatkundige kunstgreep. Volgens den kerkvader Eusebius, heeft zij ongeveer op de volgende wijze plaats gehad. Terwijl de beide legers slagvaardig tegenover elkander stonden, en Maxentius hulp bij de heidensche goden zocht, besloot Constantijn zich tot den God der Christenen te wenden, van Wien zijne ouders altijd zoo gunstig hadden gesproken. Hij begaf zich diensvolgens in het gebed. 't Was middag. Toen hij zijne oogen ophief, zag hij een lichtend kruis aan den hemel met deze woorden er boven: »In dit teeken zult gij overwinnen.» In den daarop volgenden nacht verscheen Christus hem in een droom, dragende datzelfde kruis, hetwelk hij aan den hemel had gezien, en beval hem er

een afbeeldsel van te laten maken, om het te gebruiken als beschermingsmiddel tegen de vijandige macht. De keizer liet dit doen, en overwon Maxentius. Sedert dien tijd koos hij openlijk partij voor de Christenen, en bevoorrechte hen met onderscheidene privilegiën.

Daar ons bestek beknoptheid eischt, en wij op het gebied der zending moeten blijven, hebben we slechts de vraag te beantwoorden: In hoever heeft hij medegewerkt aan de uitbreiding van het Christendom, en aan de uitroeiing van het heidendom? De geschiedenis leert ons dienaangaande duidelijk, dat hij in menig opzicht onbeslist was. Vandaar, dat hij, hoewel partij kiezende voor het Christendom, toch vele heidensche bijgeloovigheden liet bestaan; vandaar misschien ook, dat hij zijn doop tot zijn sterfday uitstelde, al kunnen hiervoor ook nog andere redenen bestaan; vandaar eindelijk de tegenstrijdigheden, die men in zijne wetten, vooral in die van 319, ontdekt.

Daarin beval hij toch, dat degenen, die hun heidenschen dienst wenschten aan te houden, denzelven openlijk mochten uitoefenen, terwijl hij in diezelfde wetten het offeren in private huizen verbood, en den heidenschen waarzeggers op straffe des doods, den toegang tot de woningen der burgers ontzegde.

Hij dwong de heidensche soldaten niet, zich in Christelijke gebruiken te voegen, zooals vroeger de heidensche keizers de Christelijke krijgslieden gedwongen hadden de heidensche ceremoniën te volgen. Alleen liet hij zijne soldaten het volgende gebed in de Latijnsche taal van buiten leeren, dat zij dan op militair kommando moesten uitspreken: »U alleen erkennen »wij als den waren God! U erkennen wij als Heere! U roepen wij aan. »Van U hebben wij den zegen ontvangen. Door U hebben wij onze »vijanden overwonnen. U danken wij voor de tegenwoordige goederen. Van »U hopen wij ook de toekomstige te ontvangen. Tot U smeeken wij allen. »Wij bidden U, dat Gij onzen keizer Constantijn en zijne vrome zonen »lang, gezond een zeeghaftig in het leven spaart." Ook in dit gebed blijkt zijne onbeslistheid. Er spreekt geen beginsel uit. Eene krachtige uitbreiding van het Christendom, en eene volkomene uitroeiing van het heidendom moet men bij Constantijn dan ook niet zoeken. Constantijn heeft eene brug geslagen van het Christendom naar het heidendom, waardoor hij aan de massa de gelegenheid gaf tot het Christendom over te komen; maar waardoor hij ook de wereld in de kerk haalde. De puntjes werden niet meer op de *i* geplaatst, de lijnen niet meer scherp getrokken, en

daarmede ging tevens de kracht der Christenen, die gebleken was in den strijd tegen het Grieksch-Romeinsch heidendom, ten deele te loor. Het onbesliste karakter van Constantijn werd ook dat van de kerk in die dagen. Constantijns beschouwing van het Christendom heeft veel overeenkomst met die van Clodwich, koning der Franken, en draagt veel onbeslistster karakter dan die van Karel den Groote, gelijk dat zal blijken bij de behandeling van diens geschiedenis.

2. A Z I È.

Wij moeten bij de behandeling van de zendingsgeschiedenis in dit tijdvak dezelfde werelddeelen doorloopen, die in de vorige afdeling onze aandacht hebben gevraagd. Wij richten daartoe het eerst onze schreden naar Azië, waar wij de Perzen willen bezoeken, om vervolgens een oogenblik in Armenië te toeven, waarna wij de Iberiërs en Kolchiërs willen vragen, hoe zij het heil in Christus hebben leeren kennen. En vóór wij dit werelddeel verlaten, moeten wij ook de Arabieren op hunne zwerftochten volgen, en kennis nemen van het Christendom in Indië.

a. Perzië.

De gedurige oorlogen tusschen de Romeinen en de Perzen beletten in menig opzicht de komst van het Godsrijk onder de laatsten. Toch mocht het Christendom daar al spoedig wortel hebben geschoten. Volgens Neander was er in het laatst der 3de en in het begin er 4de eeuw reeds eene aanzienlijke Perzische kerk, waarvan de bisschop van Seleucia-Ctesiphon het hoofd werd. De Christenen hadden hier heftigen tegenstand te verduren van de Magiërs. Onder de regeering van koning Hormidas II (301—308) werd één der voornaamste Magiërs, Mobed geheeten, Christen en deze schreef nu een boek, waarin hij het Christendom verdedigde tegenover de leer van Zoroaster. Dit boek is in ruimen kring verspreid, en schijnt voor velen tot blijvenden zegen te zijn geweest. Keizer Constantijn de Groote heeft het zelfs den koning Sapore II en zijnen onderdanen aanbevolen. Doch de schrijver zelf moest er het leven bij verliezen. In een godsdienstgesprek tusschen hem en de Magiërs moesten de laatsten het onderspit delven, waarom ze uit boosheid hem steenigden.

Hoe het Parsisme met zijne twee goden, *Ormudz* en *Ahriman*, dacht over het Christendom, blijkt duidelijk uit een schrijven van den Perzischen veldheer en stadhouder *Mühr-Nersch*, hetwelk hij richtte aan de Christenen in Armenië, en waarin het volgende stond te lezen: »Alles, wat goed in den hemel is, heeft Ormuzd geschapen, en al het »kwade is door Ahriman te voorschijn geroepen. Alle haat, alle onheil, »dat plaats grijpt, de ongelukkige oorlogen, dat alles is de werking van »het kwade beginsel. Maar daarentegen alle gelukkige dingen: de heers- »schappij, de roem, de gezondheid des lichaams, de schoonheid van het »gelaat, de waarachtigheid in woorden, de lange levensduur, dat alles »komt van het goede beginsel. Maar alles, wat aldus niet is, is het »verderfelijke werk van het kwade beginsel. Alle menschen, die zeggen »dat God den dood geschapen heeft, en dat het kwade en goede van Hem »komt, verkeeren in dwaling, en vooral de Christenen, die zeggen, dat »God, vertoornd, omdat zijn dienaar eene vijg van een bijzonderen boom »had gegeten, den dood schiep, en den mensch in deze ellende stortte. »Zulk eene woede grijpt nooit eenig mensch aan tegen een ander; hoeveel »minder dus God tegenover den mensch. Wie zoo spreekt, is doof en »blind, en door den duivelslang bedrogen.»

De lezer begrijpt, dat de Perzen met hun tweegodendom in strijd moesten komen met de Christenen, die slechts één oorspronkelijk goddelijk wezen erkennen. De Perzen vereerden ook het water, het vuur en de aarde. En daar de Christenen het water en het vuur verontreinigden, en de aarde bevleekten door er hunne dooden in te begraven (de Perzen verbranden de lijken), verwekte dit vijandschap. Zij konden het niet verdragen, dat de Christenen alle dieren en dus ook die, welke bij hen aan Ormuzd gewijd waren, doodden. De Perzen genieten de zegeningen van Ormuzd, als rijkdom, echt, nakomelingschap enz., en konden dientengevolge de christelijke ascese niet dulden. Hoe ernstig de koning van Perzië het met zijn godsdienst meende, blijkt uit het volgende schrijven, dat hij op zekeren dag zond aan de Armenische Christenen.

»Ik heb gezworen bij de Zon, de groote godin, die met hare stralen de geheele wereld verlicht, met hare warmte alle schepselen het »leven schenkt, dat, wanneer morgen bij hare wonderbare verschijning, »niet alle knie zich voor haar buigt en haar als God erkent, ik alle »soorten van vervolgingen over u brengen zal.» Die vervolging kon moeilijk uitblijven, daar het Christendom in Perzië steeds meer aanhangers

kreeg. Het toenemen der prachtige kerkgebouwen wekte de ijverzucht der Magiërs op, zoodat deze verklaarden alles te zullen doen wat ze konden, om het Christendom uit te roeien. Hierbij kwam nog, dat de Christenen in Perzië gemeenschap hielden met die uit het Romeinsche rijk, wat de koning van Perzië staatkundig gevaarlijk oordeelde, en voor landverraad beschouwde. In 343 brak de vervolging los. De koning eischte eene groote geldsom van ieder, die Christen bleef. Toen de bisschop van Seleucia-Ctesiphon, die dit geld moest innen en bij den koning storten, weigerde deze belasting op te brengen, beval de koning, dat de geestelijken der drie eerste rangen terstond gedood, de kerken verwoest, en hare gewijde voorwerpen tot profaan gebruik zouden worden aangewend. Zoo streng werd dit bevel uitgevoerd, dat zelfs de *eunuch* (een gesnedene) *Ustadas*, die den koning had opgevoed, met vele andere aanzienlijken den marteldood stierf. Het volgende jaar, 344, ontstond er eene nog heftiger vervolging, waarbij duizenden het leven verloren, ook de eunuch Azades. Koning Sapore gevoelde eindelijk, dat hij het Christendom niet kon uitroeien, en liet van nu af aan alle godsdiensten in Perzië toe. Door eene ontmoeting van den bisschop Maruthas van Tagrit in Mesopotanië, met den Perzischen koning Jezdegerdes I, werd deze gunstig voor het Christendom gestemd; zoodat hij den Christenen het bouwen van kerken en het houden van godsdienstoefeningen toestond. Doch door eenen onbezonnen handeling van den bisschop Abdas van Susa, werd alles weer vernietigd. Deze bisschop had namelijk in 414 een Perzischen tempel, in welke het heilige vuur van Ormuzd bewaard werd, laten vernielen, en geweigerd gehoor te geven aan het bevel van den koning, om den tempel weer op te bouwen. De vervolging, die nu losbrak, bezorgde aan duizenden de martelaarskroon, ook aan den zoeven genoemden Abdas, en den zeer geleerden diaken Benjamin. Vele Christenen vluchtten tijdens deze vervolging, naar de aangrenzende Romeinsche landen. De Perzische koning verlangde uitlevering van de vluchtelingen. Dit deed een oorlog tusschen beide rijken ontstaan, waardoor de toestand der Christenen zorgwekkend werd.

De vrede in 422 maakte aan deze vervolging een einde. Vooral werkte hiertoe mede een liefdedienst van den bisschop Acacius Amida, in Mesopotanië. Met goedvinden van zijne geestelijken, verkocht hij alle gouden en zilveren voorwerpen uit de kerken, en kocht met dat geld zeventuizend Perzische gevangenen vrij, uit de handen der Romeinen. Bovendien zond hij hun levensmiddelen en reisgeld toe, zoodat zij weer in hun vaderland

terug konden komen. Dit maakte zoo'n gunstigen indruk op den koning, dat hij den bisschop wenschte te zien, en vriendelijk gezind werd jegens de Christenen. Sedert dien tijd heeft het Christendom zich in Perzië geregeld uitgebreid en bevestigd.

b. Armenië, Iberië, Kolchië en Kaukasië.

Nu wij Perzië hebben afgehandeld, ligt het als voor de hand, dat wij onze schreden naar *Armenië* richten; niet alleen omdat het aan Perzië grenst, en daarmede in nauwe betrekking staat, maar ook omdat de Armeniërs de eerste zaden van het Evangelie aan de Perzen hebben te danken, eensdeels doordat zij met hen handel dreven, anderdeels doordat zij aan hunne vervolgdde naburen eene veilige schuilplaats verleenden. De eerste ons bekende Armeniër, die het Christendom in zijn vaderland verbreidde, was *Gregorius*, bijgenaamd *de Verlichte*. Hij doopte in het begin der 4de eeuw den Armenischen koning Tiridates, en werd in 302 tot Metropoliet van Armenië gewijd. Tot nog toe had men zich altijd bediend van eene Perzische bijbelvertaling, die de voorlezer bij de openbare godsdienstoefeningen in de landtaal overzette. De opvolger van Gregorius, *Misrob* geheeten, bracht hierin verandering; hij gaf hun eerst een alfabet en vervolgens eene bijbelvertaling. Hieruit ontwikkelde zich later eene Armenische Christelijke literatuur.

De Perzische koningen, die altijd poogden de Armeniërs van zich afhankelijk te maken, vervolgden, waar hunne wapenen zegevierden, de Christenen, en trachtten de voorvaderlijke godsdienst te herstellen. De Perzische veldheer en stadhouder, *Mihr-Nerseh*, richtte in het midden der 5de eeuw een uitdagend schrijven aan de Armenische Christenen, waarop hij een schriftelijk antwoord wachtte.

In 450 kwamen daartoe achttien bisschoppen samen in de hoofdstad *Ardaschad*, stelden daar één geschrift op, waarin zij rekenschap gaven van hun geloof, en zonden dit aan den koning van Perzië, met de verklaring er bij, dat zij voor niets ter wereld afstand wilden doen van hun geloof. Hierop volgde een godsdienstoorlog, waarvan de Armeniër, *Mozes van Chorene*, in de geschiedenis van zijn vaderland, een treurig schilderij ophangt. Doch trots deze vervolgingen breidde het Christendom zich aldaar meer en meer uit.

Ten noorden van Armenië wonen de *Iberiërs*, die ook in dezen tijd

het Christendom leerden kennen. Eene zekere vrouw, Nunia geheeten, werd tijdens de regeering van Constantinus door de Iberiërs gevangen genomen, en in hun land als slavin verkocht. Toen op zekeren dag een ziek kind, overeenkomstig de bijgeloovigheden der Iberiërs, van huis tot huis werd gedragen, opdat ieder, die een redmiddel wist, het zou aanwenden, en men ook bij haar kwam, zeide zij, dat zij geloofde in Christus, die tijdens zijne rondwandeling op deze aarde zieken genas, en ook nu nog redding kon geven. Op haar gebed herstelde nu het kind. Eenige jaren later werd ook de koningin op haar gebed van eene gevaarlijke krankheid verlost. Deze wilde haar nu met rijke geschenken beloonen. Maar zij weigerde die aan te nemen, aangezien zij voor geene wonderdoenster wilde beschouwd worden. Toen later de koning op de jacht was, en hem een dikken nevel overviel, zoodat hij geen uitweg kon vinden, herinnerde hij zich, wat zijne gade vroeger door de almacht van den God der Christenen ten deel was gevallen. Hij bad om redding, en beloofde zich dan te zullen bekeeren. De nevel trok op, en de koning kwam behouden bij de zijnen. De wensch van Nunia, vroeger aan de koningin te kennen gegeven, dat het volk haar God mocht dienen, kwam nu in vervulling. De koning zelf onderwees nu de mannen van zijn volk, terwijl de koningin die taak bij de vrouwen verrichtte. Kort daarna ontboden zij geestelijken uit het Romeinsche rijk, die hier de Christelijke kerk verder stichtten.

Tusschen Iberië en de Zwarte Zee ligt de landstreek *Kolchië*, welker bewoners Laziërs heeten. Hoe en wanneer dit volk voor het eerst met het Christendom in aanraking is gekomen, valt buiten den geschiedkundigen gezichtseinder. Het eerste, wat we dienaangaande van hen lezen, is, dat hun koning Tzathus in 520 keizer Justinus bezocht, zich liet doopen, en met eene Grieksche vrouw huiswaarts keerde. Ongetwijfeld was hieraan een Zendingsarbeid voorafgegaan. Over het algemeen toch ziet men eerst het volk en vervolgens de vorsten tot het Christendom overgaan. En wanneer het omgekeerde plaats had, wat hoogst zelden gebeurde, dan ontbrandde er doorgaans een heftige strijd tusschen volk en vorst. En omdat we van dien strijd niets merken, maar integendeel de Laziërs uit de geschiedenis als een zelfstandig Christelijk volk leeren kennen, is het vrij wel zeker, dat het zaad des Evangelies hier al veel vroeger is gestrooid en ontkiemd, dan de geschiedboeken ons melden. Later ontstond er eene breuke tusschen de Laziërs en de Romeinen, doordat een Ro-

meensch veldheer een hunner koningen vermoorde. Doch zij sloten zich liever aan bij de hun vijandige Romeinen, dan bij de Perzen, omdat dezen het Christendom vijandig waren. Hieruit blijkt ook duidelijk, dat zij met de grootste beslistheid den Christelijken godsdienst hadden omhelsd.

Gaan we van Kolchië verder noordwaarts, dan komen we op het Kaukasus-gebergte, waar we de Abasgers aantreffen. Deze hebben de eerste zaden des Evangelies waarschijnlijk te danken aan de naburige Laziërs. Keizer Justinianus bezorgde hun geestelijken, en liet kerken onder hen bouwen. Verder won hij het volk door den handel in euneuchen te verbieden. Het een en ander werkte ook hier samen, om het Christendom ingang te doen vinden.

c. Arabie en Indie.

In *Arabie* werkte het nomadenleven nog altijd de uitbreiding van het Christendom tegen. Onder de rondtrekkende stammen was geregelde Evangelisering niet mogelijk. Het drukke handelsverkeer tusschen de Romeinen en de Arabieren bracht mede, dat zich in Yemen, het zuidwestelijk gedeelte van Arabië, vele Romeinsche kooplieden ophielden.

Keizer Constantinus wilde gaarne, dat voor dezen eene kerk werd gebouwd. Daartoe stuurde hij een gezantschap naar den koning der Homeriten, met den bekenden Theophilus aan het hoofd, en wel met dit gelukkig gevolg, dat de koning zich door Theophilus liet doopen, en nu op eigen kosten drie kerken liet bouwen, één in de hoofdstad Tafari, één te Aden en één te Hormuz. Deze gemeenten werden nu ook voor vele Arabieren ten zegen, doch hadden in vervolg van tijd heftigen tegenstand te verduren van de Joden, wier macht steeds aangroeide. De koning Dsunovas, een vurig aanhanger der Joden, ging eindelijk de in zijn land wonende Christelijke kooplieden vervolgen. Hij wilde zich daardoor wreken op de Christenen, die, zooals hij voorgaf, zijne geloofsgenooten in het Romeinsche rijk onderdrukten. De Abessynische koning Elesbaan deed hem nu den oorlog aan. In dezen strijd moest de koning Dsunovas het onderspit delven en in zijne plaats werd nu een Christen, met name Abraham, tot koning aangesteld. Maar toen deze kort daarna stierf, veroverde Dsunovas opnieuw den troon, en vervolgde de Christenen op eene vreeselijke wijze. Andermaal trok de koning Elesbaan met een sterk leger naar Gelukkig-Arabië, en zag weder zijne poging met zegen be-

kroond. Dsunovas sneuvelde in dezen krijg, en nu maakte de Abessynische vorst voor goed een einde aan het oude onafhankelijke rijk der Homerieten. Sedert dien tijd waren hier Christenen aan het bestuur, totdat Yemen met geheel Arabië door het Mohammedanisme werd overvleugeld.

Behalve in Yemen, waar het Christendom kwam door het handelsverkeer, treffen wij in dezen tijd ook in de Arabische woestijn Christelijke gemeenten aan, die door monniken waren gesticht. Scharen van Saracenen kwamen met vrouw en kinderen den monnik *Hilarion* om zijne voorbede vragen, van welke gelegenheid deze gebruik maakte, om hen te brengen tot het heil in Christus. De Saraceense koningin Mauvia maakte het, bij het sluiten der vrede met de Romeinen in 372, tot eene der vredesvoorwaarden, dat een zeker monnik, Mozes geheeten, die jaren lang in de woestijn als een heilige had getoefd, tot bisschop voor haar volk aangesteld moest worden. Theodoretus verhaalt als ooggetuige, dat Simon de Stiliet van eene 36 voet hooge zuil het Evangelie predikte aan de voorbijtrekkende nomaden, waarvan hij er velen doopte. Hij hield jaren lang zijn verblijf op die zuil, van welks hoogte hij als boetprediker het volk vermaande, en waar hij zijn voedsel ontving door een korf, die hij van tijd tot tijd neerliet.

In de eerste helft der 5e eeuw was aan de Saraceense hoofdman Aspebethos het bewaken der grenzen opgedragen. De vluchtende Christenen moest hij gevangen nemen. Doch toen hij hen uit medelijden liet ontkomen, haalde hij zich eene vervolging op den hals. Hij vluchtte nu naar een andere plaats, waar hij spoedig het hoofd werd van eenen met Rome bevrienden stam. Hij en zijn zoon lieten zich door den monnik Euthymius doopen; vele Saracenen sloegen nu hunne tenten bij hen op, en hieruit ontstond eene gemeente, waarvan Aspebethos bisschop werd. Na zijn dood werd zijn zoon zijn opvolger.

De weifelende beteekenis van den naam *Indië*, waaronder men nu eens Ethiopië, dan weer Arabië, en elders het eigenlijke Oost-Indië verstond, is oorzaak van onzekere berichten betreffende het Christendom aldaar. Hoe het zich daar reeds vroegtijdig door handelsverkeer uitbreidde, hebben wij in het vorige tijdperk gezien. 1)

Van meer belang is de arbeid van den zondeling *Theophilus*, bijgenaamd *den Indier*. Deze werd tijdens de regeering van den keizer Con-

1) Zie blz. 10

stantinus door zijne landgenooten als gijzelaar naar Constantinopel gezonden. Daar werd hij tot geestelijke opgeleid en vervolgens als Evangeliedienaar naar zijn vaderland teruggezonden. Theophilus begaf zich nu naar Arabië, en van daar naar zijn vaderland, het eiland Diu Zokotora, waarna hij de overige landen van Indië bezocht. Op deze zendingreis vond Theophilus een tal van bloeiende gemeenten, die voor het meerendeel uit Perzië hunne geestelijken ontvingen. Het schijnt dus dat naast het handelsverkeer de vervolgingen in Perzië tot de komst van het Godsrijk in Indië medegewerkt hebben. Deze berichten van Theophilus komen overeen met die van Cosmas, bijgenaamd de Indiëvaarder, die eene ontdekkingsreis heeft gedaan door de geheel toen bekende wereld. Deze laatste vond ook Christenen op het eiland *Taprobane*, de oude naam van Ceylon. De geschiedschrijver Neander noemt dit eiland het middelpunt van den handel tusschen Perzië en Aethiopië. Daar Ceylon in eene geheel andere richting is te vinden, zijn wij geneigd te denken, dat met Taprobane een ander eiland is bedoeld. De Perzische kooplieden hebben op dit eiland eene kerk laten bouwen, en stelden er een in Perzië geordend priester aan. Cosmas vond weder Christenen op *Male*, waarmede waarschijnlijk Malabar is bedoeld. Maar hiervan kunnen wij niets zekers melden, evenmin als van *Kaliana*, misschien de oorspronkelijke naam van Kalikut, of mogelijk ook die van eene andere plaats bij Bombay.

3. A F R I K A.

Abessynië.

Hiermede hebben wij de zendingsgeschiedenis in Azië afgehandeld, en gaan met onze gedachten naar *Afrika*, waar de komst van het Godsrijk in Abessynië onze belangstelling vraagt. Abessynië ligt ten zuiden van Egypte en werd ook wel Aethiopië genoemd, hoewel men onder dezen laatsten naam meer geheel Afrika verstond. Van Abessynië hebben wij uit den eersten tijd geene vertrouwbare berichten. De kamerling van Candacé was afkomstig uit deze streken, doch de ongewijde geschiedenis zwijgt van hem en zoo weten wij niets van hem behalve het weinige dat in Hand. 8 is vermeld. De Abessyniërs hebben de eerste zaden des Evangelies waarschijnlijk te danken aan de Egyptenaren, die, zooals

wij vroeger zagen, reeds zeer vroeg het Christendom hadden omhelsd. Wij willen ons echter niet langer met gissingen bezighouden, maar vestigen onze aandacht op hetgeen daar in de 5e eeuw op het gebied der zending gebeurde.

Een Grieksche geleerde, Meropius geheeten, afkomstig uit Tyrus, werd op zijne ontdekkingsreis nabij de kusten van Abessynië overvallen en geplunderd, terwijl men zijne manschappen doodde, behalve Frumentius en Aedesius, met wier jeugd men medelijden had. Deze beide jongelingen namen zij mede naar hun land, waar Aedesius wegens zijn beminlijk voorkomen schenker en Frumentius, wegens zijn verstand, secretaris werd van den koning van Abessynië. Na des konings dood werd hun de opvoeding der prinsen toevertrouwd. Van deze gelegenheid maakten zij gebruik om het Evangelie aan het hof te prediken. Toen zij later met verlof huiswaarts keerden, bleef Aedesius in zijn vaderland en werd presbyter te Tyrus. Maar Frumentius voelde in zich eene hoogere roeping. Hij wilde namelijk het Evangelie prediken aan het volk, waaronder hij zijne jeugd had doorgebracht en zooveel goeds had genoten. Hij ging daartoe naar Alexandrië, waar hij hierover de raad van den bisschop Athanasius inwon. Deze wijdde hem tot bisschop van Auxuma, hoofdstad van Abessynië. Frumentius werkte hier nu met grooten zegen. Deze zegen benijdde hem de Ariaan Theophilus, die den lezer reeds bekend is uit de zendingsgeschiedenis van Indië. Deze zag Abessynië gaarne voor zijn gevoelen gewonnen en daartoe bezocht hij Frumentius. Zij konden het echter niet eens worden. Keizer Constantius, de aartsvijand van Athanasius, mengde zich ook in deze zaak, en ging Frumentius vervolgen. Hij vorderde van den koning van Abessynië, dat deze hem naar Alexandrië zou zenden, opdat hij daar aangaande geloofszaken onderzocht mocht worden. De zegen en belangstelling, die Frumentius ook in dezen tijd ondervond, woog rijkelijk op tegen de onaangenaamheid van dezen strijd.

Abessynië is het enige land van Afrika, waar in dit tijdperk het Evangelie is gekomen, zoodat wij hiermede de zendingsgeschiedenis in dit werelddeel hebben afgehandeld.

4. EUROPA.

a. De Gothen.

In dezen tijd zien wij het Christendom zich vooral uitbreiden in *Europa*. Tot de behandeling van de zendingsgeschiedenis in dit werelddeel gaan wij thans over.

Wij beginnen met de *Gothen*, omdat zij behooren tot de eersten onder de Germaansche volksstammen, die het Christendom aannamen. Hunne geschiedenis ligt in nevelen gehuld tot den tijd, dat zij met de Romeinen in aanraking kwamen. In 238 deden zij hunne eerste invallen in het Romeinsche rijk en verwoestten bij die gelegenheid Thracië, Moesië en een gedeelte van de noordkust van Klein-Azië. Op een tweeden tocht plunderden zij het tegenwoordige Griekenland. Ruim 20 jaren later doorkruisten zij jaren lang den Griekschen Archipel met een vloot van ongeveer duizend schepen. In geheel den omtrek werden zij gevreesd. Door Claudius II werd hun macht pas gefnuikt; terwijl ze door zijn opvolger Aurelius over den Donau werden teruggedreven (274). Wel kwamen zij in 321 nog eens over deze rivier, doch toen werden zij door Constantijn den Grooten verslagen.

Reeds vroeg moeten zij van het Evangelie gehoord hebben. Wanneer wij tenminste lezen, dat een zekere Theophilus, bisschop der Gothen, mede de besluiten van het Concilie te Nicea had ondertekend, dan zijn wij geneigd te denken, dat ze toen reeds jaren lang het Christendom kenden. Zij konden op hunne rooftochten, waarvan we boven spraken, niet onbekend blijven met het Christendom. De vele Christenen, waaronder ook geestelijken waren, die zij als krijgsgevangenen medevoerden, zullen de eerste Evangeliepredikers zijn geweest. Een zoodanige krijgsgevangene was *Eutyches*, afkomstig uit Cappadocië, die onder hen met grooten zegen moet gearbeid hebben. Het feit, dat de gemeenten, die daar langzamerhand ontstonden, zich aansloten bij de Cappadocische kerk, pleit sterk voor haren oorsprong uit Cappadocië.

Ulphilas, de Apostel der Gothen, schijnt ook uit zoo'n Christelijke familie te zijn voortgekomen. De Cappadocische geschiedschrijver Philostorgius wijst zelfs de plaats aan, waar deze familie oorspronkelijk gewoond

zou hebben. Zijn Deutsche naam (*Ulphilas* is de Grieksche uitspraak van *vulfila*, dat *wolfje* beteekent), bewijst dat zijne familie niet meer als vreemdeling onder de Gothen leefde.

Ulphilas werd geboren in het jaar 318. De heldenzangen der oude Germanen oefenden machtigen invloed uit op zijne taalkundige vorming, terwijl hij in de ouderlijke woning menigen goeden indruk van het Evangelie zal hebben ontvangen. Reeds op jeugdigen leeftijd koos hij uit volle overtuiging, de priesterlijke bediening tot zijne levensambt. Terwijl hij zich daartoe te Konstantinopel bekwaamde, werd hij tot voorlezer benoemd, waardoor zijne kennis van de Heilige Schrift, als vanzelf toenemen moest. Hij werd op zijn 30ste levensjaar door de Synode te Antiochië tot bisschop der Gothen gewijd, en werkte nu zeven jaren lang met veel zegen in zijn vaderland. Ten spijt van den heidenschen koning Athanarik, breidde het Christendom zich daar wel uit. Eene vervolging tegen de Christenen kon dan ook niet uitblijven. Ulphilas trok nu in 355, gevolgd door eene groote schare Gothen, over de Donau, waar hij bescherming bij de Romeinen zocht en vond. Constantijn de Groote, wees hem eene woonplaats aan in het tegenwoordige Bulgarije. Daar vormden de talrijke vluchtelingen nu eene eigen staat, waarvan Ulphilas het hoofd werd. Men noemde hem toen bij voorkeur een andere Mozes, die de Gothen uit de verdrukking van het Heidendom geleid, en hen aan de woede van een tweeden Pharao, Athanarik, onttrokken had. Ulphilas predikte nu in zijn nieuwen staat met grooten ijver, en wel al naar het noodig was in het Gotisch, in het Grieksch of in het Latijn. Maar dit was hem niet voldoende. Het volk moest zelf de Heilige Schrift onderzoeken, en daarom besloot hij tot de vertaling van den Bijbel over te gaan. De Gothen hadden echter geen ander alphabet, dan het zoogenaamde runnenschrift, en dat was voor perkament minder geschikt. Ulphilas maakte dus eerst een Gotisch *a. b. c.*, dat hij gedeeltelijk aan het runnenschrift, gedeeltelijk aan de Grieksche letters ontleende, en waaraan hij enkele letters van eigen vinding toevoegde. Toen hij hiermede klaar was, vertaalde hij den Bijbel in het Gotisch. Men verhaalt, dat hij het boek der Koningen, waartoe men in dien tijd nog de boeken van Samuël rekende, onvertaald zou hebben gelaten, om aan de krijgsvucht der Gothen niet nog meer voedsel te geven. Behalve deze vertaling zou hij verschillende stichtelijke boeken in de drie genoemde talen hebben geschreven. Ook zorgde hij nu dat het Gothisch de kerktaal werd. De andere Germaansche volksstammen misten dit voorrecht; bij hen

was, zooals thans nog in de Roomsche kerk, het Latijn de kerktaal. Jaren lang bleef deze vertaling de eenige, die de leeken verstaan konden.

De Gothen namen hun Bijbel mede overal waar zij heengingen, en verbreidden zoo de kennis van het Evangelie.

Veertig jaren lang heeft Ulphilas onder de Gothen als bisschop kunnen werken. Hij stierf in 388 op 70jarigen leeftijd te Konstantinopel, waaraan keizer Theodocius hem tot eene kerkvergadering had geroepen, om daar over strijdige leerpunten onderhouden te worden. Ulphilas liet leerlingen achter, die in zijn geest voortwerkten. De geschiedenis zegt verder weinig van de verbeiding van het Christendom onder de Gothen. Dit echter weten we, dat zij in nauwe betrekking bleven staan tot de geestelijkheid te Konstantinopel, waaraan zij vele zegeningen te danken hadden, maar waarmede ze ook prijsgegeven waren aan het Arianisme. De kerkvader Chrysostomus heeft zich nog het meest met de zending onder de Gothen ingelaten. Hij trachtte uit het volk zelf zendelingen te vormen. En om belangstelling voor de zending onder de Gothen te wekken, liet hij in 398 of 399 eenige bekeerde Gothen in de Sophiakerk te Konstantinopel in het Gotisch prediken. Op grond hunner prediking werden zij daarna tot geestelijken geordend, en naar hun volk terug gezonden. Zulke wetenschappelijke ontwikkelde mannen kwamen uit het volk zelf voort, en leveren het bewijs van de zelfstandige ontwikkeling van het Christendom onder de Gothen.

b. Ierland.

Bij de verdere behandeling der zendingsgeschiedenis moeten wij het vasteland van Europa een oogenblik verlaten, en onze blikken richten naar Ierland. Ierland toch was de bakermat van een aantal voortreffelijke kloosters, waarin zendelingen werden gevormd, die ten zegen werden voor bijna geheel Europa. »Aan Ierland,» zegt Poulin, »aan het tegenwoordig »zoo arme en onwetende Ierland, heeft het vrije, puriteinsche Schotland, »het gelukkige Zwitserland, en het geleerde Duitschland het voorrecht te »danken, dat zij reeds in het begin van de Middeleeuwen verlicht zijn, »door het zuivere licht des Evangelies.»

De eerste bewoners van het tegenwoordige Engeland waren de Britten. Hunne oudste geschiedenis ligt in nevelen gehuld, totdat Julius Cesar in 55 vóór Christus aldaar landde. Sedert dien tijd hielden de Romeinen dat

gedeelte van Engeland, met hunne troepen bezet. In 85 na Christus werd Britannië eene Romeinsche provincie. Eene groote menigte Angelsakſen kwamen omstreeks 440—450 van Duitschlands noordelijke kusten naar deze streken over, naar wie het land dan ook zijn nieuwen naam van Engeland bekvam. De oude Britten werden al meer en meer door hen verdrongen, totdat zij in het tegenwoordige Wales en Ierland eene onbetwiste wijkplaats vonden. De eerste zaden des Evangelies zijn daar reeds vroeg gestrooid en ontkiemd 1), doch dit valt buiten den geschiedkundigen gezichteinder. Eerst met Patricius, den Apostel der Britten, is er iets zekers aangaande de verbreiding van het Christendom aldaar te melden.

Patricius is in 372 te Bonaven nabij Glasgow geboren, waar nog ter zijner gedachtenis de »Kirk Patrik'' staat. Zijn vader was aldaar diaken, waaruit wij weten, dat er toen reeds gemeenten in Schotland moeten zijn geweest. Toen Patricius 16 jaar oud was, voerden eenige Schotsche zee-roovers, die langs de kusten van Bretagne kruisten, hem mede naar Ierland, waar zij hem verkochten aan een rijk grondeigenaar, die hem in het gebergte zijne kudde liet weiden. Blootgesteld aan koude en sneeuw, gekweld door honger en ellende, sleet hij daar zijne dagen. Doch in deze verlaten toestand, dacht God aan hem.

Patricius zegt daarvan in zijne Confessio het volgende: »Ik was zestien jaar oud, en ik kende den waren God niet. Maar God opende in het vreemde land de deur van mijn ongeloovig hart, zoodat ik, hoewel laat, mijne zonden gedacht en mij van ganscher harte tot den Heere, mijnen God bekeerde, die op mijne geringheid neêrzag, zich over mijne jeugd en onwetendheid ontfermde, die mij bewaarde, eer ik Hem kende, en eer ik tusschen goed en kwaad wist te onderscheiden, die mij beschermdde en troostte, gelijk een vader zijn zoon troost.'' — Toen hij daar 6 jaar was geweest, hoorde hij in een droom tot tweemaal toe de uitnoodiging naar het strand te komen waar hij een schip zou vinden, gereed, om hem mede te nemen naar zijn vaderland. Hij gaf gehoor aan deze roepstem, en kwam weer in de ouderlijke woning terug.

Tien jaren later werd hij opnieuw door Schotsche zeeroovers gevangen genomen, die hem nu naar Gallië voerden. Daar kwam hij in handen van Christelijke kooplieden, die hem terstond weer op vrije voeten stelden, en andermaal keerde hij naar de ouderlijke woning terug. Na al deze uit-

1) Zie blz. 15.

reddingen koos hij eindelijk de Evangelie-bediening tot zijne levenstaak. Hij wilde nu werken in het land, waar hij zooveel had geleden, maar waar hij ook den Heere als zijnen Zaligmaker had leeren kennen. Hij zonderde zich nu vier jaar af in het St.-Martinus-klooster bij Tours, waar hij zich voor zijne roeping bekwaamde. Na volbrachte studie keerde hij in 431 naar Ierland terug. Volgens de overlevering zou Patricius, voor hij zijn werk aanvaarde, naar Rome zijn gegaan, om van den bisschop volmacht en wijding te ontvangen. Juist was de doodstijding gekomen van den Aartsdiaken Palladius, die door den bisschop van Rome als Zending naar Ierland was gezonden; maar die daar wegens de onbekendheid met de taal, niets uit kon richten (432). In zijne plaats zou bisschop Sixtus III, Patricius aangesteld hebben.

Dit bericht komt ons echter ongelooflijk voor. Ten eerste, omdat de Iersche kerk altijd onafhankelijk is geweest van Rome en vervolgens, omdat Patricius in zijne Confessio volstrekt niet spreekt over eene zoodanige reis naar Rome.

Patricius trok het land door, en riep de schare bijeen door het slaan op den grooten trommel. Overal waar hij kwam, predikte hij met grooten zegen. Hij had bijzondere takt met menschen om te gaan. Jeugdige personen wist hij voor zich te winnen, die hij dan tot helpers opleidde. Eens kwam hij in de woning van een aanzienlijk man, waar hij de geheele familie doopte. De jongste zoon des huizes werd zóó door Patricius aangetrokken, dat hij hem niet weer wilde verlaten. Hij heeft hem dan ook op al zijne tochten trouw gevolgd en bijgestaan. Aan zulk een trouwen volgeling had hij grooten steun, vooral dan, wanneer hij veel te lijden had van de heidensche priesters. En dat Patricius niet gevoelloos was voor zijne liefdediensten, blijkt duidelijk hieruit, dat hij hem den bijnaam van *den barmhartige* gaf. Van groote beteekenis was ook dit, dat de dichter *Dubrach Mac Valubair* door Patricius tot bekeering kwam. Deze, die vroeger aan de hoven der Vorsten de godenleer der Druïden bezong, verheerlijkte nu het Christendom in zijne liederen.

De grond, die hij van de bekeerde vorsten ten geschenke kreeg, gebruikte hij tot stichting van kloosters. En zoo groot werd hun aantal, dat Ierland den naam kreeg van »Insula Sanctorum”, d.i. het eiland der Heiligen. In die kloosters bestudeerde men ijverig de Heilige Schrift, las de oude boeken, en richtte zelfs Zendingsscholen op, vanwaar zendelingen uitgingen naar het vasteland van Europa. Eene Bijbelvertaling heeft Patri-

cins niet geleverd, hoogstens voorbereid door den Ieren een alfabet te geven. Tot bijbelvertaler miste hij ook de wetenschappelijke opleiding, welke Ulphilas ten deel was gevallen. Ook zal hij zich de rust niet gegund hebben, die zulk een arbeid vordert. Heeft hij den Bijbel niet voor hen kunnen vertalen, zijne inhoud heeft hij hun medegedeeld. Wat wij van hem weten, vooral uit zijne Confessio, bewijst, dat hij eene grondige bijbelkennis bezat.

Patricius stierf omstreeks 464 op een leeftijd van ruim 90 jaren. Van welken rijken zegen zijn arbeid voor andere volken is geweest, hopen wij in het volgende tijdvak na te gaan.

c. Gallie of Frankrijk.

De *Bourgondiërs* vestigden zich omstreeks de 5de eeuw in Gallie. Hun land grensde aan dat der West-Gothen, die evenals de Oost-Gothen het Christendom hadden omhelsd. Een zoodanige nabuurschap kon voor de Bourgondiërs niet ongezegend zijn. Reeds kort na hunne vestiging namen zij dan ook van hen het Ariaansch Christendom aan. *Avitus*, bisschop van Viënne, wilde hen tot het katholieke geloof overhalen, en noodigde daartoe hun koning *Gundobald* uit tot een godsdienstig gesprek, dat in 499 gehouden werd. De overgang tot de Nicaesche belijdenis werd daardoor voorbereid, maar overigens leidde het gesprek tot geen bepaalde uitkomst. *Avitus* zocht nu *Gundobalds* zoon en opvolger, *Sigismund*, voor de rechtzinnige leer te winnen, wat hem ook gelukt is. Toen deze in 517 aan de regeering kwam, was de zegepraal van het katholieke geloof op het Arianisme voor goed beslist.

De bekeering der *Franken* sluit zich aan bij die der Bourgondiërs, en zoo wijst de geschiedenis ons als van zelf den weg, om thans tot de behandeling daarvan over te gaan. In het laatst der vijfde eeuw voerden vier elkander bestrijdende broeders het bewind over Bourgondië. Koning *Gundobald*, waarvan wij boven spraken, maakte zich meester van het geheel, en doodde zijne beide broeders. Maar de dochter van één hunner, de jeugdige prinses *Klothilde*, liet hij leven. *Klothilde* schonk eenigen tijd later hare hand aan *Clodwich*, den heidenschen Koning der Franken, onder beding, dat deze bloedwraak op haar oom zou uitoefenen.

Gaarne voldeed hij hieraan, daar hij reeds lang naar eene rechtmatige aanleiding gezocht had, om de macht der Bourgondiërs te fnuiken, en

die landschappen bij zijn rijk in te lijven. Wij laten deze zaak voor wat zij is, en vragen alleen naar hare gevolgen, voor de komst van het Godsrijk onder de Franken.

Klothilde, ijverig katholiek als zij was, trachtte haar echtgenoot voor het Christendom te winnen, en het gelukte haar haren eerstgeboren zoon gedoopt te krijgen. Doch toen dat kind later stierf, wat de koning toeschreef aan de gevolgen van den doop, rees bij hem weer de heidensche godsdienst in waarde. Toch liet hij ook toe, dat zijn tweede zoon gedoopt werd. Ook deze werd ziek, doch herstelde op het gebed zijner moeder. Hoewel de koning door dit laatste gunstiger voor het Christendom gestemd werd, bleef hij in menig opzicht onverschillig. Die onverschilligheid week bij gelegenheid van eenen veldslag tegen de Allemannen.

Plotseling werd hij door zijnen neef Siegbert tegen hen te hulp geroepen en te Zulpich kwamen in 496 de beide legers slagvaardig tegenover elkaar te staan.

In den beginne was de kans aan de zijde der Allemannen. Doch nu wierp Clodwich zich op de knieën, en bad tot den God der Christenen: »Help mij Jezus Christus, dien men God noemt, want mijne goden verlaten mij, zoo gij mij bijstaat, zal ik in u gelooven!" Bij het hernieuwen van den strijd keerde de kans. De Allemannen werden op de vlucht geslagen. Van het slagveld teruggekeerd, ontbood de koning *Remigius*, bisschop van Rheims, die hem nu nader in den Christelijken godsdienst onderrichtte en hem nog op het kerstfeest van hetzelfde jaar doopte.

Volgens de geschiedenis waren voor die gelegenheid de straten der stad versierd, en trok de koning, gevolgd door 3000 edelen naar de St. Martijnskerk, waar de plechtigheid plaats zou hebben. Voor het doopvont gekomen, zeide de bisschop tot hem: »Buig nu, trotsche Sigamber! uwen nek; bid aan, wat ge vroeger verbrandt hebt, verbrandt, wat gij hebt aanbeden." Hierop deed hij belijdenis des geloofs en werd gedoopt.

Het vervolg der geschiedenis bewijst, dat het Clodwich met het Christendom nooit ernst is geweest. Hoe weinig hij van de beteekenis van Christus lijden verstond, bleek duidelijk toen Remigius hierover uitweidde, en hij op het hooren hiervan in gramschap uitriep: »Ware ik met mijne Franken maar daar geweest, ik zou 't die Joden wel geleerd hebben!" Zijn overgang tot het Christendom heeft groote overeenkomst met die van Constantijn den Groote, gelijk wij dat reeds vroeger bij de behandeling van diens geschiedenis hebben opgemerkt. Het is hier de plaats

niet stil te staan bij de voor- en nadeelen aan een zoodanige toetreding tot het Christendom verbonden; alleen willen wij opmerken, dat daardoor geheele volken onder de beademing van het Evangelie kwamen. Kort nadat Clodwich den doop had ontvangen, volgden meer dan 3000 zijner krijgsknechten dit voorbeeld. De reeds eenige malen genoemde Avitus kwam den Koning met zijn doop gelukwenschen, en noodigde hem bij die gelegenheid uit door gezantschappen het Christendom onder zijn volk te verbreiden. En dat het aan pogingen van Zendingsarbeid niet ontbroken heeft, blijkt ook hieruit, dat daar later bloeiende gemeenten werden aangetroffen. De algemeene verbreiding des Christendoms in Gallie is echter niet aan de Frankische, maar aan de Iersche zendelingen dank te wijten.

Het was vooral ook van beteekenis, dat Clodwich het katholieke geloof aannam, terwijl al de andere Germaansche vorsten, voor zoover zij het Christendom omhelsd hadden, Ariaansch gezind waren. Om die reden gaf de bisschop van Rome, Anastatius, hem den titel van »Allerchristelijkste Koning.”

d. Oostenrijk en Beiereu.

Voor wij dit tijdperk sluiten, moeten wij nog van één waardigen zending melding maken. Wij bedoelen *Severinus*, die in de laatste helft der 5de eeuw aan de oevers van den Donau, het tegenwoordige *Oostenrijk* en *Beieren*, werkzaam is geweest. Van zijn afkomst en vaderland weten wij bitter weinig. Wanneer ze hem daarnaar vroegen, dan zeide hij nu eens schertsend: »Wel, indien gij mij voor een weggelooopen slaaf houdt, zorg dan maar, dat gij het losgeld voor mij in gereedheid hebt, als mijne uitlevering wordt geëischt;” en dan weer ernstig: »Weet, dat dezelfde God, die u tot het priesterschap geroepen heeft, mij heeft geboden, om onder deze, door zoovele gevaren bedreigde, menschen te gaan wonen.” Zijn spraak deed vermoeden dat hij een Noord-Afrikaner was.

Terwijl de *Hunnen* in 453, onder aanvoering van hun koning Attila, te vuur en te zwaard het land doortrokken, stond Severinus de verjaagden en beroofden als helper bij. En niettegenstaande hij uit een warmer luchtstreek kwam, trok hij, terwijl alles met ijs en sneeuw bedekt was, barrevoets van hut tot hut, om de nooddruftigen hulp te verleen. Aan geheele scharen van gevangenen, die in slavernij waren weggevoerd, hergaf

hij op zijne tochten de vrijheid, en zond hun levensmiddelen en kleedingstukken toe, die hem door den invloed van zijn voorbeeld en van zijn strafredenen mildelijk toestroomden. Hierdoor won hij de achting zoowel van de Germanen als van de Romeinen. Eens had een roofzuchtige bende de omstreken van eene stad verwoest, en vee en have medegevoerd. Allen kwamen nu bij Severinus om hulp. En zoo bekend waren zijne vele treffende gebedsverhooringen, dat de Romeinsche bevelhebber der stad verklaarde met zijn klein hoopje volk de roovers te durven achterhalen, en hun den buit te ontrukken, zoo Severinus maar medeging om voor hen te bidden. Deze beloofde mede te zullen gaan onder de voorwaarde, dat hij de gevangenen ongedeerd tot hem zou brengen. Het geloof van den bevelhebber werd niet beschaamd. Hij kreeg de roovers in zijne macht, die hij nu geboeid voor Severinus bracht.

Deze ontsloeg hen nu van de boeien en gaf hun eten en drinken. Toen zij allen verzadigd waren, verkondigde hij hun het Evangelie, en zond hen naar huis met de woorden: »Ga heen, en kom hier niet weer plunderen, opdat God u niet erger bezoeke." Zulk eene edele daad kon niet ongezegend blijven voor de bevolking. Alle kerkelijke waardigheden wees hij van de hand, om onder de verdrukten te kunnen blijven werken. Na 20—30 jaar alzoo gewerkt te hebben, stierf hij in 482. Van de vele leerlingen, die in denzelfden geest voortarbeidden is ons *Goar* het best bekend. Hij werkte in de streken, waar thans de stad *Goar* ligt, die aan hem haren naam heeft te danken.

e. Minorka en andere eilanden der Middellandsche Zee.

Omstreeks dezen tijd ging een geheele Joodsche gemeente op het eiland *Minorka* tot het Christendom over. Dit geeft ons aanleiding om ten slotte nog even stil te staan bij de komst van het Godsrijk op de eilanden der Middellandsche zee. Sicilië, Sardinië en de Balearische eilanden waren voor een groot gedeelte bevolkt met Joden, die daar van den handel leefden. De eerste Evangelie-predikers zijn waarschijnlijk, behalve christelijke kooplieden, bekeerde Joden geweest. In de derde eeuw waren daar reeds christelijke gemeenten.

In het begin der vijfde eeuw woonde op het eiland *Minorka* de bisschop *Severus*, die zich veel op de bekeering der Joden toelagde. In 419 noodigde hij de Joden van dat eiland tot een godsdienst gesprek uit. Daar deze in

geene christelijke kerk wilde komen, begaf Severus zich met zijne gemeente naar hunne Synagoge. Hier begroetten de Joden hen met eene hagelbui van steenen. De christenen betaalden hen met gelijke munt. Zij staken de Joodsche Synagoge in brand. Terwijl de Joden nu de wraak van hunne christen-vorsten vreesden, meldde een hunner uit angst zich aan, om in de christelijke kerk opgenomen te worden. Dit voorbeeld werd gevolgd door den aanzienlijken Jood Theodorus, die vreesde zijne rijke bezittingen te zullen verliezen. Het duurde niet lang, of bijna al de Joden op Minorka lieten zich doopen.

Het gerucht hiervan verbreidde zich weldra over geheel de christelijke wereld. Vele bisschoppen waren zoo dwaas dat zij dit voorbeeld volgden. Zij staken de Synagogen in hunne nabijheid in brand. Maar in stede van daardoor tot bekeering te komen, ontstaken de Joden in hevige woede, zoodat de keizer een edict tegen deze brandstichtingen moest uitvaardigen.

MIDDELGESCHIEDENIS

1ste AFDEELING.

Van de opheffing der Heidensche Geleerdenschool te Athene tot de oprichting der bedel-orden.

529 — 1210.

1. HET KARAKTER VAN DIT TIJDPERK.

Daar door de opheffing van de laatste heidensche school te Athene het klassieke heidendom door het Christendom is overwonnen, en dit feit alzoo een keerpunt aangeeft voor de geschiedenis der zending, moeten wij hieraan onze aandacht een oogenblik wijden.

De Romeinsche keizers vóór Constantijn den Groote vervolgden de Christenen. Met hem kwam hierin eene gunstige verandering. Hij nam het Christendom aan. Wel trachtte een zijner opvolgers, Julianus, het voorvaderlijke heidendom weer te herstellen, doch deze sneuvelde reeds in 363, na eene regeering van twintig maanden, in een veldslag tegen de Perzen, met deze woorden: »Zoo hebt Gij dan overwonnen, Galieër!» Met zijn dood was ook de stervensure van het Grieksch-Romeinsch heidendom aangebroken. Het is niet onbelangrijk de tegenstelling op te merken tusschen den apostel Paulus, en den Keizer Julianus; immers in die tegenstelling zien wij de overwinning van het Christendom en den ondergang van het heidendom, zeer treffend aan het licht treden. De apostel te *Tarsen* geboren, te *Rome* gestorven, viel op het slagveld van eere, met de overtuiging in zijn hart, dat hij den goeden strijd had gestreden.

het geloof behouden; en dat nu de kroon der overwinning hem wachtte. Julianus daarentegen te *Rome* geboren, te *Tarsen* gestorven, sneuvelde op het slagveld der vernedering, in het bewustzijn eener niet te herstellen nederlaag.

Na zulk eene overwinning moesten eindelijk ook de heidensche scholen, als zoovele kweekplaatsen en zetels van het heidendom, als vanzelf ver-
verdwijnen. In het begin der 6^e eeuw was die te Athene dan ook slechts de eenige, die nog bestond. Justinianus I hief haar in 529 op, waarmede de laatste vesting van het heidendom werd geslecht.

Daarmede was echter het land nog niet gezuiverd van het overgebleven heidendom. Het onkruid woekerde nog op menige plaats welig voort. De taak der Middeleeuwsche Zending was vooral, om op het veroverde terrein het zaad des Evangelies te strooien, de overwonnen volken tot eene christelijke natie te hervormen, en het overgebleven heidendom uit te roeien.

De Middeleeuwsche Zending moet dan ook een geheel ander karakter dragen, dan die van den Apostolischen en na-Apostolischen tijd; deels omdat haar taak van deze verschilde; deels omdat ze onder geheel andere toestanden werkzaam was; maar vooral, omdat het frissche leven van de Apostolische kerk, in dezen tijd zoo weinig terug werd gevonden.

Dr. Gustav Warneck zegt van de Middeleeuwsche Zending het volgende: »In den Apostolischen en na-Apostolischen tijd stonden achter de eigenlijke arbeiders op het Zendingsgebied de gemeenten, als levende dragers van den zendingsgeest. In de Middeleeuwsche Zendingsperiode echter worden deze vervangen door de monnikenorden, de Christelijke gemeenten staan bijna geheel onverschillig tegenover het zendingswerk, omdat de aandrift tot de zending in haar te niet is gegaan; en zij ging verloren, niet alleen omdat de heidenen nu niet meer vlak voor de deur stonden, ook niet slechts, omdat men door de priesters nauwlijks meer opgewekt werd tot een krachtdadig medearbeiden, maar werkelijk, omdat in haar het Christendom zelf veel van zijn innerlijke levenskracht verloren had. Hoevele edele apostolische verschijningen er ook aan te wijzen zijn onder de monniken, die als zendelingen arbeidden, over het geheel gaat in dezen tijd de zending uit van eene kerk, welke, niettegenstaande hare uiterlijke macht, *verzwakt* is, *verzwakt*, omdat ze *verwereldlijkt* is. Uit den aard der zaak namen daarom het doel en de middelen der Zending meestal dezelfde karaktertrekken aan. Men stelde zich — de verblijdende uitzonderingen natuurlijk niet medegerekend — er mede tevreden, dat de men-

schen uiterlijk het heidendom vaarwel zeiden, eenige hoofdbestanddeelen der Christelijke leer van buiten leerden en een doop ondergingen, die vaak genoeg aan groote scharen *tegelijk* werd toegediend. Hoe meer de kerk zelve het karakter van *een rijk van deze wereld* aannam, des te minder versmaadde zij de uiterlijke hulpmiddelen, welke die wereld aanbood, om heidensehe volkeren in de kerk in te lijven. Zoo verbonden, ja zelfs vermengden zich zending en politiek, Christianiseering en Romaniseering, later — vooral in Deutschland — ook Christianiseering en Germaniseering.

2. SPANJE.

De Zendingsgeschiedenis in *Spanje* staat geheel op zichzelf, en hangt in geen enkel opzicht met die van andere landen samen. Het is om die reden, dat wij haar hier het best eene plaats meenen te kunnen geven, en met een enkel woord afhandelen.

Wij hebben reeds vroeger gezien hoe de eerste zaden des Evangelies daar in den Apostolischen tijd gestrooid en ontkiemd zijn.

In het begin van de 5de eeuw vestigden de West-Gothen zich in Spanje. Door hunne betrekking met de Oost-Gothen hadden zij het Christendom leeren kennen. De Bijbelvertaling van Ulphilas namen zij naar hun land mede, en deze hield hier eene bijbelsche kern levend onder den vormdienst, waartoe de West-Gothen spoedig vervielen.

De langdurige strijd tusschen de Ariaanschgezinde Gothen en de Katholieke kerk belette hier in menig opzicht de uitbreiding van het Christendom, en dit was te erger, aangezien Spanje, eer het Evangelie er als een zuurdeesem kon doorwerken, in de 8ste eeuw door het Mohammedanisme werd overvleugeld.

Het is hier de plaats niet om den afmattenden strijd tusschen het Christendom en het Mohammedanisme in Spanje na te gaan. Stilzwijgend gaan we dan ook de Christelijke martelaren uit dezen strijd voorbij. De Christenen, die zich hier, trots de vervolgingen, hadden staande gehouden, vereenigden zich onder hunnen koning Alfonsus, die het Koninkrijk Austerie stichtte. Later wierpen ook Oud en Nieuw-Kastilië, Navarra, Aragonië en Barcelona het Mohammedaansche juk af. Al deze kleine rijken werden eindelijk tot twee koninkrijken, Kastilië en Aragonië her-

cenigd, in deze Christelijke staten kwamen onderscheidene geestelijken werken, en zoo werd de zending opnieuw in Spanje betracht.

3. BRITTANJE.

Wij keeren terug naar de bewoners van de Britsche eilanden, om na te gaan, hoe deze verder tot de kennis van het Christendom kwamen, en hoe ze vervolgens ten zegen werden voor hunne Germaansche broederen.

Wij hebben reeds vroeger gezien hoe welig het kloosterleven hier begon te tieren 1). Wij noemen in het voorbijgaan slechts het klooster Bankor dat in het laatst der 6de eeuw door den abt Comgal gesticht, en een, van de oudste kweekscholen voor zendelingen werd.

De Britsche bisschop Ninyas verbreidde reeds vroegtijdig het Christendom onder de Picten en Schoten, die in het Zuiden van Schotland woonden. De Noordelijke Picten en Schoten, die door reusachtige bergen van de Zuidelijke gescheiden waren, bleven tot in het midden van de 6de eeuw van het Evangelielicht verstoken. De abt Columba, ontfermde zich over hen. Hij is omstreeks 520 in Ierland geboren, en begaf zich in 565 naar deze streken, waar hij nu ruim dertig jaar lang met grooten zegen werkte. Brudeus, koning der Picten, kwam tot bekeering en schonk hem nu een der Hebridische eilanden, waar hij een klooster stichtte. Het bedoelde eiland heeft waarschijnlijk zijnen nieuwen naam Jona aan hem te danken. Columba en Jona toch waren de Latijnsche en Hebreeuwsche vertaling van zijnen misschien oorspronkelijk Ierschen naam, die duif beteekent. Dit klooster verkreeg tijdens zijn dertigjarig bestuur groote vermaardheid, en lang na zijnen dood bleef het een der beroemdste zetels van bijbelkennis en wetenschap.

Columba en zijne leerlingen verbreidden het Christendom onder de Picten en Schoten, tot aan de uiterste noordelijke grenzen hunner eilanden. Later werden op de Orkaden en Faröereilanden, ja zelfs op IJsland, Christenen aangetroffen, die vervallen waren tot eene afgodische vereering van Columba. Columba stierf in 597 op een leeftijd van bijna 80 jaar, en werd in zijn klooster begraven. De Schotsche koning Kenneth liet in de

1) Zie bladz. 32.

9de eeuw zijne beenderen in het pas gestichtte klooster van Dunhald overbrengen.

Wij hebben reeds vroeger gezien, hoe de Britten, die de hulp der Angelsaksers tegen de verwoestende invallen der Picten en Schoten, hunne oude vijanden, hadden ingeroepen, door diezelfde Angelsaksers uit hun land werden verdreven, waar dezen nu een eigen rijk grondvesten 1). Zij namen naar hun nieuw koninkrijk den ouden Germaanschen afgodendienst mede. Anderhalve eeuw later vatte paus Gregorius de Groote het plan op, om deze volken met het Christendom bekend te maken. Door eene ontmoeting met Angelsaksische knapen, die op de markt te Rome als slaven te koop geveild werden, kwam zijn plan tot volkomene rijpheid. Hij vroeg hen naar hun naam, waarop dezen te kennen gaven, dat ze *Angli* (Anglen, Engelschen) waren. — »Gewis Angeli (Engelen) zult gij worden"! hernam Gregorius. »En vanwaar komt gij?" — »Uit Deira!" luidde het antwoord. — »Juist *de ira* (van den toorn), zult gij verlost worden!" riep hij hun toe, zich andermaal van eene woordspeling bedienende.

Hij kocht deze slaven vrij, en liet hen in de leer der kerk onderwijzen. Zijne verheffing tot paus verhinderde hem om zelf naar Brittanje te gaan, doch in Engeland had eene gebeurtenis plaats, waardoor zich een nog geschikter weg voor de volvoering van zijne plannen opende. Edilberth, de koning van Kent, het machtigste der zeven Angelsaksische rijken, huwde, ofschoon zelf een heiden, met een christin, de Frankische prinses Bertha, die de vrijheid bewam, om haren Godsdienst ongestoord te be trachten. Zoodra Gregorius dit hoorde zond hij in 596 den abt Augustinus, vergezeld van veertig monniken naar Engeland. Deze gaven den koning van hunne aankomst kennis en deelden hem hun voornemen mede. De koning ontving hen vriendelijk en voorzag in hunne levensbehoef ten. Hij wees hen vervolgens zijne residentiestad Dorovern, later Canterbury genoemd, als woonplaats aan. Hier werkten zij thans met zoodanigen zegen, dat de koning zich weldra liet doopen, en dat op het eerstvolgende Kerstfeest niet minder dan tienduizend zijner onderdanen zijn voorbeeld volgden.

De Paus met deze verrassende uitkomsten in kennis gesteld, gaf Augustinus last naar Frankrijk te reizen, om zich daar door den bisschop Etherich van Arles tot bisschop over de jeugdige Engelsche kerk te laten wijden.

1) Zie bladz. 31.

Te Dorovern vestigde hij nu den zetel van zijn aartsbisdom, terwijl hij eenigen tijd later een tweede te Londinium (Londen) oprichtte, waarmede zijn medehelper Mellitus werd begiftigd. Dezen Mellitus zond de paus hem met enkele monniken ter hulp, en gaf hem afschriften van de Heilige schrift en reliquiën mede, terwijl hij hem in een uitvoerig schrijven aanwijzingen gaf, hoe zij daar de Christelijke kerk moesten vestigen.

Paus Gregorius deelde de oude Britsche Christenen ook bij deze aartsbisdommen in. De vrije Britten echter, die onafhankelijk van Rome het Christendom hadden leeren kennen 1), waren hiermede niet gediend. De heerschzuchtige Augustinus richtte nu een schrijven aan den abt van het beroemde Britsche klooster Bankor, waarin hij volkomene onderwerping aan de bepalingen der Katholieke kerk eischte. Merkwaardig is het antwoord, dat Augustinus daarop van hem ontving. »Wij allen,» zoo schreef hij, »zijn bereid de kerk Gods, den paus te Rome en elken vromen Christen te gehoorzamen, zoodat wij een ieder, naar mate van zijne betrekking volkomen liefde bewijzen en hem met woord en daad ondersteunen. Wij weten niet dat er jegens dengene, dien gij paus of vader der vaderen noemt, eene andere gehoorzaamheid van ons kan gevorderd worden. Maar *deze* gehoorzaamheid zijn wij bereid hem en ieder Christen te betoonen.» Augustinus, met dit antwoord niet tevreden, noodigde de Britten tot een godsdienstig gesprek uit. Dit gesprek had, naar oud-Duitsche zeden, onder eenen eikenboom plaats. Doch ook deze poging mislukte.

De klove tusschen beide kerken, door den nationalen haat der beide volken gevoed, was niet meer te dempen. De verbittering der Engelschen klom in die mate, dat hun koning Edilberth de Britten met het zwaard ging vervolgen.

Augustinus stierf in 605, Laurentius, één van het veertigtal, dat hem op zijne reis naar Engeland vergezelde, werd zijn opvolger. Toen in 616 ook de koning Edilberth stierf, brak er een treurig tijdperk voor de jeugdige kerk aan. Zijn zoon en opvolger Eadbald keerde tot den ouden afgodendienst terug, en met hem velen zijner onderdanen. Toen bleek het, dat de bekeering van de meesten slechts eene uitwendige was. Met groote moeilijkheden had de geestelijkheid van Kent thans te worstelen. Eens zelfs was Laurentius van plan met de zijnen het land te verlaten. Doch een droomgezicht, waarin Petrus hem verscheen, en hem bestrafte

1) Zie bladz. 32.

over zijn trouweloos verlaten der kudde, hield hem van zijn voornemen terug. Dit gezicht gebruikte Laurentius, om het hart van den jeugdigen vorst te verteederen. Met sterke kleuren schilderde hij, wat hem in dien nacht wedervaren was, en dit maakte op den koning zooveel indruk, dat hij zich tot het Christendom bekeerde. Sedert dien tijd breidde de nieuwe godsdienst zich daar geregeld uit; doch de kerk bleef een kwijnend leven leiden.

Behalve de koning van Kent namen in dezen tijd van de andere Angelsaksische vorsten, de koning van Essex en die van Northumberland, het Christendom aan. De koning van Essex, Sabereth geheeten, huwde met eene nicht van den bovengenoemden koning Edilberth, wat voor zijn overgang tot den nieuwen godsdienst, ongetwijfeld gunstig heeft gewerkt. Het stichten van een aartsbisdom te Londinium (Londen), kan men als eene vrucht daarvan beschouwen. Zijne onderdanen bleven echter bijna allen heidensch gezind. Vandaar dat zijne zonen en opvolgers zoo weinig tegenwerking ondervonden, toen ze, na den dood van hunnen vader, het oorspronkelijk heidendom herstelden.

Ook in Northumberland was het een huwelijk, dat tot het stichten der Christelijke kerk aanleiding gaf. Toen Edilberga, de dochter van den koning Edilberth, hare hand schonk aan Aedwin, koning van Northumberland, moest deze haar beloven haar in geen enkel opzicht te zullen bemoeilijken, in de uitoefening van den Christelijken godsdienst, en haar de vrijheid te laten geestelijken mede te mogen nemen. Op die wijze kwam Paulinus, die haar als bisschop vergezelde, naar Eboracum, later York genaamd. In deze hoofd- en residentiestad begon Paulinus met den grootsten ijver het Evangelie te prediken. Zijne pogingen om den koning voor het Christendom te winnen, zag hij eindelijk met zegen bekroond. Er werd eene rijksvergadering in het leven geroepen, waar Paulinus en de heidensche priesters over den godsdienst van gedachten wisselden. Nadat de laatsten de voortreffelijkheid van hunnen godsdienst hadden voorgesteld, ontwikkelde Paulinus de leer van het Christendom, en met dit gelukkig gevolg, dat de opperpriester de eerste was, die tot de vernietiging van de oude afgodsbeelden en heiligdommen overging. De koning liet zich doopen, en velen zijner onderdanen volgden zijn voorbeeld. Toen hij echter in 633 in eene veldslag sneuvelde, waarmede zijn volk onder de heerschappij der overwinnaars geraakte, keerde het heidendom in oude Germaansche woestheid terug. Eén lid van deze koningsfamilie, Oswald

geheeten, redde zijn leven door de vlucht. Hij zwierf eenen geruimen tijd in Schotland rond, en vond daar bescherming bij de monniken. Van dezen leerde hij het Christendom kennen, en keerde vervolgens vol geestdrift naar zijn vaderland terug. Hij verlostte de verdrukten van de vreemde overheerschers, en herstelde in deze oorden den Christelijken godsdienst. Hij verzocht de Schotsche kerk, aan wie hij de kennis van het Evangelie had te danken, om eenen leeraar voor zijn volk. Deze zond hem eenen Ierschen monnik, die echter te weinig de kunst verstond, om zich te voegen naar de zwakheden en behoeften des volks. Zijne strenge levenswijze stuitte af op de ruwheid der heidenen. Hij keerde eindelijk moedeloos naar zijn vaderland terug, waar hij in eene vergadering van de hoofden der geestelijkheid verklaarde, dat dit volk voor beschaving onvatbaar was. Een der aanwezigen, de monnik Aidan, wilde deze aanklacht niet gelooven. Hij verlangde zelf als zendeling naar Northumberland te gaan, om zich van hare ongegrondheid te vergewissen. Aan zijn verlangen werd voldaan en weldra vertrok hij, als bisschop gewijd, naar deze streken. Het bleek spoedig, dat men in hem eene betere keus had gedaan. Hij maakte zich de Engelsche taal machtig, en plantte met onbezweken moed de banier des kruises. Als vrucht op zijnen arbeid, verrees in de hoofdstad Eboracum (York) een nieuw aartsbisdom; waarmede een zekeren Wilfried werd begiftigd.

Deze Wilfried viel later bij den koning in ongenade, zoodat deze hem van zijn ambt ontzette. Hij begaf zich nu naar het zuidelijk gelegen koninkrijk Sussex, waar hij een nieuw arbeidsveld vond. Hij won de achting van het door hongersnood geteisterde volk, door hun het visschen te leeren. En toen eindelijk op denzelfden dag, dat hij er velen kon doopen, de lang vertoefde regen kwam, had het volk een geopend oor voor zijne prediking. De vele scholen die hij oprichtte, en waarvan oud en jong gebruik maakte, verbreidden het licht des Evangelies over het geheele land.

De overige nog heidensche Angelsaksische rijken ontvingen de kennis van het Evangelie deels van hunne naburige broedervolken, en deels van Fransche en Iersche monniken. Nadat de geheele bevolking van de Britsche eilanden het Christendom had omhelsd, ontbrandde er een ernstige strijd tusschen de Britsch-Schotsche kerk, die onafhankelijk van Rome het Christendom had leeren kennen, en de Engelsche, die de eerste zaden des Evangelies aan Rome had te danken. Het gelukte den aartsbisschop Theodorus van Canterbury aan dezen strijd een einde te maken. In 670

wist hij gedaan te krijgen, dat geheel de Engelsche kerk de opperkerkvoogdij van den paus erkende. Drie jaar later werd door de kerkvergadering te Herford een besluit genomen, waarin het volgen van de gebruiken der Schotsche kerk verboden werd. De pausen brachten het zelfs zoover, dat zij ook de Schotsche kerk aan zich trokken. De Britten handhaafden nog het langst hun beginsel van vrijheid, doch moesten ook eindelijk voor de macht van Rome bezwijken.

4. HET FRANKISCHE RIJK.

Wij keeren tot het Frankische rijk terug. Wij hebben reeds vroeger gezien, 1) dat koning Clodwich zich had laten doopen, welk voorbeeld velen zijner onderdanen volgden. Doch van bepaalde Evangelieprediking bleef het volk verstoken, totdat Iersche monniken zich over hen ontfermden. Nog tijdens de regeering van Clodwich kwamen zulke monniken deze streken bewerken. De meest bekende van hen is Fridolin. Met eene brief van vrijgeleide, door den koning der Franken hem medegegeven, doortrok hij de landstreken langs den Rijn, totdat hij kwam aan een eilandje boven Bazil, waar hij zich nederzette. De koning schonk hem dit eiland om er een klooster op te bouwen, dat den naam van Seekingen ontving. Bourgondische monniken voegden zich bij hem, en aan de duizenden hoorders, die van heinde en ver toestroomden werd het Evangelie gepredikt. Zij roeiden de bosschen uit en beplantten den grond. Zoo werden velden en harten tot vrucht dragen geschikt. Fridolin zelf trok verder zuidwaarts tot het Linthdal, waar hij aan den voet der Alpen eene tweede kerk bouwde. En zoo groot werd het getal Christenen, dat zich daar een vlek vormde, Glarus geheeten, waaraan het geheele dal later zijn naam ontleende.

Een andere Iersche zending, die hier kwam werken, is de abt Columbanus. Hij is in 560 in de Iersche provincie Leister geboren, en werd reeds op nog jeugdigen leeftijd toevertrouwd aan het klooster Bankor 2), waar hij eene strenge opvoeding en degelijke opleiding ontving. Toen hij den leeftijd van dertig jaar had bereikt, trok hij met twaalf monniken

1) Zie bladz. 34.

2) Zie bladz. 41.

naar Frankrijk, waar hij zich in het Vogesen-gebergte nederzette. Het oude slot Anagrates (Anegrey), werd hunne eerste woning. Hier roeiden zij de bosschen uit en ontgonnen het land; zij leefden van de vischvangst en van het weinige, dat de ondankbare bodem hun schonk. In den beginne hadden zij soms dagen lang niets te eten dan boomschors en wilde kruiden. Door deze strenge levenswijze, die zoo gunstig afstak bij den ongeregelde wandel der Fransche geestelijkheid, werden vele nog heidensche Franken tot het geloof gebracht. Uit alle oorden kwamen zich vrome monniken bij hen voegen. En hun getal klom weldra zoo hoog, dat Columbanus hen over drie kloosters moest verdeelen. De strenge kloosterregels, die hij hen gaf, waren wel geschikt om hen lichamelijk te harden, en hen geestelijk te vormen tot levende getuigen van Christus. Hij schreef hun o.a. voor: »Vermoeid ga een ieder naar zijne legerstede; hij slape onder het gaan, en eer hij nog uitgeslapen is, sta hij reeds weder op.» En zelf betrachtte hij op stipte wijze, wat hij aan anderen voorschreef. Men zag hem soms naar het dichtste woud gaan, met eenen rol van de Heilige Schrift op de schouders, om daar Gods Woord te onderzoeken, en zich voor te bereiden tot viering van hooge feestdagen. Naarmate zijn invloed door deze gestrengheid toenam, klom ook de tegenstand der pausen. En toen hij de koningin Brunhilde bestrafte om haar onzedelijk leven, ontstak deze zoo in woede, dat hij in 610 als balling het Frankische rijk moest ontvluchten. Zijn twintigjarigen arbeid was echter niet vergeefs geweest. De vele monniken en helpers, die hier achter bleven, werkten in zijnen geest voort. Columbanus zwierf nu van plaats tot plaats en predikte het Evangelie aan allen, die hij op zijne zwerftochten ontmoette. Eindelijk kwam hij met de zijnen in de omstreken van de Bodensee, waar zich op het slot Arbon de kluzenaar Willimar ophield. Deze ontving hen met blijdschap en verzorgde hen zeven dagen lang. Vervolgens trokken zij naar de nabijgelegen oude bouwvallen van het Romeinsche kasteel Prezentia (Bregenz); waar zij zich nederzetterden. Evenals vroeger in het Vogesen-gebergte, beplantten zij ook hier den grond en leefden van de vischvangst. Hier hadden reeds vroeger Christenen gewoond; doch deze waren door den koning Attila en zijne woeste Hunnen verdreven 1). Columbanus sloot zich bij de nog overgebleven sporen van het Christendom aan, en herstelde de vervallen kerkgebouwen. Na eenen arbeid van drie jaren, nood-

1) Zie bladz. 35.

zaakten zijne vijanden hem ook deze plaats te verlaten. Op Gallus, die hier achter bleef, en tot grooten zegen werd, komen wij straks terug. Wij volgen Columbanus. Hij en Siegbert trokken den Rijn verder op, en kwamen tot bij den St.-Gothard. Siegbert zette zich daar neder, verzamelde eene gemeente om zich heen, en stichtte het klooster Disentis. De monniken van dit klooster verkondigden het Evangelie in de dalen en bergstreken van Grauwbunderland. Columbanus trok over de bergen naar Italië, waar hij bij Pavia het klooster Bobbio stichtte, en aan de aldaar wonende Longobarden de boodschap des heils bracht. Hier eindigde zijn werkzaam en rijk gezegend leven. De jongelingen, die hij ook hier tot zendelingen had gevormd, zetten zijnen arbeid voort.

Columbanus moest zijnen vriend Gallus aan de Bodensee ziek achterlaten. Toen zijne ongesteldheid toenam, voer hij naar de overzijde van dat meer, en nam zijne toevlucht tot den kluizenaar Willimar, bij wien hij reeds vroeger met Columbanus (zie boven), zeven dagen had getoefd. Toen hij hersteld was, wilde hij, begeleid door den diaken Hiltibad, het groote woud in, dat aan het meer grensde, om zich daar eene kluis te bouwen. Tevergeefs wees Hiltibad hem op de wolven en beren, waarvan het bosch wemelde. Gallus antwoordde daarop: »Wie kan tegen ons zijn, als God voor ons is? De God, die Daniël uit den leeuwenkuil heeft gered, kan ook mij uit de klauwen van het roofgedierte bevrijden.» Zij trokken nu samen het woud in. Onderweg vroeg Hiltibad telkens, wanneer hij zijne wandeling staken en met den bouw van zijne hut beginnen zou. Maar Gallus wou van geen rusten weten. Een gegeven teeken moest hem eerst de plek aanwijzen, waar hij zijne kluis moest oprichten. Tegen Zons-ondergang kwamen zij aan eene plaats, waar het nederstortende water van de rivier Steinach eene rots had uitgehold. Nadat zij eenige visschen hadden gevangen, en Hiltibad vuur uit eenen kiezelsteen had geslagen, bereidden zij zich eenen maaltijd. Toen Gallus wilde nederknielen, om over deze gaven Gods zegen te vragen, struikelde hij. IJlings schoot Hiltibad toe, om hem weer op te richten; maar Gallus riep: »Laat af! hier zal voor altoos mijne rustplaats zijn; hier wil ik blijven!»

Hij stortte zijne gebeden uit voor den Heere, en maakte vervolgens van eenige takken een kruis, waaraan hij eene doos met reliquiën hing. Weldra vereenigde hij een tal van monniken om zich heen, die hem den grond hielpen ontginnen en de bosschen uitroeien; terwijl hij zelf met onverdroten ijver het Evangelie predikte. En zoo werden veld en harten

tot vruchtdragen geschikt. Door zijn toedoen verrees een klooster op de plaats, waar thans nog de stad Sint-Gallen, naar hem genoemd, hare torens verheft. Dit klooster werd de kweekplaats van voortreffelijke monniken en zendelingen, die aan de afgodische Zwitschers en Zwaben de boodschap des heils brachten. Toen Gallus den leeftijd van 95 jaar had bereikt, ontving hij de uitnodiging van zijnen ouden vriend Willimar, om hem nog eens op het slot Arbon te bezoeken. Hij voldeed aan dit verzoek, en predikte zelfs des Zondags voor eene talrijke schare. Maar dat was ook zijn laatste werk. Gedurende de prediking overviel hem de koorts, en hij werd zoo ernstig ziek, dat hij onmogelijk tot de zijnen terug kon keeren. Hij stierf hier in het jaar 640; zijn lijk werd in zijn bergdal bij zijne hut begraven.

De andere Iersche monniken, die in deze woeste streken kwamen werken, en waarvan de meesten ons zelfs bij name niet bekend zijn; terwijl anderen ons slechts onzekere en strijdige berichten hebben nagelaten, gaan wij zonder bespreking voorbij; en richtten onze blikken naar het tegenwoordige Beieren, het vroegere arbeidsveld van Severinus 1). In het midden der 6^e eeuw ontmoetten wij hier den zuilheilige, Wulfach (Wolf) geheeten. Hij was een geestelijke van Longobardische afkomst en een groot vereerder van Martinus van Tours. Ter zijner gedachtenis bouwde hij in de nabijheid van Trier de Martinus-kerk. Niettegenstaande hem in eenen barren winter de nagels van de voeten vrozen, en aan zijnen baard lange ijskegels hingen, bleef hij op zijne opgerichte zuil. Een zijner vrienden wist hem eindelijk te bewegen de zuil te verlaten, en zijnen intrek te nemen in de Martinus-kerk. Door zijne welsprekendheid en strenge levenswijze maakte hij zooveel indruk, dat de bewoners van den omtrek hunne afgodsbeelden, onder anderen ook een oud Dianabeeld, vernielden. Later kwamen Iersche monniken en leerlingen van Columbanus dit arbeidsveld bewerken. Beieren werd in het vervolg van tijd eenen vruchtbare bodem van allerlei kettische gevoelens. Dit drong de Frankische Synode, om den abt Eustasius, den opvolger van Columbanus, derwaarts te zenden. In 613 ondernam hij, vergezeld van den monnik Agil, eene visitatiereis door Beieren. Het is niet met zekerheid te zeggen in hoever het hem gelukt is, de dwalenden terecht te brengen en de nog overgebleven heidenen tot het Christendom te bekeeren. Ongeveer eene halve eeuw

1) Zie blz. 35.

later kwam de bisschop Emeran uit Aquitanië hier werken. Op weg naar Hongarije, om aan de aldaar wonende Avaren het Evangelie te prediken, ontmoette hij den hertog Theodo I. Deze oordeelde, dat zijne prediking aldaar, tijdens de verwoestende oorlogen, geen gewenscht gevolg zou hebben, en dat het derhalve beter was, als hij in *zijn* gebied de banier des kruises plantte. Emeran volgde deze raadgeving en ging met den hertog naar Beieren, waar hij drie jaar voor de verbreiding van het Evangelie werkzaam was. Op eene reis naar Rome werd hij op eene verraderlijke wijze om het leven gebracht. Tegen het einde van diezelfde eeuw kwam Rudbert of Ruprecht, bisschop van Worms op uitnoodiging van Theodo II naar Beieren. Op de puinhoopen van de oude stad Junavia verrees eene kerk en een klooster, waaruit later het bisdom Salzburg is ontstaan. Hij zag zijne pogingen zoo rijk bekroond, dat hij weldra twaalf medehelpers uit zijn vaderland moest laten komen.

In het aangrenzende *Thuringen* werkte in de laatste helft der zevende eeuw de Iersche monnik Kilian. Hij vestigde zich te Wurzburg, waar hij den hertog Gozbert doopte, en met hem velen zijner onderdanen. Gozbert was, in strijd met de kerkelijke bepalingen, geluwd met Geilame, de weduwe van zijnen broeder. Kilian bracht hem hiervan het ongeoorloofde onder de oogen, met dit gevolg, dat de hertog besloot tot ontbinding van het huwelijk. Geilama was hierover zoo verwoed, dat zij, tijdens haar echtgenoot in den krijg was, den zendeling Kilian liet vermoorden.

5. ONS VADERLAND.

Eer wij de zendingsgeschiedenis van de andere Duitsche en Frankische volksstammen behandelen, moeten wij een kijkje nemen in ons vaderland, dat toen bijna geheel den naam van Friesland droeg. Na de Romeinen 1) zijn hier de eerste zaden des Evangelies gestrooid door de Franken. Omstreeks het jaar 630 veroverde de Frankische koning Dagobert I de stad Utrecht, waar hij de St. Tomaskapel liet bouwen. Deze kapel was ongetwijfeld in de eerste plaats gesticht ten behoeve van de Frankische krijgsknechten, die hier in bezetting bleven. Maar de geestelijken, die

1) Zie bladz. 16.

Dagobert hier aanstelde, zullen zijn verlangen, om ook onder de Friezen de banier des kruises te planten, niet onvervuld hebben gelaten.

In 626, dus bijna gelijktijdig met het stichten van de Thomaskapel, kwam hier de eerste ons bekende Fransche zendeling, Amandus geheeten. Tot bisschop gewijd, zonder een bepaald kerkgebied te hebben, begaf hij zich naar de Scheldestrecken, waar hij zich in de nabijheid van Gandavum (Gent) nederzette. Hij wist van den koning Dagobert een bevelschrift mede te krijgen, waarin onze voorvaderen gedwongen werden, zich door Amandus te laten doopen. Doch met geweld was dit vrijheidlievend volk niet te winnen, en hij bracht zichzelf daardoor dikwijls in gevaar van zijn leven. Gewenschter gevolg hadden dan ook zijne werken van liefde en barmhartigheid. Toen hij op zekeren dag te Doornik eenen reeds gehangen dief, wiens vrijstelling hij te vergeefs beproefd had, van de galg losmaakte, en hem vervolgens door zijne verpleging het leven hergaf, vereerden velen hem als eenen wonderdoener, en lieten zich door hem doopen. Zij vernielden nu zelfs hunne afgodstempels; waarvoor christelijke bedehuizen verzezen. Hoe jammer, dat hij van deze gunstige omstandigheden geen beter gebruik maakte. Uit zucht naar de martelaarskroon begaf hij zich naar de Slaven in de nabijheid van den Donau. Deze bespotteden en mishandelden hem wel; maar zijnen wensch om onder hen als martelaar te sterven, bleef onvervuld. Teleurgesteld keerde hij naar zijnen verlaten werkkring terug, en werd in 647 of 648 met het bisdom van Maastricht (Trajectum) begiftigd. Tot aan zijnen dood in 679 bleef hij deze betrekking bekleeden, en werd toen door een' zekeren Lambertus opgevolgd. Het is waarschijnlijk ook aan den invloed van Amandus te danken, dat Geertruida, de dochter van Pepijn van Landen, eene kerk liet bouwen in het naar haar genoemde Geertruidenberg.

Met gelukkiger gevolg werkte de zendeling Eligius in deze gewesten. Hij is in 588 te Chatelat bij Limoges, in Frankrijk geboren, en vestigde zich in 610 als goudsmid te Parijs. Gunstig onderscheidde hij zich van zijne vakgenooten door eerlijkheid en trouw. Hij maakte zijne kunst bij voorkeur dienstbaar aan de belangen van den godsdienst. Op zijne werktafel lag de Bijbel steeds geopend voor hem. Hij leefde hoogst eenvoudig, en besteedde zijne rijke inkomsten tot godsdienstige doeleinden. Hij verwierf zich de achting zoowel van aanzienlijken als geringen, doordat hij krijgsgevangenen en slaven vrijkocht, hun vervolgens godsdienstig onderwijs gaf, of hen in een klooster bezorgde. Sedert 641 kon hij zich geheel

aan de belangen van den godsdienst wijden. Hij werd tot bisschop van het uitgestrekte bisdom Noyon benoemd. Onvermoeid bekleedde hij achttien jaren lang dezen post. Uit hetgeen zijn leerling, die zijn leven beschreven heeft, van den inhoud zijner leerredenen mededeelt, zien wij, dat het hem niet te doen was om eene lange lijst van gedoopten; maar om zielen voor den Heere te winnen. Hij stierf in 659 op eenen leeftijd van een en zeventig jaar, en liet een aantal leerlingen na, die in zijnen geest voortwerkten.

Wilfried, aartsbisschop van York, wilde, toen hij door den koning van zijn ambt was ontzet 1), naar Rome reizen, en de hulp van den paus inroepen. Een hevige storm uit het Westen deed hem echter op de kusten van Friesland stranden, en hij werd genoodzaakt hier te overwinteren. De koning van Friesland, Adgild, ontving hem met groote welwillendheid, en stond hem toe aan zijne onderdanen het Evangelie te prediken. Wilfried maakte van deze vergunning gebruik, en kon er duizenden doopen. De winter was echter niet voorbij of Wilfried vervolgde zijne reis naar Rome. Na zijne terugkomst koos hij het koninkrijk Sussex tot zijn arbeidsveld, en liet de jeugdige christenen in Friesland herderloos. En toen Radboud, een aartsvijand van het christendom, den koning Adgild in 679 opvolgde, werd hier de Evangelieprediking zeer bemoeijlikt.

Iersche monniken trotseerden echter deze moeilijkheden. Één hunner, met name Egbert, beloofde gedurende eene gevaarlijke ziekte, dat hij, indien hij herstelde, zijn leven in den vreemde in den dienst des Heeren zou besteden. Zijn gebed werd verhoord. Doch terwijl hij zich in 686 met eenige medezendingen reisvaardig had gemaakt, verhinderde hem eene schipbreuk de volvoering van zijn voornemen. Zijne tochtgenooten stевenden echter naar de Friesche kusten. De meest bekende van dit gezelschap was Wigbert. Deze werkte twee jaar lang onder de Friezen, en werd door den koning Radboud verdreven.

Met meer zegen zag de Iersche zending Willebrord zijnen ijver bekroond. Hij is in 658 in Engeland geboren, en ontving zijne opleiding in Iersche kloosters. Hij kwam hier met elf metgezellen in 692, na vooraf eene reis naar Rome te hebben gedaan, waar hij de goedkeuring van den paus ontving, die hem eenige reliquiën voor de te stichten kerken medegaf. Nadat de Major domus Pepijn de macht der Friezen

1) Zie bladz. 45.

gefnuikt had, gaf hij aan Willebrord en de zijnen den ouden Wiltaburg ter woning. Deze burg, die zijnen naam aan de oude Wilten had te danken, en door de Romeinen Trajectum genoemd werd, is in de geschiedenis ook bekend bij den naam Wilita-Trajectum, waaruit naar het schijnt de benaming Utrecht is ontstaan. Nadat Willebrord hier vier jaar had gewerkt, reisde hij andermaal naar Rome, en keerde met de aartsbisschoppelijke waardigheid terug. Nu verrees op de puinhoopen van de St.-Tomaskapel, die de koning Radbout had verwoest, eene kathedraal-kerk met een aanzienlijk klooster en eene school, waar Friesche jongelingen eene wetenschappelijke opleiding konden ontvangen. In zulk een mate breidde zich zijn werk uit, dat hij zelfs eene poging deed, om het christendom in Denemarken te vestigen. Hij wist hier dertig jongelingen tot den doop te bewegen. Op het eiland Helgoland zou de plechtigheid plaats vinden. Doch toen hij zich daartoe bediende van eene bron, die aan den afgod Fositte gewijd was, en zijne tuchtgenooten een dier slachtten dat voor heilig werd gehouden, ontstaken de Denen zoo in woede, dat Willebrord met de zijnen de vlucht moest nemen. Een hunner schoot zelfs het leven er bij in.

Als een bewijs van de stoutmoedigheid, waarmede Willebrord de vereering der afgoden bestreed, diene het voorval op het eiland Walcheren. Toen hij op zekeren dag op het genoemde eiland kwam, waren de heidenen juist bezig godsdienstige eer te bewijzen aan het Merkuriusbeeld, dat hier Wodansbeeld heette. Hij verbrak het beeld en bestrafte het volk over hunne afgoderij. De heidenen vielen verwoed op hem aan. Een bracht hem zelfs eene wonde toe. Doch Willebrord deinsden geen oogenblik voor hunne bedreigingen terug; maar plantte ook hier met onbezweken moed de banier des kruises.

Willebrord eindigde zijn werkzaam en rijk gezegend leven in 739 op eenen leeftijd van een en tachtig jaar. Zijne vele leerlingen werkten in zijnen geest voort. Toen Willebrord met de zijnen op zekere plaats in de omstreken van Heilo landde en bijna van dorst versmachtte, liet hij eene put graven, die tegenwoordig nog bestaat, en waarop N. Beets het volgende gedicht heeft gemaakt:

- „Hoe lieflijk ligt het kleine Heiloo
 „Van 't hooge bosch beschut;
 „Een kerk zeer oud staat daar gebouwd,
 „Daar achter is een put.

- „Die put (een schat voor mensch en beest)
 „Met heldre bron gevuld,
 „Die is daar altijd niet geweest,
 „Zooals gij hooren zult.
 „Toen Willebrord de kruisleer bracht
 „Van d' overkant der zee,
 „Was 't hier één zand in 't heidensch land,
 „Eén droge, dorre steê.
 „De tocht was lang, de hitte bang
 „De reisflesch uitgeput;
 „Des Heiligs borst versmacht van dorst....
 „En nergens huis of hut.
 „Daar staat hij, leunende op zijn staf
 „En ziet vergeefs in 't rond....
 „Daar knielt hij neer, en bidt zijn Heer,
 „Daar opent zich de grond.
 „Daar vloeit een zilverklare bron
 „Die alle nood verdrijft,
 „Waar Willebrord zijn dank bij stort,
 „En die gezegend blijft.
 „Dat is de put van 't kleine Heiloo,
 „In Kemmerland beroemd;
 „Die 't wonder looft ontdek' zijn hoofd
 „En strooi hem met gebloemt.”

Gelijktijdig met Willebrord werkte hier de Fransche zending Wolfram, die misschien wel door zijn invloed naar ons vaderland is gelokt. Hij verliet zijn bisdom Sens, om aan de heidensche Friezen het Evangelie te prediken. Velen, zoowel aanzienlijken als geringen, kon hij hier doopen. Hij slaagde er zelfs bijna in den koning Radboud tot den doop te bewegen. Terwijl hij reeds met den éenen voet in de doopkuip stond, vroeg hij hem of zijne voorouders al of niet in den hemel waren. Wolfram antwoordde: »Dwaal niet o vorst! Uwe voorgangers, de vorsten der Friezen, die zonder het sakrament des doops zijn gestorven, hebben ongetwijfeld het vonnis der verdoemenis ondergaan. Nu trok Radboud den voet uit de doopkuip terug, en verklaarde, liever bij zijne voorvaderen te willen zijn, dan met zoo'n klein getal onaanzienlijken in den hemel. Te vergeefs trachtte Wolfram hem tot andere gedachten te brengen. Door deze teleurstelling werd hij zoo ontmoedigd, dat hij zijn zendingswerk

staakte, en zich in het klooster van Fontanelle terugtrok, waar hij in 720 overleed.

De eerste ons bekende zendeling uit de Friezen is een zekere Wursing, die den bijnaam van Ado droeg, en die wij in navolging van anderen *Wursing Ado* zullen noemen. Hij was van aanzienlijke afkomst, en had vele eigendommen. Hoewel hij nog heiden was, streed hij voor recht en billijkheid. Hierdoor haalde hij zich den haat van den goddeloozen koning Radboud op den hals. Om dezen te ontvluchten, begaf hij zich met zijn gezin naar Frankrijk, waar hij met de meeste gastvrijheid werd ontvangen. Hier leerde hij het christendom kennen, en liet zich met de zijnen doopen. Nadat de koning Radboud in 719 gestorven was, keerde hij op aansporing van Karel Martel naar Friesland terug. Hij sloot zich bij Willebrord aan, en plantte met ijver de banier des kruises in zijn vaderland.

Van de elf tochtgenooten, waarmede Willebrord hier kwam, is ons weinig bekend. Wij kennen de meesten niet eens bij name. Een hunner, Suidbert geheeten, mogen wij echter niet zonder bespreking voorbijgaan. Hij heeft onder de Batavieren gewerkt, en naar men wil eene kerk gesticht te Wijk bij Duurstede, Rijswijk, Hagestein, Schoonewoerd, Arkel, Woudrichem, Malsem en Oud-Heusden. Misschien heeft ook Adelbert tot het elftal behoord. Deze werd in 726 door Willebrord naar Kennemerland gezonden, om daar aan de bewoners der zee-kusten het Evangelie te prediken. Naar men wil, heeft hij te Hallem bij eenen zekeren Eggo zijn thuis gehad, naar wien die plaats den naam van Egmond zou hebben ontvangen.

Al die mannen moeten in de schaduw treden bij Bonifacius, den Apostel der Duitschers. Wij laten hier eene korte levensbeschrijving van hem volgen, waaraan wij maar dadelijk zijn werk verbinden.

Winfried, beter bij zijnen kloosternaam Bonifacius bekend, werd in 680 te Kyrton in Devonshire, uit een niet onaanzienlijk geslacht geboren. Op nog jeugdigen leeftijd openbaarde zich bij hem reeds eenen innige lust tot de Evangelieprediking. Nadat hij eindelijk toestemming van zijnen vader had gekregen om monnik te worden, ontving hij in twee voornamen Engelsche kloosters zijne opleiding. Terwijl de koning Radboud en de Major domus Karel Martel in 715 elkander te vuur en te zwaard vervolgden, kwam deze vrede-bode uit Engeland tot ons over. Te Wijk bij Duurstede aangeland, begaf hij zich terstond naar Utrecht. Hier ont-

moette hij Radboud. Doch hij kon niets uitrichten, en moest, nadat hij met Willebrord kennis had gemaakt, naar Engeland terugkeeren.

In 718 begaf Bonifacius zich naar Rome, waar hij van den paus Gregorius II machtiging ontving, om aan de nog heidensche volken in Duitschland het Evangelie te prediken. Toegerust met een groot aantal reliquiën en met brieven van aanbeveling, en door den pauslijken zegen vergezeld, vertrok hij naar Thuringen, waar hij zijne rijkgezegende loopbaan begon. De groote moeilijkheden, waarmede hij hier had te kampen, en de gunstige uitzichten, welke de dood van Radboud in 719 voor de zendingszaak in Friesland opende, bewogen hem om naar ons vaderland terug te keeren. Drie jaren lang steunde hij nu zijnen ouden vriend Willebrord in zijnen uitgebreiden werkkring. Hij werkte hoofdzakelijk in de omstreken van Woerden, Weesp en Haarlem. Willebrord wilde hem tot zijnen opvolger benoemen; doch Bonifacius, zijne roeping en opdracht van den paus bewust, wees deze betrekking van de hand en keerde in 722 naar Thuringen terug. In het naburige Hessen doopte hij twee vorsten des lands, Dettig en Dierolf en stichtte er een klooster.

Op uitnoodiging van den paus begaf Bonifacius zich in 723 andermaal naar Rome. De paus wilde hem tot bisschop wijden over de nieuw op te richten kerk, mits hij eenen eed van getrouwheid aan den Roomschen stoel wilde zweren. De paus beoogde hiermede tweeërlei doel. Ten eersten hoopte hij daardoor de Katholieke kerk te vestigen onder de nog heidensche volken. En ten tweeden wou hij op die wijze trachten de gemeenten, die overal in Duitschland door Iersche monniken waren gesticht, en even als hare stichters onafhankelijk van Rome wilden zijn, bij dit groote kerkengevoel in te lijven. Nadat Bonifacius den eed van getrouwheid had gezworen, wijdde de paus hem met groote plechtigheid tot bisschop. Door dezen eed was de Duitsehe kerk voor goed aan den Roomschen stoel verbonden.

Bonifacius begaf zich nu naar den Frankischen Major domus, om zich van diens steun te verzekeren. Hij keerde vervolgens naar Thuringen en Hessen terug en werkte daar met zulk een zegen, dat hij in 739 reeds honderdduizend heidenen had gedoopt. Hij verwoestte de afgodstempels en wierp de beelden omver. Hij verstoutte zich zelfs den eeuwenheugenden eik bij Geismar, het grootste heiligdom der afgodische Germanen, op klaarlichten dag, ten aanschouwe van duizenden, onder het geweld der bijlslagen te vellen, en uit het hout eene kerk te bouwen. Toen

het volk te vergeefs op wraakneming hunner goden wachtte, gingen velen tot het christendom over.

Bonifacius had echter niet alleen te strijden tegen het heidendom, maar ook tegen vele Iersche monniken, die zich met zijne wijze van werken niet konden vereenigen, en tegen de onzedelijke naamchristenen. Zelfs werd Karel Martel hem vijandig gezind.

In 738 ondernam hij ten derden male de reis naar Rome, om paus Gregorius III te raadplegen over de belangen der Duitsche kerk. Toen hij het volgende jaar terugkeerde, stichtte hij op diens gezag vier bisdommen: één te Salzburg, één te Regensburg, één te Friesingen, en één te Passau.

Gesteund door Pepijn, die hem beter gezind was, dan zijn voorganger Karel Martel, wist hij twee belangrijke zaken tot stand te brengen, namelijk de stichting van onderscheidene bisdommen, en de inrichting van een synodaal verband. Op de synoden, waarvan hij er vijf in zijn leven heeft saamgeroepen, werden de heidensehe misbruiken strengelijk verboden, de geestelijken aan vaste wetten gebonden, en de dwaalleeraars onderzocht en geoordeeld. Van deze laatsten noemen wij slechts twee, Adelbert en Clemens. Adelbert, die door zijne voorgegeven wonderen grooten opgang had gemaakt, werd om allerlei dweeperijen door Bonifacius tot levenslange gevangenstraf veroordeeld. Clemens daarentegen van alle dweezucht vrij, verzette zich tegen het kerkelijk theocratisch beginsel der middeleeuwen. Bonifacius wou op hem hetzelfde vonnis toepassen; doch eene lichtere straf schijnt hem ten deel gevallen te zijn.

Behalve dat Bonifacius synoden in het leven riep, stichtte hij onderscheidene bisdommen, die in een aartsbisdom hun vereenigingspunt vonden. De zetel van het eerste Duitsche aartsbisdom werd in 745 te Meintz gevestigd, waarmede Bonifacius, ofschoon tegen zijnen wil, daar hij zich te vergeefs wegens ouderdom en zwakte verontschuldigde, werd begiftigd. Na bijna tien jaar deze waardigheid te hebben bekleed, wist hij van den paus gedaan te krijgen, dat zijn leerling Lullus als zijn opvolger werd aangesteld.

Bonifacius keerde nu naar Friesland, het eerste tooneel zijner werkzaamheden, terug, waar hij den marteldood stierf. Met een klein gevolg van monniken voer hij in het voorjaar van 755 den Rijn af en landde aan de Zuiderzee. Hij trok vervolgens naar Friesland, en sloeg zijne tenten op aan de oevers van de Burda, nabij Dokkum. De talrijke

menigte, die zich liet doopen, zou volgens afspraak den vijfden Juni terugkomen, om het vormsel te ontvangen. De bestemde dag brak aan. Reeds vroeg in den morgen hoorde hij eene schare naderen. Bonifacius trad haar verheugd te gemoet, denkende, dat het de nieuwbekeerden waren. Maar hoe smartelijk zag hij zich in zijne verwachting bedrogen, toen hij bemerkte, dat het eene gewapende bende inboorlingen was, die wraak kwamen nemen op de verwoesters hunner heiligdommen. De geestelijken wilden Bonifacius met de wapenen beschermen; maar hij hield hen hiervan terug. Met zijne reliquiën in de eene, en het Evangelie in de andere hand, wachtte hij rustig zijne vijanden af. Weldra vielen deze verwoed op hem aan, en hij stierf den marteldood met niet minder dan twee en vijftig metgezellen.

Alzoo stierf deze geloofsheld op eenen leeftijd van vijf en zeventig jaar. Zijn lijk werd voorloopig naar Utrecht gevoerd, vervolgens naar Meintz overgebracht, en eindelijk in het klooster Fulda begraven. Hij liet een groot aantal leerlingen achter, die zijn werk voortzetteden. Onder deze bekleedt de Utrechtsche abt Gregorius eene eerste plaats. Bonifacius leerde hem in 722 kennen, bij zijne grootmoeder Adulla, abdis van een klooster nabij Trier. Als knaap van veertien jaar, moest hij een gedeelte uit de Heilige Schrift voorlezen, en hij kweet zich zoo goed van zijne taak, dat Bonifacius er zijne goedkeuring over te kennen gaf. Bonifacius verlangde daarop van hem, dat hij het gelezene ook in het Duitsch zou vertalen; doch daartoe achtte Gregorius zich niet bekwaam. Hij deed het nu zelf en hield daarbij eene toespraak, die zoo'n indruk op hem maakte, dat hij hem op al zijne tochten wilde vergezellen, om van zijn onderricht uit de Heilige Schrift te kunnen profiteeren. Hij was ook bij hem in Friesland en is alzoo ooggetuige geweest van zijn marteldood. Na den dood van zijnen leermeester nam hij de zorg van de Friesche zending op zich. Hij werd abt van het klooster te Utrecht, waar hij jongelingen uit verschillende natiën tot zendelingen opleidde. Ongeveer twintig jaar lang stond hij aan het hoofd van de kerk in ons Vaderland, en stierf in 781 op een gezegenden leeftijd van ruim negentig jaar.

Gregorius had twee van zijne helpers, Lebuinus en Marcellinus naar de provincie Overijsel gezonden. Lebuinus werd de stichter van de kerk te Deventer, die de heidenen echter spoedig tot eene prooi der vlammen maakten. Lebuinus was nauwelijks het gevaar ontkomen, of hij verstoutte zich het christendom onder de hoofden der Overijselsche Saksen te bepleiten. Hij begaf zich daartoe naar Markelo, waar zij op eenen landdag bijeen

waren. Bij zijne aankomst waren zij juist bezig den afgoden te offeren. Hij baande zich eenen weg naar het midden der vergadering, wees hen op de nietigheid hunner goden, en predikte hun den eenigen waren God. Wel ontstaken de Overijselsche hoofden in woede; doch één van de aanwezige raadsleden wist hem van den dood te bevrijden. Van Marcellinus weten wij alleen, dat hij in vereeniging met Lebuinus de kerken te Hoemse aan de Vecht, te Oldenzaal en te Ootmarsum heeft gesticht.

Gregorius zond Willehad, die even als Lebuinus uit Engeland geboortig was, naar Dokkum, de stad, die, zooals een oud geschiedschrijver zegt: »nog warm was van der martelaren bloed." Hij werkte aldaar, even als later in Drente, met grooten zegen. Karel de Groote heeft hem later naar de omstreken van Bremen geroepen, om de daar wonende heidensche Saksen te bekeeren. In 787 werd te Bremen een bisdom gesticht, waarmede Willehad werd begiftigd. In 789 rukte de dood hem uit dezen rijk gezegenden arbeid weg.

Een ander leerling en helper van Gregorius is Ludgur, een kleinzoon van Wursing Ado 1). Hij is in 744 nabij Dokkum geboren en werd op nog jeugdigen leeftijd toevertrouwd aan den abt Gregorius. Na zeven jaar in de oude akademiestad te hebben doorgebracht, ging hij naar York, om zijne studie aan de voeten van Alcuin te voltooiën. Hij keerde omstreeks 773 naar ons land terug en koos de omstreken van Dokkum als tooneel zijner werkzaamheden. In 782 werd hij door de Saksen, onder aanvoering van Wittekind, uit dezen gezegenden werkkring verdreven. Hij deed nu eene reis naar Rome, om zich daar op de hoogte van het kloosterleven te stellen. Toen na twee jaren de rust hersteld was, en Wittekind zich in 785 had laten doopen, keerde Ludgur naar Friesland en Groningen terug. Op het eiland Helgoland fnuikte hij de macht van het heidendom, en vestigde er de Christelijke kerk. Hij doopte onder anderen ook Landrik, een Fries van aanzienlijke afkomst, die later op menige wijze het Christendom in Friesland heeft bevorderd. Ludgur stichtte te Wenden, op de grenzen van Friesland en Saksen een klooster. Karel de Groote wees hem later een arbeidsveld onder de Saksen aan. Te Munster verrees een bisdom, waarover hij werd aangesteld. Tot aan zijnen dood in 809 wist hij zijn kerkgebied te vergrooten, zelfs in Denemarken werd zijn invloed gevoeld.

1) Zie bladz. 55.

6. DE SAKSEN EN AVAREN.

Al deze mannen werkten hoofdzakelijk in ons vaderland. Bonifacius liet echter ook een groot aantal leerlingen in Deutschland achter. De meesten hunner zijn ons zelfs niet bij name bekend, terwijl we van anderen niets dan onzekere berichten hebben. De abt Sturm dient echter genoemd te worden. Hij is uit Beiëren afkomstig. Bonifacius leerde hem op zijne visitatiereis door Beiëren kennen. Zijne ouders vertrouwden den jongeling aan zijne zorg toe. In het klooster Fritzlör liet Bonifacius hem een wetenschappelijke opleiding geven. Vervolgens werd hij tot priester gewijd en als helper van Bonifacius aangesteld. Drie jaar later besloot hij in de wildernis een klooster te bouwen, om de roofzuchtige Saksen te bekeeren. Na lang rondgezworven te hebben, vond hij eindelijk eene verblijfplaats, waar hij in 744 met goedvinden van Bonifacius, het klooster Fulda bouwde. Dit klooster werd de lievelingsplek van Bonifacius, waar hij dan ook naar zijnen uitersten wil is begraven 1). Toen de Saksen in 778 op nieuw in opstand kwamen, moest Sturm met zijne monniken naar elders vluchten. Doch na hunne onderwerping werd dit klooster tot rijken zegen voor de Saksen. Vele voortreffelijke mannen hebben hier hunne vorming genoten. Sturm stond hier aan het hoofd van niet minder dan vier duizend monniken.

In dezen tijd trad er een man op het tooneel der wereldgeschiedenis, die ook voor de komst en bevestiging van het Godsrijk van groote beteekenis is geweest. Wij bedoelen Karel den Groote. Het is hier de plaats niet om eene levensbeschrijving van hem te geven. Wij willen alleen kortelijk nagaan wat hij op het gebied der zending heeft gedaan. Zijnen ijver voor de Evangelieprediking in de landstaal; de verzameling van werken, die hij Paul Warnefried liet opstellen, en waaraan hij zelf eene voorrede toevoegde, en ze vervolgens in het licht gaf; zijne verdienste voor het lager onderwijs; zoo'n machtig middel ter verbreiding van het Evangelie; en zijne onvermoeide zorg voor het hooger onderwijs tot opleiding van Evangeliedienaars — dit alles kunnen wij slechts in het voorbijgaan noemen, willen wij op het gebied der uitwendige zending blijven. Langer moeten wij stilstaan bij zijne pogingen om de Saksen,

1) Zie blz. 58.

de hardnekkigste tegenstanders van het Christendom in dien tijd te bekeeren. Hun gebied strekte zich over geheel Noord-Duitschland tot aan de Noord- en Oostzee uit. Menschenoffers waren bij hen nog in gebruik, roof en moord aan de orde van den dag. Karel de Groote maakte aan hunne strooptochten een einde en vestigde onder hen het Christendom. In 772 trok hij met een groot leger derwaarts, overwon de Saksen, verwoestte hun voornaamste afgodsbeeld, de Irmenzuil, en liet een groot aantal monniken en zendelingen achter, die het volk moesten onderwijzen en doopen. Wij behoeven den lezer slechts te herinneren aan Willehad, die te Bremen eenen rijk gezegenden arbeid verkreeg, aan Ludgur, die te Munster een bisdom stichtte 1), en aan Sturm, waaraan de Saksen het belangrijke klooster Fulda hebben te danken, om hem te doen zien, welke voortreffelijke mannen hier gewerkt hebben. Bij herhaling trachtten de Saksen, onder aanvoering van Wittekind, hunne vroegere vrijheid te herkrijgen; doch Karel de Groote onderwierp hen telkens weer, totdat hij hunne macht eindelijk voor goed fnuikte. Wittekind liet zich in 785 met zijne gemalin doopen, welk voorbeeld duizenden zijner onderdanen volgden. Eene geregelde Evangelieprediking kon nu eerst plaats grijpen. Tijdens den oorlog nam Karel de Groote vele Saksische jongelingen als gevangenen of gijzelaars mede, en bezorgde hen in het klooster Corbië in het noorden van Frankrijk, waar zij tot monniken werden gevormd. Door dezen wilde de vorst het monnikenwezen naar het heidense Saksen overbrengen. Zijn zoon en opvolger Lodewijk de Vrome heeft dit plan ten uitvoer gebracht. In 815 stichtte hij in Westfalen een klooster, waarheen hij Saksische en Frankische monniken transporteerde. Zij ontgonnen hier den grond en roeiden de bosschen uit. De bodem was echter zoo onvruchtbaar, dat het moederklooster Corbië hen geregeld van levensmiddelen en kleederen moest voorzien. De abt Adelhart wist bij den keizer gedaan te krijgen, dat het klooster naar de oevers van de Wezer werd verplaatst, waar het den naam van Nieuw-Corbië ontving. De voortreffelijke Anschar kwam aan het hoofd van dit klooster te staan.

Behalve de Saksen heeft Karel de Groote ook de Avaren of Hunnen met geweld tot het Christendom gebracht. Zij zijn uit Noordelijk Azië van Tartaansche afkomst. In het midden der vijfde eeuw zetteden zij zich in de nabijheid van de Kaspische zee neder, verhuurden zich later

1) Zie bladz. 59.

als krijgstroepen in dienst van den Griekschen keizer Justinianus I, en verwierven zich eindelijk een nieuw grondgebied tusschen de Drau en de Sau, in het tegenwoordige Hongarijē. Zij waren de gevreesde volksstam van Midden-Europa evenals de Saksen het van Noord-Europa waren. Op hunne roof- en plundertochten verwoestten zij alles. Geen volk was in hunne nabijheid veilig. Karel de Grootte besloot dit verdierlijkte volk door eenen verdelgingskrijg uit te roeien. In 791 trok hij met een machtig leger herwaarts, bracht duizenden om het leven, en keerde met eenen rijken buit terug. Zijn zoon Pepijn zette den oorlog voort. In 796 was hun land voor het grootste gedeelte ontvolkt. Duitsche kolonisten zetteden zich hier neder, en beplantten den grond. De Avaarsche vorst Tudun liet zich in datzelfde jaar nog doopen, en met hem vele onderdanen. De keizer staakte nu den verdelgingskrijg en liet hier zendelingen werken. Aan Arno, aartsbisschop van Salzburg werd de zorg dezer zending opgedragen. Zij werd nu ijverig betracht, deels door de kolonisten, die zich hier hadden gevestigd en deels door de geestelijken, die Arno uit Frankrijk liet komen, of zelf yormde.

7. DE DENEN EN NOORMANNEN.

De beruchte Noormannen kwamen in dezen tijd ook tot de kennis van het Christendom. De Denen en de Noormannen, ofschoon twee verschillende volken, voegen wij bij onze behandeling bij elkaar, omdat de arbeid der zending onder de Scandinavische volken zich wikkelt om dezelfde personen en toestanden, en plaats grijpt in een en denzelfden tijd.

Wij leeren deze volken in de 8ste en 9de eeuw na Christus op hunne zwerf- en rooftochten kennen. Met hunne lichte vaartuigen staken zij de zee naar Engeland over, zeilden de rivieren op naar alle richtingen van Europa, en vertoonden zich zelfs in het hartje van Frankrijk. Door het verkeer met deze volken, die voor het meerendeel het Christendom hadden omhelsd, verspreidde het Evangelie zich naar deze gewesten. Vooral Wijk bij Duurstede; het toenmalige brandpunt van handel en nijverheid, tusschen de Christenvolken en de Noordsche rijken; kreeg in dezen tijd voor de komst van het Godsrijk groote beteekenis. Te Wijk bij Duurstede kwamen af en toe heidensche Noormannen, om zich te laten doopen. De

rijke geschenken, die zij bij die gelegenheid ontvingen, verleidden sommigen andermaal de toediening van het heilige sacrament te begeeren. Ook zullen de Christenen, die de Noormannen op hunne strooptochten gevangen namen en medesleepten, gepredikt hebben van het heil in Christus aan de wereld geschonken. Zoo leerden de Scandinavische volken het Christendom van nabij kennen, eer er bepaalde pogingen van Evangelieprediking werden aangewend.

Met dit laatste begon Karel de Grootē. Hij stichtte te Hamburg eene kerk, waarover hij Heridak als priester aanstelde. Zijn plan, om hier een aartsbisdom te vestigen, kon zijn zoon en opvolger Lodewijk de Vrome eerst ten uitvoer brengen. De hulp van deze werd namenlijk ingeroepen door Harald Klag, koning van Jutland, die door zijne vijanden uit zijn gebied verdreven was. Keizer Lodewijk herstelde hem op den troon. Harald liet zich nu doopen. De keizer gaf hem daarop eenen zekeren Anshar mede, om het Evangelie in Jutland te prediken. Deze Anshar is de apostel van het Noorden van Europa geworden. Eene korte levensbeschrijving vinde dus hier hare plaats.

Anshar is in 801 in het noorden van Frankrijk nabij Corbiē geboren. Zijne vrome ouders vertrouwden hem reeds op jeugdigen leeftijd toe aan het klooster Corbiē; waar hij onder toezicht van den geleerden abt Adelhart, eenen neef van Karel den Grootē, eene wetenschappelijke opleiding ontving. Zijne begeerte, om als zendeling werkzaam te zijn, werd vooral levendig door een paar droomen, die hij in zijne jeugd had. In zijnen eersten droom zag hij een groot licht, uit welks binnenste hij eene stem hoorde, die tot hem zeide: »Ga heen en keer gekroond met de martelaarskroon terug.» Twee jaar later droomde hij, dat Christus hem verscheen; en hem opriep om zijne zonden te beijden, opdat hij gerechtvaardigd mocht worden. Toen hij daarop belijdenis van zonden deed, en vervolgens vroeg: »Heere, wat wilt Gij, dat ik doen zal?» luidde het antwoord: »Ga en verkondig het Woord Gods aan de heidensehe volken.» Toen hij twintig jaar oud was, stelde de abt Adelhart hem als rector aan over de kloosterschool. Drie jaar later plaatste Lodewijk de Vrome hem aan het hoofd van het pas gestichte klooster Nieuw-Corbiē in Westfalen 1). Hier begon hij zijn zendingswerk onder de heidensehe Saksen. Keizer Lodewijk gaf hem zoo als wij boven zagen aan den Deensehe koning Harald Klag mede. In

1) Zie bladz. 61.

826 vertrok hij vergezeld door den monnik Autbert, naar het barre en wilde noorden. Te Sleeswijk zette hij zich neder. Twaalf vrijgekochte slaven werden zijne eerste leerlingen. Twee jaar werkte Anshar hier met grooten zegen. Maar toen de koning Harald in 828 opnieuw door zijne vijanden verdreven was, en hem zijn helper Autbert door den dood was ontvallen, kon hij zich niet langer staande houden. Op uitnoodiging van Lodewijk de Vrome keerde hij naar Frankrijk terug. Juist waren er eenige gezanten van den Zweedschen koning bij den keizer, die hem om Evangeliepredikers baden. Lodewijk gaf hun Anshar mede. De monnik Witmar vergezelde hem. Onderweg werden zij door zeeroovers overvallen, die hen schier van alles beroofden. Door de wildernissen heen baanden zij zich eenen weg, totdat zij in de nabijheid van het Mölermeer eene veilige wijkplaats vonden. Hier waren vele kooplieden en gevangenen uit Holland en Deutschland, die in stilte den Christelijken godsdienst betrachtten, Anshar vereenigde hen om zich heen, en zoo ontstond de eerste Christen-gemeente in het heidensche Zweden. Het gelukte hem zelfs den stadhouder Herigar te doopen, op wiens erfgoed nu een net kerkgebouw verrees. Na hier anderhalf jaar gewerkt te hebben, zag hij zijnen arbeid met zulk een rijken zegen bekroond, en waren de omstandigheden zoo gunstig, dat Lodewijk de Vrome overging tot het stichten van een aartsbisdom te Hamburg. Het plan van Karel de Grootte 1) werd dus in 830 uitgevoerd. Anshar werd met dit aartsbisdom begiftigd. Hamburg werd thans het middelpunt zijner werkzaamheden. Hij vertrok van daar uit door geheel het land, predikte het Evangelie en richtte scholen en kerken op. De aartsbisschop Ebbo en diens neef Gauzbert kwamen hem in zijnen uitgebreiden arbeid steunen. Anshar zag zijne pogingen met rijken zegen bekroond. Die zegen was echter niet onvermengd. In 845 werd Hamburg door de beruchte Noormannen overvallen en uitgeplunderd. De prachtige kerk en het daaraan verbonden klooster met de bibliotheek, die de keizer hem geschonken had, werden eene prooi der vlammen. Anshar redde door de vlucht nauwelijks zijn leven. Hij zwierf nu met de zijnen rond, totdat hij bij eene adellijke vrouw in het Holsteinsche, Ida geheeten, eene veilige schuilplaats vond. Van hieruit bezocht hij nu zijn verwoest en ontvolkt kerkgebied. Om voor de invallen en Noormannen beveiligd te zijn, werd in 849 de aartsbisschoppelijke zetel van

1) Zie bladz. 61.

Hamburg naar Bremen verplaatst. Van uit deze stad werkte hij met nieuwen moed onder de Scandinavische volken.

Hij wist Erich, den koning der Jutten, gunstig voor het Christendom te stemmen, en kreeg van hem de vergunning te Sleeswijk eene kerk te bouwen. Door een levendig handelsverkeer tussehen Sleeswijk en Wijk bij Duurstede waren hier vele Christenen, die zich tot nog toe schuil hadden gehouden, maar zich nu openbaarden, en zoo onstond in deze handelsstad eene bloeiende gemeente.

In 851 zond Anshar den priester Ardgar naar Zweden. Wij hebben reeds vroeger gezien, dat Anshar hier den hertog Herigar doopte, en op zijn erfgoed eene kerk bouwde. De bisschop Gousbert zette zijn werk voort. Doch deze moest tijdens een oproer in 845 de vlucht nemen. En sedert dien tijd hadden Herigar en de zijnen geene geestelijken meer gezien. Herigar had in dien tusschentijd eene overwinning behaald, welke hij dankte aan den God der Christenen, en daardoor werden zijne onderdanen gunstig ten opzichte van den nieuwen godsdienst gezind. Ardgar werd hier dan ook met open armen ontvangen, en vond eene geopende deur voor de Evangelieprediking. Jammer, dat hij, na den dood van den hertog Herigar in 852, uit zucht tot het bespiegelende kluizenaarsleven, zich in de eenzaamheid terug trok, en deze gemeente aan haar lot overliet. Anshar nam nu zelf de zorg der verlaten gemeente op zich. Begeleid door den priester Erimbart, ging hij er in 853 heen. De koning Erich gaf hem eenen gezant mede, die hem bij den Zweedschen koning Olof moest aanbevelen. Olof vergunde hem het Evangelie te prediken en schonk hem eene plek gronds, om er eene kerk te bouwen. Anshar liet den priester Erimbart in Zweden achter en trok zelf naar Denemarken terug. Hij werkte hier nu nog ruim tien jaar, en stierf in 865. Hij leidde het liefst een stil en bespiegelend leven. Hij had eene cel als bidvertrek ingericht, waar hij soms uren lang toefde. Van heinde en ver werden zieken tot hem gebracht, die op zijn gebed genazen. Als men hem deze uitkomsten mededeelde, dan was altijd zijn nederig antwoord: »Eén wonder zou ik van den Heere begeeren, indien ik zulks in Zijn oog waardig ware, dat Hij door Zijne genade een goed mensch van mij maakte.»

Zoo stierf Anshar in het vier en zestigste jaar zijn levens. Maar schoon zijn lichaam van de aarde verdwenen was, zijn geest werkte nog jaren lang vruchtbaar in zijne leerlingen. Onder hen muntte vooral Rimbart uit, die een waardig opvolger van Anshar werd. Evenals zijn

meester deed hij onderscheidene zendingsreizen door Denemarken en Zweden en kocht krijgsgevangenen los, wien hij vervolgens het Evangelie predikte. Onder afwisseling van voor- en tegenspoed breidde het Christendom zich hier verder uit.

In Denemarken wist een zekere Gorm zich in het begin der tiende eeuw tot koning op te werpen. Hij vervolgde op vreeselijke wijze de Christenen, totdat de Duitsche Keizer Hendrik I hem in 934 noodzaakte aan zijne onderdanen vrijheid van godsdienst te verschaffen. Zijn zoon en opvolger Harald, bijgenaamd Blaatand, begunstigde gedurende zijne vijftigjarige regeering openlijk het Christendom. Van de vele zendelingen, die in dezen tijd hier gewerkt hebben, zijn de priester Poppo uit Friesland afkomstig, en de aartsbisschop Adaldag van Hamburg ons het best bekend. Sweno, zoon en opvolger van Harald, was het Christendom zeer vijandig gezind, en trachtte den ouden godsdienst te herstellen. Zijn zoon Kanut de Groote maakte eindelijk in het begin der elfde eeuw een einde aan de langdurige worsteling tusschen Christendom en heidendom. Sedert dien tijd kan men de Christelijke kerk in Denemarken als gevestigd beschouwen.

In Zweden heeft het na Anschar ook niet aan pogingen van zendingsarbeid ontbroken. Doch lang duurde het eer het Christendom zich hier voor goed gevestigd had. Dit moet men meer wijten aan de bekrompen denkbeelden der zendelingen, die daar werkten, dan aan de ongodsdienstigheid van het Zweedsche volk. Een geschiedschrijver uit dien tijd zegt daarvan: »De predikers der waarheid worden met groote liefde door de Zweden ontvangen, indien zij kuisch zijn, met wijsheid te werk gaan en zich voor hunne taak berekend toonen. De bisschoppen worden zelfs bij hunne volksvergaderingen toegelaten en met belangstelling wordt hunne prediking over Christus en het Christendom aangehoord. Het zou daarom niet moeielijk vallen, de Zweden tot ons geloof te bekeeren, werd hun maar geene ergernis gegeven door slechte leeraars, die veel meer zich zelve, dan Christus zoeken.» De koningen van Zweden waren evenals die van Denemarken, verschillend jegens het Christendom gezind. Niet zelden wierp de opvolger omver, wat zijn voorganger had opgebouwd, totdat eindelijk vorst en volk den eenigen waren God beleden.

In dezen tijd kwam het Christendom ook in het aangrenzende *Noorwegen*, de eigenlijke woonplaats der beruchte Noormannen. Wij herhalen niet, wat we reeds vroeger gezegd hebben van hunne rooftochten, als

middel ter verbreiding van het Evangelie 1); en gaan ook stilzwijgend voorbij, wat hunne naburen de Denen en Zweden kunnen gedaan hebben voor de uitbreiding van het Evangelie, nadat zij het zelf had leeren kennen; om de aandacht der lezers dadelijk te kunnen vestigen op eenige voortreffelijke vorsten, die in de tiende en elfde eeuw getracht hebben, hunne onderdanen voor het Christendom te winnen. Wij moeten beginnen met den prins Hakon.

Nadat hij aan het Engelsche hof eene Christelijke opvoeding had genoten, keerde hij naar Noorwegen terug, en maakte zich vervolgens van den troon meester. Hij wilde nu met geweld het Christendom invoeren. De tegenstand van het volk was echter zoo groot, dat hij in den beginne niets meer kon doen, dan het driedaagsche Jol- of Juëlfeest naar het na-jaar te verplaatsen in de hoop, dat dit feest zich van lieverlede in een Christelijk kerstfeest zou herscheppen. Zijne onderdanen noodzaakten hem zelfs tegenwoordig te zijn bij heidensche offerfeesten. En toen hij bij die gelegenheid een kruis maakte over eenen vergulden beker, dien hij naar oud Scandinavisch gebruik ter eere van de goden moest ledigen, konden zij hunne woede nauwelijks bedwingen. Toen hij den volgenden dag weigerde paardenvleesch te eten, kende hunne verontwaardiging geene perken. De menigte werd eenigszins gekalmeerd, toen hij met zijne lippen den doek aanraakte, welke men geslagen had om den rand van den ketel, waarin het paardenvleesch was gekookt. Deze gespannen toestand tusschen den vorst en zijn volk bleef tot aan zijn dood in 960 voortduren. De Deensche koning Harald veroverde Noorwegen in 967 en lijfde het bij zijn koninkrijk in. Evenals in Denemarken trachtte hij ook hier het Christendom in te voeren. Toen echter kort daarna Noorwegen weer in het bezit van heidensche overheerschers kwam, moest het Christendom weer plaats maken voor den ouden Thor- en Odindienst. De Noorweegsche veldheer, Olof Trygweson, een ijverige Christen, verloor de Christenen weer en werkte met onverdroten ijver aan de bekeering der heidenen. Toen hij echter in het jaar 1000 sneuvelde, werden zij opnieuw van hunne vrijheid beroofd. Olof de Dikke trad in 1017 als hun redder op. Op nog strengere wijze dan alle zijne voorgangers dwong hij zijn volk op straffe des doods het heidendom vaarwel te zeggen, en het Christendom aan te nemen. Olof liet bisschoppen en priesters komen, en overal kerken

1) Zie bladz. 62.

bouwen. Hij moest zijne onverbiddelijke gestrengheid, waarmede hij het Christendom in zijn land trachtte in te voeren, eindelijk met den dood boeten. Tevergeefs trachtten deze vorsten met geweld gedaan te krijgen, wat eenvoudige Evangeliedienaars met liefde en zachtheid tot stand hebben gebracht. Een geschiedschrijver uit dien tijd zegt van de strijdlustige en roofzuchtige Nooren het volgende: »Na de aanneming van het Christendom leerden zij, in betere scholen onderwezen, den vrede beminnen, en met hunne armoede tevreden zijn.» Zoo berucht de Noormannen vroeger waren, zoo beroemd werden zij later.

8. IJSLAND.

Omstreeks het midden der negende eeuw ontdekten Noorsche zee-roovers het eiland *IJsland*. In 874 ging de edelman Ingolf, om de heerschzucht van Harald Haarfager te ontvluchten, naar dit pas ontdekte land. Hij vond daar bij zijne aankomst Iersche monniken, die in het bezit waren van Iersche boeken, klokken en bisschopsstaven. De oude bewoners moesten plaats maken voor Ingolf en de vele andere Noormannen, die weldra de zee naar IJsland overstaken. Ingolf nam den ouden heidenschen godsdienst mede naar het nieuwe land. Volgens Noordsch gebruik wierp hij de balken, die hij voor zijne woning bestemd had, in de zee, om van de goden aanwijzing te krijgen, waar hij eene stad moest bouwen. Zij dreven de gansche Zuidkust om, en raakten vast in eene bocht aan de Westkant. Hier bouwde Ingolf de stad Reikiavik, thans nog de hoofdstad van dat eiland. Ongeveer eene eeuw na de ontdekking van IJsland, kwam hier het licht des Evangelies. Op zekeren tijd voer de beruchte IJslandsche zeeroover Thorwald de Elbe op, om buit te maken. Op zijne rooftocht kwam hij in Saksen, waar hij den bisschop Frederik ontmoette, die hem tot Christus bekeerde. Thorwald wist den vromen bisschop te bewegen, dat hij mede naar zijn land ging, en daar de banier des kruises plantte. De eerste, dien hij hier doopte, was de afgodische Kodran, de vader van Thorwald. Zoolang de bisschop het IJslandsche dialect nog niet machtig was, hield Thorwald de toespraken tot het volk. Frederik had zich echter hunne taal niet zoodra eigen gemaakt, of zij doorreisden samen het land, en predikten overal het Evangelie. Velen lieten zich door

hen doopen terwijl anderen zich onder de catuchumenen (doopcandidate) lieten opnemen. Deze zegen was echter niet onvermengd. Toen Thorwald Spakbödvarson in 986 op zijn erfgoed eene kerk liet bouwen, ontstaken de heidenen zoo in woede, dat de Christenen zich nauwelijks staande konden houden. In datzelfde jaar trok de bisschop naar Noorwegen terug. Wij moeten het in het midden laten, of hij dit deed, om de woede der heidenen te ontkomen, dan wel om bij de Noorweegsche stamgenooten liefde voor de zending op IJsland te wekken.

De Noorweegsche koning Olof Trygweson zond in 996 den bekeerden IJslander Stefner naar zijn vaderland terug, om onder zijne landgenooten de banier des kruises te planten. Doch in plaats van hen door zelfverloochenende liefde te winnen, maakte hij zich bij het volk gehaat, doordat hij hunne afgodstempels en beelden verwoestte. Hij was dan ook genoodzaakt het volgende jaar naar Noorwegen terug te keeren. Ook de aanzienlijke volksdichter Hialliti werd uit zijn land verbannen, omdat hij een lied had gemaakt, waarin hij de IJslandsche goden had beleedigd.

De koning Olof Trygweson stelde nu eenen zekeren Thangbrand, die meer krijgsman dan Evangeliedienaar was, aan het hoofd der IJslandsche Christenen. De volkszangers of skalden begroetten zijne prediking met hunne schimpdichten. Toen hij twee hunner dien smaad met den dood betaalde, moest hij in 999, als moordenaar vervolgd, IJsland verlaten.

De koning zond nu twee zendelingen, Gissur en Hiallta, die door de kracht der Christelijke liefde tot stand brachten, wat hunne voorgangers te vergeefs met geweld beproefden. Naarmate echter het getal bekeerlingen toenam, klom ook de vijandschap der heidenen. Deze laatsten beschouwden eene uitbarsting van eenen vuurspuwenden berg, die over het geheele eiland schrik en ontsteltenis verspreidde, als eene wraakneming van hunne goden. Hun priester Snorro zeide daarvan: »En wie deed dan hunnen toorn ontwaken, toen deze rots, waarop wij thans staan, vuur braakte?» Overeenkomstig hun gebruik bij groote volksrampen, moesten uit ieder der naar de vier hemelstreken genoemde afdelingen van het eiland twee menschen aan de goden geofferd worden. Hialliti en Gissur wisten echter heden op edele wijze de toepassing van deze heidensche gewoonte te voorkomen. Zij zeiden tot het volk: »De heidenen zijn gewoon, de geringste menschen aan hunne goden te offeren, en van de rots neder te werpen; doch wij willen een gelijk aantal uitkiezen van de aanzienlijksten des volks, die zich zelve als offers in den waren zin van het woord aan

onzen Heere Christus zullen toewijden en allen als voorbeelden in christelijk geloof en leven voorgaan." Door deze edele handelwijze wonnen zij de harten der heidenen, en konden er velen doopen.

Volgens de regeeringswetten, die de geleerde IJslander Ulfister in 927 ontworpen en ingevoerd had, moesten alle aangelegenheden, ook die van den godsdienst, op hunne volksvergaderingen, Things genaamd, behandeld worden. Voornamelijk IJslandsche Christenen hadden dan ook meermalen den christelijken godsdienst in haar midden behandeld. De voorzitter van de Thing, Thorgeir Gode, wist omstreeks het jaar 1000 het Christendom tot staatsgodsdienst te verheffen. De Thing besloot, dat alle IJslanders zich moesten laten doopen, hunne tempels en afgodsbeelden vernielen, en het offeren in het openbaar nalaten. In het geheim mochten zij echter vrij hunnen heidenschen godsdienst betrachten. In 1056 werd te Skalholt het eerste IJslandsche bisdom gesticht, waarmede Isleif, de zoon van den zendeling Gissur, werd begiftigd. Isleif had te Erfurt eene wetenschappelijke opleiding ontvangen, en bekleedde naast zijnen vader eene eerste plaats onder de IJslandsche zendingen. Een geschiedschrijver uit dien tijd geeft van de IJslanders het volgende schoone getuigenis: »Daar zij in hunne eenvoudigheid een heilig leven leiden en niets anders zoeken dan wat de natuur hun geschonken heeft, zoo kunnen zij met opgeruimd zin den Apostel nazeggen: »Indien wij voedsel en deksel hebben, zoo zullen wij daarmede tevreden zijn,» want hunne bergen gelden hun voor steden en hunne bronnen zijn hunne lust. Gelukkig volk, welks armoede door niemand benijd wordt en boven alles gelukkig daardoor, dat thans (in het laatst der twaalfde eeuw) allen het Christendom hebben aangenomen. Veel is er in hunne zeden, waardoor zij zich gunstig onderscheiden. Dat doen zij vooral door de liefde, die zoowel den vreemdeling als den inwoner, alle dingen gemeen doet zijn.»

Noordsche zeeroovers bevolkten in de 9de en 10de eeuw ook de Orkaden en de Faroëreilanden, en verdreven de aldaar wonende Iersche monniken, die men daar als de eerste zendingen kan beschouwen 1). De nieuwe volksplanting, die van de Noorweegsche vorsten afhankelijk was, heeft de kennis van het Christendom vooral te danken aan den meermalen genoemden koning Olof Trygweson. Toen deze koning hoorde dat één der voornaamste ingezetenen van deze eilanden het Christendom genegen was,

1) Zie bladz. 41.

liet hij hem bij zich komen, en het kostte den vorst weinig moeite om hem tot volkomene beslistheid te brengen. Sigmond liet zich doopen, en keerde als zendeling naar zijn vaderland terug. Op zijn erfgoed verrees het eerste kerkgebouw. Trots de tegenwerking van den voornamen heiden Thrand wist hij weldra geheel de bevolking tot den nieuwen godsdienst over te halen.

De IJslanders ontdekten in de laatste helft der tiende eeuw Groenland, en stichtten daar eene kolonie. De zoon van den ontdekker, Leif geheeten, was een beslist Christen, en plantte op Groenland de banier des kruises, Hij zag zijnen arbeid met zulk eenen rijken zegen bekroond, dat daar in 1055 een bisdom ontstond, waarvan een zekere Albert de eerste bisschop werd.

De merkwaardige IJslanders hebben zich zelfs een gebied veroverd op de noordkust van Amerika, het tegenwoordige Labrador. Zij konden zich echter onder de woeste Eskimo's niet staande houden. Een zekere bisschop Johannes, die hier het Evangelie trachtte te prediken, moet den marteldood gestorven zijn.

9. DE SLAVISCHE VOLKSSTAMMEN.

Ons rest nog de zendingsgeschiedenis van *Oost-Europa* te behandelen. Daar woonden toen een groot aantal volksstammen, die den gemeenschappelijken naam van *Slaven* droegen. Zuidwaarts strekte hun gebied zich uit tot de Zwarte en Adriatische Zee, en daar waren zij de gevreesde naburen van Grieken en Romeinen. West- en noordwaarts grensde hun land aan het Deutsche rijk en aan de Oostzee; terwijl zij Oostwaarts geheel Rusland hadden bevolkt. Zij waren in een groot aantal stammen verdeeld, die voor het meerendeel lang hunne zelfstandigheid bewaarden; terwijl enkele reeds vroegtijdig onder andere stammen vervloeiden. Hun Perzisch dualisme — de leer van een goed en een kwaad beginsel 1) — verraaft hunnen Oosterschen oorsprong. Over het algemeen waren zij een ruw en onbeschaafd volk. Bonifacius, de apostel der Duitschers, noemt hen een »leelijk en afschuwelijk menschengeslacht.” Sommigen hunner

1) Zie bladz. 20.

waren zelfs onbeschaamd genoeg te beweren: »Dat zij meer dan de wormen het recht hadden hunne eigene ouders te verslinden.»

Bij den zendingsarbeid onder deze volksstammen openbaarden zich twee bedenkelijke verschijnselen; waardoor de komst van het Godsrijk niet weinig werd bemoeielijkt. Wij bedoelen de pogingen der Christelijke vorsten om de heidensche volken van zich afhankelijk te maken, en het prediken der zendelingen in de *kerktaal*. Geen wonder, dat het Slavonische volk, met hun stijfzinnig nationaal gevoel, afkeerig was van eenen godsdienst, die hun de nationale zelfstandigheid ontnam. En wat het werken der zendelingen betreft: in plaats van zich de volkstaal eigen te maken, drongen zij, uit blinde gehechtheid aan de kerktaal, of ook om hunne onkunde beter te kunnen bedekken, aan de arme heidenen het Grieksch en Latijn op. Slechts enkelen, als Cyrillus en Methodius, predikten in het Slavonisch; doch werden om die reden bij den paus als kettters verklaagd.

a. De Bulgaren.

Wij beginnen met de *Bulgaren*. Hunne oudste geschiedenis ligt in nevelen gehuld, zoodat wij niet met zekerheid kunnen zeggen, wanneer zij voor het eerst met het Christendom in aanraking zijn gekomen. Hun Aziatische oorsprong maakt echter eene vroegtijdige kennismaking met den nieuwen godsdienst mogelijk. In een land toch, waar het Christendom zich in den apostolischen en na-apostolischen tijd, zoo snel en krachtig uitbreidde, kon moeielijk een volksstam onbekend blijven met het heil in Christus aan de wereld geschonken. In 680 nà Christus vestigden de Bulgaren zich in Moesië en Thracië. Eene eeuw later kwamen zij in oorlog met het Grieksche rijk, bij welke gelegenheid zij vele Christenen, waaronder ook geestelijken waren, als gevangenen medevoerden. Deze werden de eerste ons bekende Evangeliepredikers onder de ruwe Bulgaren. In 813 vielen zij in het Romeinsche rijk, namen de stad Adrianopel in, en voerden vele Christenen, onder anderen ook eenen bisschop, als gevangenen mede. Deze bisschop vereenigde zijne mede-bannelingen om zich heen, en zoo ontstond de eerste Christen-gemeente in het heidensche Bulgarije. Wel moest de moedige bisschop zijn stoute daad met den marteldood boeten, maar de gevangen monnik Constantinus Cypharas kon zijn werk voortzetten. De keizerin Theodora wist in 861 voor dezen monnik vrijheid te verwerven, waarmede tevens een betere tijd voor de vervolgd

Christenen aanbrak. Bij die gelegenheid moesten ook de Grieken de zuster van den Bulgaarschen vorst Bogoris, die als kind door hen medegevoerd was, en te Konstantinopel eene Christelijke opvoeding genoten had, tot de haren terugzenden. Teruggekomen trachtte zij haren broeder op allerlei wijze voor het Christendom te winnen, waartoe hij in den beginne weinig genegen scheen; vooral omdat hij eenen opstand van zijn volk te duchten had, als hij van zijn voorvaderlijk geloof afviel. Een zware hongersnood bracht hem eindelijk tot nadenken, waartoe ook het zien op eene schilderij, waarop het laatste oordeel stond voorgesteld, medewerkte. Bogoris was namelijk een groot liefhebber van schilderijen. Zijne zuster liet daarom eenen bekwamen schilder, en wel den monnik Methodius komen. De koning, die een hartstochtelijk jager was, liet hem in zijn paleis eene jacht schilderen. Maar inplaats daarvan vervaardigde Methodius eene schilderij van het laatste oordeel. Dit tafereel maakte op den vorst zoo'n diepen indruk, dat hij zich in 863 liet doopen. Nu wilde hij met geweld het Christendom in zijn land invoeren. Die er zich tegen verzette, bracht hij om het leven.

Zoodra Photius, de patriarch van Constantinopel, hoorde dat de koning Bogoris het Christendom had omhelsd, zond hij hem een uitvoerig schrijven, waarin hij de Christelijke geloofs- en zedeleer ontwikkelde, en hem tot vedraagzaamheid jegens de heidenen aanspoorde. Doch hierbij liet Photius het; Evangeliepredikers, waaraan het volk zoo'n behoefte had, zond hij hem niet. Vele gelukzoekers gaven zich nu voor geestelijken uit. Sommigen verkochten zalfolie met de verzekering, dat de ware zalfolie alleen in hun land werd gevonden. Anderen beroemden zich, uit de Heilige Schrift alle dingen te kunnen voorspellen. Eén waagde het zelfs zich voor priester uit te geven en als zoodanig te leeren en te doopen. Toen zijn bedrog echter ontdekt werd sneden de Bulgaren hem, na grove mishandelingen, neus en ooren af, en zette hem over de grenzen. Terwijl nu alle ketterij en willekeur vrij spel hadden, waardoor het geloof der jeugdige Christenen niet weinig geschokt werd, besloot de Bulgaarsche vorst zich te wenden tot den paus Nicolaas I. Met niet minder dan honderd en zes vragen kwam hij tot hem. De paus zond hem het volgende jaar twee Italiaansche bisschoppen, als zijne gevolmachtigden. Hij gaf hun, behalve Bijbels en andere boeken, een uitvoerig schrijven mede, waarin hij den vorst antwoord gaf op de hem gedane vragen. Wij hebben in dit belangrijke schrijven, eene schoone proeve van zijne wijsheid als herder der

gemeente. De paus vermaande daarin de vorst en zijne grooten; dat zij niemand met geweld tot het geloof moesten dwingen, aangezien God eene vrijwillige gehoorzaamheid eischt; dat zij zich op zon- en feestdagen niet onthouden moesten van lichamelijken arbeid, om dien tijd in ijdele vermaken door te brengen, maar om zich beter te kunnen oefenen in godzaligheid; dat het dragen van een crucifix uitdrukking moest wezen van het kruisdragen in het hart; dat zij betreffende de staatkundige, maatschappelijke en burgerlijke inrichting het voorbeeld van andere Christelijke vorsten moesten volgen; dat bij hen alle afgoderij plaats moest maken voor de aanbidding van den éenen waren God. In dergelijken geest beantwoordde hij al de vragen, waarmede zij tot hem gekomen waren, en ongetwijfeld hebben de Bulgaren zijne wenken met dankbaarheid opgevolgd.

Om staatkundige redenen bleven de Bulgaren steeds wankelen in de keus tusschen de Grieksche en Latijnsche kerk. De Grieksche keizer Basilius de Macedoniër, wist eindelijk gedaan te krijgen, dat hier een Grieksch aartsbisschop en Grieksche bisschoppen werden aangesteld. Daarmede waren zij voor goed bij de Oostersche kerk ingelijfd.

De zendeling Methodius, dien wij boven als schilder hebben leeren kennen, heeft hier met zijnen broeder Cyrillus ijverig gewerkt. Hunne leerlingen zetten hun werk voort. Eén hunner, met name Clemens, werd met zijne aanhangers uit Moravië verdreven. Zij vluchtten nu naar Bulgarije, waar zij met open armen werden ontvangen. Met grooten zegen werkte Clemens onder de Bulgaren. Hij vereenigde 3500 jeugdige mannen om zich heen, die hij tot helpers opleidde. Voor de kinderen bouwde hij scholen; terwijl hij eenen bundel eenvoudige feestpreeken in de Bulgaarsche taal opstelde. Allerlei vruchtboomen liet hij uit Griekenland komen, en de wilde boomen veredelde hij door enten. Overal stichtte hij fraaie kerkgebouwen, om daardoor bij de Bulgaren tevens smaak voor kunst en beschaving te wekken. Op zoodanige wijze werkte hij voort, totdat de dood hem in 916 uit dit leven wegnam. Hij is ongetwijfeld een der voornaamste zendingen in Bulgarije geweest.

b. De Moraviërs en Bohemers.

Niet ver van Bulgarije woonde destijds een Slavonische volksstam, *de Moraviërs* geheeten. Karel de Groote maakte hen van zich afhankelijk en bezorgde hun Christelijke leeraars. Hij droeg de zending onder de

Moraviërs, evenals die onder de Avaren, op aan Arno, aartsbisschop van Salzburg 1). Al de heidensche volksstammen in de nabijheid van dit aartsbisdom werden door geestelijken uit Salzburg bewerkt. De opvolgers van Arno stichtten gemeenten in het tegenwoordige Karinthië, Stiermarken en Hongarije. Aan het Plattenmeer regeerde omstreeks dezen tijd de Christelijke vorst Privinna, die in zijne residentiestad Mosburg eene kerk had laten bouwen.

Om staatkundige redenen bleven de Moraviërs in nauwe betrekking staan tot het Grieksche rijk, met het gevolg, dat hier naast de Duitsehe ook Grieksche zendelingen kwamen werken. In 856 kwamen gezanten van den Moravischen vorst bij den Griekschen keizer, die hem om Evangeliedienaars baden. De keizer gaf hun den zending Cyrillus en zijnen broeder Methodius mede. Jammer, dat wij van deze merkwaardige mannen, die wij de apostelen van onderscheidene Slavonische volksstammen zouden kunnen noemen, niet dan weinige en onzekere berichten hebben. Eene geregelde levensbeschrijving kunnen wij hier dan ook niet laten volgen. Zij schijnen uit Thessalonica geboortig te zijn, en van jongs af als monniken te hebben geleefd. Methodius had zich in de schilderkunst geoefend 2); terwijl Cyrillus, om zijne uitgebreide kennis, den bijnaam van Wijsgeer ontving.

Cyrillus heeft eerst een tijdlang onder de *Chazaren* op het schiereiland de Krim gewerkt. Terwijl Joden en Mohammedanen daar bekeerlingen trachtten te maken, kwamen Chazaarsche gezanten den Griekschen keizer om Evangeliedienaars bidden. Hij gaf hun Cyrillus mede. Deze vestigde zich te Cherson, waar hij zich de taal der Chazaren machtig maakte. Hij plantte hier vervolgens de banier des kruises. Met welk gevolg hij hier heeft gewerkt, ligt in het duister, even als de reden, waarom hij deze streken zoo spoedig weer heeft verlaten. Het is niet met zekerheid te zeggen, hoe lang hij hier gewerkt heeft. Alleen weten wij, dat, toen de Moravische gezanten in 856 te Constantinopel kwamen om zendelingen (zie boven), hij zich daar toen opnieuw bevond. Volgens een bericht van eenen Mohammedaanschen gezant, die in het begin der tiende eeuw hun land doorreisde, ontmoette hij daar een mengsel van Mohammedanen, Joden, Christenen en Heidenen, waarvan de laatsten echter de minderheid uitmaakten.

1) Zie bladz. 62.

2) Zie bladz. 73.

In vereeniging met Methodius werkte hij sedert 856 met onvermoeiden ijver aan de bekeering der Moraviërs. Zij maakten zich de Slavonische taal eigen en predikten daarin het Evangelie. Cyrillus vond zelfs een alfabet uit, en vertaalde eenige gedeelten van de Heilige Schrift in het Slavonisch. Hun arbeid strekte zich zelfs tot aan Bulgarije uit 1). Omstreeks 868 werd de Moravische vorst genoodzaakt zich nauwer bij het Duitsche rijk aan te sluiten, en nu kon de Roomsche kerk hier ook meer haren invloed laten gelden. Sedert dezen tijd begon hier de onaangename strijd tusschen de Oostersche en Westersche kerk. De paus wilde de beide Grieksche zendelingen aan zich verbinden, om zijn kerkgenootschap daardoor met Moravië te vergrooten. Hij ontbood daartoe de beide broeders naar Rome. Cyrillus verdwijnt nu geheel onverwachts uit de geschiedenis. Wij hooren niets meer van hem. Het schijnt, dat hij als monnik te Rome is gebleven. Methodius werd door den paus tot aartsbisschop van de nieuwe Moravische kerk gewijd. In deze hooge betrekking werkte Methodius met vernieuwden ijver aan de bekeering der Moraviërs. Een groot aantal jongelingen leidde hij tot helpers op, die als zijne vleugeladjudanten in ruimeren kring het Evangelie verkondigden. De rijke zegen, waarmede hij zijne pogingen zag bekroond, was echter niet onvermengd. De aartsbisschoppen van Salzburg zagen de oprichting van een afzonderlijk aartsbisdom in Moravië met lede oogen aan. Karel de Groote toch had aan hen deze zending opgedragen 2), en daar zij veel meer ijverden voor de uitbreiding van hun aartsbisdom, dan voor die van het Godsrijk, werkten zij Methodius op allerlei wijze tegen. Zij klaagden hem bij den paus aan over de prediking in de volkstaal. De paus onderhield hem hierover, en vergunde hem de gewone prediking in het Slavonisch te houden; maar verplichtte hem de mis in het Grieksch of Latijn te lezen. Tot aan zijnen dood in 892 stond Methodius aan het hoofd der Moravische kerk. Zijne leerlingen zetteden zijn werk voort. Eén hunner, met name Gorasd, stelde hij tot zijnen opvolger aan. Hij was een Moraviër van geboorte, en sprak zoowel de Grieksche als de Slavonische taal. Na den dood van Methodius kregen de naijverige aanhangers van de Salzburgsche aartsbisschoppen hier de overhand. Zij ontzetteden Gorasd van zijn ambt, en verdreven de leerlingen van Methodius. Deze laatsten vluchtten van Bulgarije, waar zij een nieuw arbeidsveld vonden 3).

1) Zie bladz. 74.

2) Zie bladz. 75.

3) Zie bladz. 74.

In dezen tijd kwam de kennis van het Christendom ook in het aan Moravië leenplichtige *Boheme*. De Boheemsche hertog Borziwoi leerde aan het hof van zijnen leenheer den nieuwen godsdienst kennen, en liet zich doopen. Zijne gemalin Ludmilla was eene besliste Christin, en stond na den dood van haren echtgenoot aan het hoofd der Christelijke partij. Later werd aan haar de opvoeding van hare kleinkinderen, Wenzeslaf en Boleslaf, toevertrouwd. Hare schoondochter liet haar, uit vijandschap tegen het Christendom, vermoorden. De beide prinsen kwamen nu weer onder heidenschen invloed. Bij Wenzeslaf had het zaad des Evangelies, door zijne grootmoeder in zijn hart gestrooid, reeds te diepe wortelen geschoten, om nog uitgeroeid te kunnen worden. Maar jammer, dat hij door zijne eenzijdige opleiding meer genegen en beter geschikt was, om als monnik afgezonderd van de wereld te leven, dan aan het hoofd van een volk te staan. Zoodra hij de teugels van het bewind in handen had gekregen, liet hij zendelingen komen en kerken bouwen. Met geweld onderdrukte hij het heidendom. Even sterk als Wenzeslaf de uitbreiding van het Christendom bevorderde, ijverde zijn broeder Boleslaf voor het heidendom. Hij doodde in 938 Wenzeslaf en maakte zich van de regeering meester. De heidensche godsdienst herstelde zich nu weer in oude Boheemsche woestheid. Hij vervolgde op vreeselijke wijze de Christenen, totdat de Duitsche keizer Otto I hem in 950 noodzaakte zijn volk vrijheid van godsdienst te geven. Zijn zoon en opvolger Boleslaf de Zachtmoedige heeft het Christendom voor goed in Boheme gevestigd. Met goedvinden van den paus werd te Praag een aartsbisdom gesticht, waarmede de Bohemer Adelbert werd begiftigd. Hij en zijne opvolgers hebben de kennis van het Evangelie hier verder verbreid.

c. *De Hongaren.*

De *Hongaren* zijn evenals de Bulgaren van Aziatischen oorsprong. Wat wij dus dienaangaande van de komst van het Godsrijk onder de Bulgaren hebben gezegd, is ook hier van toepassing. De Hongaren veroverden bij het einde der 9de eeuw Pannonië en Moravië, waar zij zich nu nederzetterden. De oude bewoners, die reeds het Christendom hadden omhelsd, werden door hen verdreven. Doch ongetwijfeld zullen zich sommigen onder hunne nieuwe landgenooten staande gehouden hebben, die in stilte als zendelingen werkzaam geweest kunnen zijn. Pilgrim, de

bisschop van Passau, maakt in eenen brief, dien hij in 974 aan den paus Benedictus VI schreef, melding van zulke verborgene Christenen. Zij lieten in het geheim hunne kinderen doopen, en vormden huisgemeenten, die voor geheel den omtrek ten zegen werden. De zendelingen, die hier later kwamen werken, vonden bij hen steun en bescherming. De vriendschappelijke betrekking tusschen Hongarije en het Grieksche keizerrijk gaf aanleiding, dat hier Grieksche Christenen kwamen werken. In het midden der tiende eeuw lieten twee Hongaarsche vorsten, Bulosudes en Gylas, zich te Konstantinopel doopen, bij welke gelegenheid de laatste den monnik Hiërothes als bisschop medenam. Dat deze doop een bewijs van hartgrondige verandering zou zijn geweest, is zeer te betwijfelen. Dan toch zou Bulosudes niet zoo gemakkelijk tot het heidendom terug zijn gevallen; en Gylas meer aan de bekeering van zijn volk gewerkt hebben. Ook zouden zij dan zoo gretig de geschenken niet hebben aangenomen, waarmede zij bij den doop werden beladen. Sarolta, de dochter van den koning Gylas, was een besliste Christin. Zij wist ook haren echtgenoot, den Hongaarschen vorst Geisa, gunstiger voor den nieuwen godsdienst te stemmen. Nadat de Duitsche keizer Otto I in 955 de macht der Hongaren voor goed had gefnuikt, lieten dezen hunne strooptochten varen, en leefden voortaan op vriendschappelijken voet met het Duitsche rijk. Daardoor werd de Evangelieprediking ook van die zijde mogelijk. De Hongaren kwamen den bisschop Pilgrim om leeraars vragen. De geestelijken, die deze hun zond, konden nagenoeg vijfduizend Hongaren doopen. Verder kwam Adelbert, de aartsbisschop van Praag, hier werken, en liet bij zijn vertrek zijn meest geliefden leerling Radla achter. Radla verwierf zich zulk eenen aanhang, dat, toen Adelbert hem naar Boheme terug riep, de Hongaren hem niet wilden laten gaan.

De hertog Geisa bleef, hoewel hij zich had laten doopen, en christelijke kerken liet bouwen, nog altijd belangstellen in het verouderde heidendom. Toen zijn bisschop hem bestrafte over het offeren aan de afgoden, verklaarde hij niet in te zien, waarom hij niet evenzeer de goden van zijne heidensche onderdanen zou kunnen dienen, als den God der Christenen, daar hij toch rijk genoeg was, om beiden te offeren. Zijn zoon en opvolger Stephanus was beslister Christen. Het zaad des Evangelies schijnt reeds op nog jeugdigen leeftijd bij hem ontkiemd te zijn. Naar men wil is hij door den aartsbisschop Adelbert gedoopt. De vestiging van het Christendom in zijn land beschouwde hij als zijne levenstaak. Zoodra hij in 997

aan de regeering kwam, liet hij geestelijken komen en kerken en scholen bouwen. Maar naarmate het Evangelie meer als een zuurdeesem doorwerkte, ontwaakte ook de vijandschap der heidenen. Aanzienlijke Hongaren weigerden hunne Christenslaven in vrijheid te stellen, en kwamen in opstand. De overwinning, die Stephanus op hen behaalde, en die hij dankte aan den God der Christenen, deed zijnen ijver voor de verbreiding van het Evangelie nog meer toenemen. Zijn huwelijk met de Bourgondische prinses Gisela bracht hem in familiebetrekking met den Duitschen keizer Otto III. Deze verhief hem tot koning van Hongarijë. De paus zond hem eenen gouden kroon met de bepaling, dat iedere Hongaarsche vorst daarmede gekroond moest worden. Hij droeg niet te vergeefs zijnen nieuwen titel; hij heeft ook koninklijk geregeerd. Het krijgs- en staatswezen werd op Christelijke leest geschoeid, en de prediking van het Evangelie algemeen gemaakt. Hij verwierf zich door zijnen ijver voor den nieuwen godsdienst den bijnaam van den Heilige. Toen hij in 1003 Zevenbergen veroverd had, voerde hij ook daar, evenals in Walachije met geweld het Christendom in. De heidensehe oppositie-partij, die nog altijd was blijven bestaan, stak na den dood van den koning in 1038 opnieuw het hoofd op. De opvolgers van Stephanus onderdrukten haar bij herhaling, totdat het den koning Ladislaus I gelukte in het laatst der elfde eeuw het heidendom volkomen uit te roeien. Deze laatste vorst veroverde ook het nabijgelegen Croatië, en nu werd ook daar de banier des kruises geplant.

d. De Wenden.

Aan de noordelijke en oostelijke grenzen van Duitschland woonde destijds de machtige slavonische volksstam, *de Wenden* geheeten. Karel de Groote en zijne opvolgers beproefden bij herhaling dit volk van zich afhankelijk te maken, en het te dwingen den Christelijken godsdienst aan te nemen. Het gelukte den Duitschen keizer Otto I eindelijk de Wenden aan zich te onderwerpen. Hij verdeelde hun land in verschillende bisdommen, die in het aartsbisdom van Magdenburg hun middelpunt vonden. Bij voorkeur bezette de keizer deze bisschopszetels met mannen, die zich als zendelingen onder de Wenden verdienstelijk hadden gemaakt. Zoo begiftigde hij den monnik Boso met het bisdom Merseburg. Boso had dit boven de meesten voor, dat hij de slavonische taal verstond, waarin hij het Evangelie predikte. Hun vorst Mistiwoi liet zich zelf doopen; doch kon

onder zijne heidensche onderdanen weinig uitrichten. Zijn kleinzoon Godschalk slaagde hierin beter. Terwijl hij op de school te Luneberg eene christelijke opleiding ontving, kreeg hij op zekeren dag de droeve tijding, dat zijne vader vermoord was. Hierover in woede ontstoken, vereenigde hij de roofzuchtige Wenden onder zich, om wraak te nemen. In het Holsteinsche richtte hij eene vreeselijke verwoesting aan. Geheele dorpen werden uitgeplunderd. Doch nu ontwaakte zijn christelijk geweten. Met droefheid zag hij op het gebeurde neer, en besloot te herstellen wat te herstellen was. Hij plaatste zich in 1047 aan het hoofd der regeering, en deed zich vervolgens als een beslist christen kennen. Uit de naburige rijken liet hij geestelijken komen. Hierin was vooral de aartsbisschop Albrecht van Bremen hem behulpzaam, die hem ook in alles met woord en daad diende. Naarmate het Christendom in het volksleven doordrong, klom ook de tegenstand der heidenen. Godschalk moest zelfs zijnen ijver met den marteldood boeten (1066). De heidensche vorst Kruko plaatste zich aan het hoofd der beweging, en het bloed der Christenen stroomde. Hendrik, de zoon van Godschalk, wist zijn leven door de vlucht te redden, en riep de hulp der christelijke vorsten in. Dezen gelukte het pas in 1105 de macht der Wenden te fnuiken, en Hendrik op den troon te plaatsen. Ruim twintig jaar bestuurde Hendrik nu het Wendische rijk en werkte met ijver aan de herstelling van het Christendom. Toen de dood hem in 1126 uit dit leven wegnam, en het geslacht van Godschalk kort daarna uitstierf, lijfde de Duitsche keizer dit land bij zijn rijk in.

Van de zendelingen, die onder de Wenden de banier des kruises plantten, bekleedt Vicelinus eene eerste plaats. Hij is omstreeks het jaar 400 te Quernheim, een dorp aan de Wezer, geboren. Wat hij op nog jeugdigen leeftijd verloor in het sterven zijner ouders, vond hij dubbel terug bij eene adellijke vrouw, die hem in haar huis opnam, en hem eene wetenschappelijke opleiding gaf. Nadat hij de school te Paderborn had afgehoopen, begaf hij zich naar Parijs, waar de meest beroemde zetel der toenmalige wetenschap was. In 1125 werd hij tot zending geordend. Hij begaf zich vervolgens naar den Wendischen koning Hendrik, die hem met blijdschap ontving. Lubeck zou het middelpunt van zijn arbeid worden. Doch toen de koning nog in datzelfde jaar stierf, en de heidenen hun hoofd opnieuw opstaken, moest hij de vlucht nemen. Hij begaf zich naar Bremen, en vergezelde den aartsbisschop Adelbert op zijne visitatiereis.

In 1126 kwamen zij in het dorp Faldera, dat op de grenzen van het

Wendische rijk lag, en welks inwoners begeerig waren naar het Evangelie. Adelbert liet Vicelinus hier achter, om er de banier des kruises te planten. Hij werkte hier met grooten zegen evenals te Sigeberg, waar door zijn toedoen eene kerk verrees. Nadat de rust hersteld was nam hij ook de zorg over de gemeente te Lubeck op zich. Zijn arbeid breidde zich aanhoudend uit; totdat de zending in geheel het Wendische rijk aan hem werd opgedragen. Dikwijls moest hij om de woelingen des volks te ontkomen, zich terugtrekken in het kleine Faldera, doch werd dan later weer met des te grooter vreugde ontvangen. Op een stuk grond, dat de keizer hem ten geschenke had gegeven, verrees een klooster. Een groot aantal leerlingen leidde hij tot helpers op, die als zijne vleugeladjudanten het geheele land bewerkten. In 1148 stelde de hertog Hendrik de Leeuw hem tot bisschop van Oldenburg aan. In 1152 trof hem eene beroerte, die hem in zijn werk zeer belemmerde. Evenals vroeger de Apostel Johannes, liet hij zich door zijne leerlingen naar de kerk dragen, en stichtte op die wijze nog zijne geliefde gemeente. Den 13 December 1154 brak voor hem de eeuwige rustdag aan. Na zijnen dood breidde het Christendom zich geregeld onder de Wenden uit.

e. *De Russen.*

Bijna geheel Oost-Europa, van den Dnieper tot de Oostzee, is bevolkt geworden door de *Russen*. Zij bestonden uit verschillende Slavonische volksstammen, die met elkaar overhoop lagen, totdat de dappere Rurik hen in 850 onder éenen scepter vereenigde. Door handelsverkeer en door de oorlogen tusschen de Russen en de Grieken kwamen de eerste zaden des Evangelies derwaarts. Volgens eenen brief van Photius, patriarch van Constantinopel, hadden in 866 reeds vele Russen het Christendom omhelsd, en was er reeds een bisschop aan wiens zorg zij waren toevertrouwd. Uit de Russische archieven blijkt, dat, toen Rusland in 945 vrede met den Griekschen keizer sloot, er zich in het Russische leger reeds gedoopte Christenen bevonden. De hoofdstad Kiew schijnt daar destijds het middelpunt van den zendingsijver te zijn geweest. De grootvorstin Olga was de eerste van het Russische vorstengeslacht, die tot het Christendom overging. Zij liet zich in 955 te Constantinopel doopen. Tevergeefs trachtte zij haren zoon voor den nieuwen godsdienst te winnen, en even weinig als op hem vermocht zij op hare ruwe onderdanen. Haar kleinzoon Wladimir I heeft

echter meer onder hen kunnen uitrichten. In den beginne bevorderde Wladimir met grooten ijver het heidendom. Hij liet zelfs het beeld van den afgod Perum vernieuwen, en voorzag het van een zilveren hoofd. Doch het schijnt, dat de vele honderden vrouwen, die zijnen harem uitmaakten, en waaronder zich Mohammedaansche, Joodsche en Christelijke bevonden, zijn geloof aan het wankelen hebben gebracht. Om strijd trachtten deze hem tot haren godsdienst over te halen. Na lang weifelen besloot hij het Christendom aan te nemen, omdat de Joden over het algemeen in verachting waren, en de Mohammedanen hem het wijndrinken verboden. Terwijl hij reeds in zijn hart besloten had Christen te zullen worden, vielen zijne oogen op de vorstin Anna, zuster van den Grieksch-keizer. Hij zond den keizer een gezantschap, om hare hand te vragen, met de bedreiging er bij, dat, indien hij hem zijne zuster niet ten huwelijk wilde geven, hij Constantinopel zou innemen. Onder de voorwaarde, dat Wladimir zich zou laten doopen, gaf hij hem zijne zuster tot vrouw. Aan deze voorwaarde voldeed hij volgaarne, en vervolgens noodzaakte hij ook zijne onderdanen zich te laten doopen. Hij liet geheel zijne bevolking aan de oevers van de rivier de Dnieper komen, waar zij die plechtigheid ondergingen (1). Alle afgodsbeelden, ook dat van den afgod Perum, werden vernield. Kerken werden gebouwd, kloosters gesticht, en scholen opgericht. Het onderwijs wilde in den beginne niet vlotten. De bijgeelloovige Russen waanden, dat de schrijfkunst hen betooveren zou. Op de scholen werd het alfabet van Cyrillus gebruikt. De opvolger van Wladimir, Jaroslow geheeten, heeft nog meer voor de opvoeding van zijn volk gedaan. Gedurende zijne regeering van 1019—1054 vermeerderde hij het aantal kerken en scholen, liet godgeleerde boeken uit het Grieksch in hunne Slavonische landtaal overbrengen, en richtte te Kiew een aartsbisdom op, waar zich voortaan het middelpunt der Russische kerk bevond. Bijna de geheele bevolking bleef echter in eenen geestelijken doodsslaap verzonken. De nevelen van het heidendom werden zelfs door het licht der hervorming niet gebroken. En nog is het daar nacht.

f. De Polen en Pommeren.

Tusschen de rivieren de Warta en de Weichsel woonden destijds de *Polen*. Ze waren van Slavonischen oorsprong en werden door hertogen

1) Zie bladz. 1.

geregeerd, die naar hunnen stamvader Piast-hertogen heetten. Een huwelijk van den Poolschen hertog Miesko met de christelijke prinses Dambrowka uit Bohemen afkomstig, gaf aanleiding, dat ook hier het Evangelie werd gepredikt. Miesko liet zich in 966 doopen. Hij nam den koningstitel aan, en stichtte het eigenlijke Poolsche rijk. De Duitsche keizer stelde te Posen eenen bisschop aan, wien hij de bekeering der heidensche Polen opdroeg. Weldra verzezen nog andere bisdommen, die in het aartsbisdom te Gnezen hun middelpunt vonden. Zoo gelukte het Miesko en zijne opvolgers hier met geweld het christendom in te voeren. Miesko ging hiermede zoo hard te werk, dat hij de bedreiging afkondigde, dat ieder die op vastendagen vleesch at, de tanden in den mond in stukken geslagen zouden worden. De nieuwe godsdienst was bij hen echter weinig meer, dan een dun vernis, waardoor het heidendom nog zichtbaar heenschemerde. Tevergeefs zoeken wij naar degelijke zendelingen, die in Polen de banier des kruises zouden hebben geplant. Bij de werktuigelijke volksbekeering schijnt de prediking van het Evangelie geheel op den achtergrond te zijn getreden.

De Poolsche vorst Boleslaf III wist het aangrenzende Pommeren van zich afhankelijk te maken, waarmee het opdringen van den christelijken godsdienst gepaard ging. De vele bisschoppen en monniken, die hier kwamen werken, misten de noodige kennis en geschiktheid om onder hen met zegen te werken. Onder anderen kwam hier de bisschop Bernhard. Na vergeefs getracht te hebben zijne gemeente in Spanje aan zich te verbinden, vertrok hij naar Pommeren, om, hoe dwaas! het hart van de hier wonende heidenen voor zich te winnen. Barrevoets en in kluizenaarsgewaad trok hij rond en predikte het Evangelie, zonder waarschijnlijk de taal van het volk te verstaan. Zijne dweepzieke ascetische levenswijze stuitte af op het van onthouding afkeerige volk. Al zijne pogingen bleven vruchteloos. Teleurgesteld, en uit zucht naar den marteldood, verstoutte hij zich de heidensche beeldzuil op het eiland Wollin om te werpen. Maar hij werd in zijne verwachting bedrogen; de Pommeren zetteden hem eenvoudig over de grenzen.

Met gelukkiger gevolg werkte de zending Otto hier. Hij is uit Zwaben geboortig, en genoot eene wetenschappelijke opleiding, zonder echter, uit gebrek aan middelen, de geleerderschool te Parijs bezocht te hebben. In het laatst der elfde eeuw begaf hij zich naar Polen; waar hij eene school oprichtte. Vele kinderen van aanzienlijke ouders werden aan zijne

zorg toevertrouwd. Hij verwierf zich de gunst van het Poolsche hof. De hertog Wladislaw Hermann stelde hem tot zijnen kapellaan aan en benoemde hem eenigen tijd later tot zijnen geheimschrijver. Otto liet geene gelegenheid voorbijgaan om aan het hof van den Christus te getuigen. De hertog begiftigde hem in 1102 met het bisdom Bamberg. De rijke inkomsten die deze betrekking hem schonk, besteedde hij tot godsdienstige doeleinden. Zelf leefde hij zeer zuinig. Gedurende eenen zwaren hongersnood was hij rusteloos werkzaam, om in aller behoeften te voorzien, en deinsde daartoe voor geene offers terug. Toen hem eens in den vastentijd eenen kostbaren visch op zijne tafel werd gebracht, zeide hij tot zijne rentmeester: »Dat zij verre, dat de nietswaardige Otto heden alleen zooveel geld zou verteren! Breng dezen duren visch aan mijnen Christus, die mij dierbaarder behoort te zijn, dan ik mij zelven ben, en bezorg hem, waar gij eenen zieke op zijn leger vindt. Voor mij, die gezond ben, is brood voldoende." Zoo wist hij zich de achting te verwerven, zoowel van aanzienlijken als geringen. Zoo werkte hij ruim twintig jaar in Polen. Overal verrezen kerken en kloosters. Zelfs maakte hij zich de Poolsche taal eigen, en leidde helpers op, die in ruimeren kring het Evangelie verbreidden.

Op uitnoodiging van den Poolschen hertog, en van den pauselijken zegen vergezeld, begon hij in 1124 zijn zendingswerk in *Pommeren*. Rijkelijk van levensmiddelen voorzien ondernam hij den 23sten April, van tolken en gidsen begeleid, de reis door Bohemen en Silezië naar Pommeren. Door de dichtste wouden baanden zij zich eenen weg, totdat zij aan de rivier de Netze kwamen, waar zij zich voorloopig nederzetterden. Zij gaven den Pommerschen hertog Wartislaf kennis van hun voornemen. Deze kwam hen weldra met vijf honderd gewapenden tegemoet. Aan de oevers van de Netze had nu een geheim onderhoud plaats tusschen den hertog en de gezanten van den Poolschen vorst, met dit gevolg, dat Otto en den zijnen vergund werd overal in zijn gebied het Evangelie te prediken. De hertog gaf hem zelfs krijgsknechten mede, die hem tot gidsen moesten dienen, en hem voor gevaren moesten beschermen.

Den volgenden morgen trokken zij naar de stad Pyritz. Onderweg kon hij er dertig doopen. Des avonds elf uur kwamen zij in de nabijheid van Pyritz. Daar een heidensch feest niet minder dan vier duizend menschen uit den omtrek binnen de stad had gebracht, sloegen zij hunne tenten buiten hare poorten op, en zorgden dat zij onopgemerkt bleven. Den volgenden morgen vervoegde Paulicius zich met de beide afgezanten van

den Poolschen en Pommerschen hertog bij de aanzienlijksten der stad, en deelde hen hun voornemen mede. Uit vrees voor hunne vorsten durfden zij de predikers niet weren. Gedurende de twintig dagen, die Otto hier met de zijnen toefde, kon hij er zeven duizend heidenen doopen.

Van Pyritz begaven zij zich naar de stad *Kammin*, waar de gemalin van den hertog Wartislaf woonde. Deze had reeds vroeger het christendom leeren kennen, en had de inwoners der stad reeds gunstig voor hunne prediking gestemd. Veertig dagen lang bleven zij hier en konden er velen doopen. Zij werden zelfs verrast door de komst van den hertog, die in hooge mate zijne belangstelling te kennen gaf. Te Kammin verrees het eerste kerkgebouw in Pommeren. Otto liet hier eenen priester achter en trok zelf met de zijnen verder.

Zij begaven zich naar de gevaarlijke zeeroovers van het eiland *Wollin*. Hier achten zij hun leven nauwlijks veilig, en daarom slopen zij bij nacht de stad Julin binnen, waar zij op het slot van den hertog eene wijkplaats vonden. Toen zij den volgenden morgen opgemerkt werden, geraakte de geheele stad in rep en roer. Het slot van den hertog werd bestormd. Tevergeefs trachtte de Poolse gezant de menigte tot bedaren te brengen. Otto besloot te vluchten. Met zijne tochtgenooten ging hij dwars door de tierende bende heen, en kwam onder stompen en stooten nauwelijks levend buiten de stad. Zij bleven echter vijf dagen in hare nabijheid om af te wachten, wat gebeuren zou.

In deze belangrijke zee- en handelstad woonden vele christelijke kooplieden, die zich altijd schuil hadden gehouden, maar zich nu openbaarden. Zij traden met Otto in onderhandeling, en spoorden de aanzienlijken der stad aan zich met hem te verzoenen. Velen kwamen zich nu verontschuldigen. Otto gaf hun te kennen, dat zij het best den toorn van den hertog zouden kunnen wegnemen, door zich te laten doopen. Doch hiertoe konden zij nog niet besluiten. Zij verwezen Otto en de zijnen naar de aanzienlijken in hunne hoofdstad Stettin.

Te *Stettin* werden de zendelingen alles behalve vriendelijk ontvangen. De inwoners dezer stad overtroffen in beschaving die harer zustersteden, en ook vele naamchristenen. Bedrog en diefstal was onder hen onbekend, en de gastvrijheid en vredelievendheid in hoog aanzien. Een der aanzienlijksten antwoordde Otto op zijn verzoek om het christendom aan te nemen: »Onder de christenen zijn dieven en struikrovers; bij hen worden de menschen de voeten verminkt, de oogen uitgestoken, en treft men alle soorten van

misdaden en straffen aan. De eene christen verfoeit den andere — neen zulk eenen godsdienst begeeren wij niet." Toen zij hoorden, dat Otto den Poolschen hertog kennis had gegeven van hunnen tegenstand, lieten velen zich uit vrees doopen. Tweemaal verscheen Otto in volle bisschoppelijke staatsie op de markt, en predikte het Evangelie aan de nieuwsgierigen. Hij trachtte door christelijke liefde de blaam, die op de christenen rustte, weg te nemen. Hij kocht daartoe gevangenen vrij, en voorzagen hen van levensmiddelen en kleederen. De toegang tot het volk werd hem vooral ontsloten, doordat eene zeer aanzienlijke vrouw, die als gevangene uit een christenland was weggevoerd, en den Heere altijd in stilte had gediend, nu openlijk voor haar geloof uitkwam. Nadat hare beide zonen godsdienstonderwijs van Otto hadden ontvangen, zouden zij gedoopt worden; bij welke gelegenheid hunne moeder den bisschop Otto begroette met de woorden: »Ik loof U, Heere Jezus Christus, bron van alle hoop en allen troost, dat ik mijne beide zonen door uw sacrement geheiligd, door het geloof aan uwe goddelijke waarheid verlicht mag zien." Daarna kustte en omhelsde zij hare zonen, en zeide: »Want Gij, mijn Heere Jezus Christus! weet, dat ik sedert vele jaren niet heb opgehouden, dezen hier in het diepste mijns harten aan uwe ontferming op te dragen, en U te bidden, hun te doen, wat Gij nu volbracht hebt." zich tot den bisschop wendende zeide zij: »Gezegend zij uwe komst in deze stad! Want als gij maar volhardt, zult gij den Heere eene groote gemeente toebrengen. Laat u daarom door de weinige vrucht uwer prediking niet ontmoedigen. Zie, ik zelve, die hier voor U sta, belijd door den bijstand van den almachtigen God en bemoedigd door uwe tegenwoordigheid, eerwaarde vader, maar ook steunende op de hulp van deze mijne kinderen dat ik eene Christin ben, wat ik tot hiertoe niet openlijk heb durven uitspreken." — Met de grootste vrijmoedigheid sprak zij met hare onderhoorigen en burens over het heil in Christus aan de wereld geschonken; terwijl hare beide zonen predikers voor de jeugd werden. Er ontstond eene geestelijke opwekking in Stettin. Dagelijks melden zich eene groote menigte aan om gedoopt te worden. In dien tusschentijd was er een schrijver van den Poolschen hertog gekomen, waarin Otto de vrijheid bekwam om de heidensche tempels uit te roeien. Hij begon met dien, welken aan den afgod Triglaf was gewijd. Daar het tiende gedeelte van den buit in alle oorlogen aan dezen afgod werd toegewijd en hier bewaard bleef, bevonden zich in dezen tempel onmetelijke schatten. Nadat Otto ze met wijwater besprengd,

en er een kruis over gemaakt had, liet hij de schatten onder de burgers verdeelen, zonder er zelf iets van te nemen. Nog drie andere afgodstempels werden vernield, en eene Christelijke kerk gebouwd. Na hier vijf maanden te hebben getoefd, trok hij verder, en liet eenen priester achter.

Nu keerde Otto naar *Julin* terug, waar hij thans met blijdschap werd ontvangen. Gedurende zijn verblijf van twee maanden kon hij er velen doopen, twee kerken bouwen, en het eerste Pommersche bisdom stichten, waarmede de kapellaan Adelbert werd begiftigd. Hiermede eindigde Otto zijne eerste zendingsreis. Hij bezocht de gestichte gemeenten, en keerde vervolgens naar Bamberg terug.

Pas in 1128 kon hij zijne tweede zendingsreis ondernemen. Hij trok door Saksen naar de stad *Demmin*, waar hij den hertog ontmoette, die de naburige Leuticiërs had overwonnen, en met eenen rijken buit terugkeerde. Otto wist voor de arme krijgsgevangenen vrijheid te verwerven, en predikte hun het Evangelie. Velen lieten zich nu gewillig door hem doopen.

Op het eerstkomende pinksterfeest waren de Standen des lands te *Usedom* op eenen landdag bijeen, aan wie Otto de invoering van het Christendom voorstelde. Hij sprak naar aanleiding van het onderwerp van den dag met dit gevolg, dat de vrije verkondiging van het Evangelie in geheel het land werd toegestaan.

Otto richtte nu zijne schreden naar de stad *Wolgast*. Deze stad had altijd nog eene zekere mate van onafhankelijkheid bewaard; zoodat hij hier met zijn landdagbesluit weinig kon uitrichten. Daarbij kwam nog, dat hier een heidensche priester woonde, die zich meermalen als een aartsvijand van het Christendom had doen kennen, en die bij het hooren van Otto's komst de menigte opruide. Otto zond twee priesters vooruit, die gastvrij werden ontvangen door de vrouw van den burgemeester. Als eene tweede Rachab verborg zij hen in hare eigene woning; terwijl zij de nasporing wist te voorkomen door te zeggen, dat zij de vreemdelingen wel geherbergd had, maar dat zij, na gegeten te hebben, weer vertrokken waren. Drie dagen hielden zij zich hier schuil. In dien tusschen tijd was den hertog kennis gegeven van de beweging, en weldra kwam deze met een talrijk gevolg de stad binnen. Door deze krijgsmacht gerugsteund werd het Otto mogelijk hier het Evangelie te prediken. Toen hij het waagde hunne heilighdommen aan te tasten, brak er een hevige opstand uit. Otto wist zich toch staande te houden, en weldra hadden

alle afgodstempels plaats gemaakt voor een net kerkgebouw. Hij stelde hier eenen priester aan, en vertrok met zijne tochtgenooten naar *Gutzkow*.

In deze stad begon hij met een prachtig kerkgebouw te doen verrijzen, om den heidenen eene vergoeding te geven voor den afgodstempel, dien hij verwoestte. Bij gelegenheid der inwijding richtte hij een luisterrijk feest aan, waarbij ook Mizlaf, de vasal van den hertog, tegenwoordig was. Hij was lid van de vergadering der Standen te Usedom, en had zich reeds toen laten doopen. De feestvreugde werd niet weinig verhoogd, toen hij voor de vergaderde menigte den Christus openlijk beled. Velen zijner onderdanen lieten zich nu vrijwillig of gedwongen doopen.

In *Stettin* had het heidendom het hoofd op nieuw opgestoken. De heidensche priesters ruiden de menigte op, die in eene uitgebrokene pestziekte den toorn hunner goden meende te zien. Otto begaf zich op nieuw naar *Stettin*, en kwam de verdrukte Christenen te hulp. Met de grootste vrijmoedigheid stond hij op de markt te spreken, terwijl de tierende menigte hem met opgestoken spiesen bedreigde. Hij wist echter spoedig de macht der heidenen te fnuiken, en den Christenen hunne vrijheid te hergeven.

Het eiland *Rugen* was van Pommeren afhankelijk. Otto was meermalen van plan geweest, om ook daar de banier des kruises te planten. Doch zijne vrienden, die hem onmisbaar oordeelden voor de jeugdige Pommersche kerk, en wel voorzagen, dat hij daar den marteldood zou zijn gestorven, hielden hem van dit voornemen terug. Hij zond in zijn plaats den priester Ulrik naar dit eiland. Ulrik poogde te vergeefs *Rugen* te bereiken. Na zeven dagen lang in gevaar van zijn leven met wind en golven te hebben geworsteld, keerde hij naar den bisschop terug. De bevolking op dit eiland wist zich later vrij te vechten. Eerst in 1168 gelukte het den Deenschen koning Waldemar de Rugiërs aan zich te onderwerpen, en er het Christendom te vestigen.

In het najaar van 1128 keerde Otto naar Duitschland terug, en sedert dien tijd verdwijnt hij van het tooneel der Pommersche kerk. Deze had hij echter op zoo'n goeden voet ingericht, dat geregelde Evangeliesceering plaats kon hebben.

g. De Lijflanders, Finnen en anderen.

De *Lijflanders*, een Slavonische volksstam in de landen aan de Oostkust der Oostzee, hebben de eerste zaden des Evangelies te danken aan handelsverkeer met Christenvolken. In 1186 trok de priester Meinhard naar deze gewesten. Te Ykull boven Riga zette hij zich neder. Hier verzamelde hij de Christelijke kooplieden om zich heen, en zoo ontstond de eerste Christengemeente in het heidensche Lijfland. Weldra verrees er een net kerkgebouw, waarin hij geregeld godsdienstoefening hield. Hij won het vertrouwen der Lijflanders, doordat hij de roofzuchtige Litthauërs op de vlucht joeg, en hen voortaan tegen hunne verwoestende invallen beschermde. Hij werd eindelijk te Bremen tot bisschop van de Lijflandsche kerk gewijd, en nam den monnik Theodorik mede, die hem in zijnen arbeid kwam helpen. Theodorik zette zich te Thoreida neder, en verschaftte zich ingang, doordat hij aan eenen aanzienlijke des lands met gunstig gevolg geneesmiddelen toediende. Toen hij hersteld was, liet hij zich doopen, welk voorbeeld velen zijner ondergeschikten volgden. Meinhard werkte hier tot aan zijnen dood in 1196. De bisschop Berthold stelde hij tot zijnen opvolger aan. Naarmate het Christendom zijnen invloed hier deed gelden, klom de tegenstand der heidenen. Berthold liet nu een kruisleger komen. In het gevecht, dat thans volgde, moesten de Lijflanders het onderspit delven, hoewel Berthold zelf sneuvelde. Uit vrees lieten zich nu honderd en vijftig Lijflanders doopen, en stelden hun land open voor de Evangelieprediking. Het opgedrongen Christendom wilde hier echter niet tieren. Het kruisleger was niet vertrokken, of zij vielen weer tot het heidendom terug, en vervolgden de Christenen. De bisschop Albert bouwde in 1200 de stad Riga, verplaatste naar hier den bisschopszetel en liet zwaardbroeders der geestelijke ridderorde komen, die hem moesten beschermen. Ruim twintig jaar verliepen eer de rust der Christenen was verzekerd.

Op dergelijke wijze werden ook de bewoners van het aangrensende *Estland*, *Semgallen* en *Koerland* gekerstend. Een tal van geestelijken waren onvermoeid werkzaam om deze heidenen nu eens met het zwaard, en dan weer door geestelijke tooneelspelen tot het Christendom over te halen. Slechts enkelen, als de aartsbisschop Andreas en de monnik Siegfried waren als levende getuigen van Christus werkzaam. Niet zelden gingen geheele families en groote volksstammen tot het Christendom over, om daardoor in aan-

zien te rijzen. Zoo traden de naburige *Letten*, die in de algemeene verachting deelden, tot den Christelijken godsdienst toe, omdat deze leerde, dat alle menschen gelijk waren.

De Zweedsche koning Erik vergrootte zijn rijk met het meer noordwaarts gelegen *Finland*, en dwong de bewoners tot den overgang tot het Christendom. Toen hij de Finnen overwonnen had, knielde hij op het slagveld neêr en dankte God voor den behaalden zege; hoewel hij ook tranen stortte over zooveel arme Finnen, die ongedoopt gesneuveld waren, terwijl zij door het ontvangen van het sacrament behouden hadden kunnen zijn; als ware het uitwendig waterbad in staat, om hunne zonden af te wasschen.

10. DE PRUISEN EN LITTHAUERS.

De eerste zendeling van eenige beteekenis in *Pruisen* is de meermalen genoemde Adelbert, bisschop van Praag. Nadat hij voor de derde maal zijn bisdom moest verlaten, besloot hij zijn verder leven aan de bekeering der Pruisen te wijden. De dertig soldaten, die de Poolse hertog hem ter bescherming mede gaf, zond hij spoedig weer terug, om allen schijn van vrees te vermijden. Nadat hij te Dantzig, de grensplaats tusschen Pruisen en Polen, eenigen had gedoopt, vertrok hij naar het Friesche hof, en voer met een vaartuig naar een klein eiland, dat de Pregal bij hare uitwatering gevormd had. Hier werd hij door de rijke grondeigenaars zoo erg met stokslagen begroet, dat het psalmboek, waaruit hij zong, hem uit de handen viel, en hij zelf op den grond stortte. Het eenige wat hij hierop antwoordde, was: Ik dank U, Heere, dat Gij mij verwaardigd hebt, ten minste één' slag voor mijnen Gekruisigden Zaligmaker te ontvangen. Nog onvriendelijker werd hij aan den tegenovergestelden oever van de Pregal ontvangen. Na daar zes dagen te hebben getoefd, stierf hij den 23sten April 997 den marteldood.

Tien jaar later kwam hier de bisschop Bruno, beter bekend bij zijnen bijnaam Bonifacius, werken. Met achttien medehelpers vertrok hij naar Pruisen. Doch allen stierven den marteldood. En nu werd eerst na twee eeuwen de zending in Pruisen opnieuw ter harte genomen. De monnik Christiaan kwam met meer andere monniken herwaarts, en zag zijne

pogingen weldra met zulk eenen rijken zegen bekroond, dat hij in 1209 naar Rome reisde, om den paus te raadplegen over de Pruisische zending. Paus Innocentius droeg het oppertoezicht over dezen arbeid op aan den aartsbisschop van Gnezen. Deze moest nauwkeurig op den gang van zaken letten, Christiaan als zijnen raadsman steunen, en de rondzwerfende monniken en gelukzoekers uit Pruisen geweerd houden. Aan de hertogen van Pommeren en Polen, die de jeugdige Pruisische Christenen met zware lasten drukten, schreef de paus eenen brief, waarin hij hun het onchristelijke van zoodanige handelwijze deed gevoelen. In het slot daarvan zegt hij: »Wij bidden en vermanen U, dat gij om den wil van Hem, die gekomen is, om het verlorene te zoeken en zijn leven te geven tot eenen losprijs voor velen, de zonen dezer nieuwe planting niet onderdrukt, maar hen des te zachter behandelt, naarmate het gevaar grooter is, om tot het heidendom terug te vallen, daar de oude zakken den nieuwen wijn ter nauwernood zonder scheuren kunnen bevatten." Langs dezen weg gelukte het Christiaan met zegen onder de Pruisen te werken. Twee vorsten lieten zich door hem doopen, en op hun erfgoed verrees een kerkgebouw. Maar naarmate het Christendom meer veld won, openbaarde zich ook de tegenstand der heidenen. Dientengevolge kwamen hier de leden der Duitsche Ridderorde vereenigd met die der Zwaardbroeders, om hun met geweld den nieuwen godsdienst op te dringen. En nu volgde eene lange reeks van oorlogen, die pas in 1283 met de overwinning van het Christendom op het heidendom eindigde. Drie en vijftig jaar had de krijg geduurd, en de kern der bevolking weggemaaid. De paus had Pruisen reeds in 1243, dus lang voor het veroverd was, in vier bisdommen verdeeld, welke daad pas later beteekenis kreeg.

Het langst bleven de *Litthauers* het Christendom vijandig. Verschillende geestelijken uit de naburigen Christen-volken kwamen hier werken. Eerst nadat hun vorst Jagello zich in 1386 had laten doopen, waren de Litthauërs voor de prediking van het Evangelie toegankelijk. Jagello is de laatste heidensche vorst in Europa, die tot het Christendom overging.

En hiermede kunnen wij de zending *in* Europa als geëindigd beschouwen. Het volgende tijdvak zouden wij de overgangperiode kunnen noemen tot de zending *buiten* Europa, die, zooals wij vroeger reeds zeiden 1), pas na de hervorming met ijver werd beoefend.

1) Zie bladz. 6.

MIDDELGESCHIEDENIS.

2de AFDEELING.

Van de oprichting der bedelorden tot de zending uit Genève.

1216 — 1555.

1. DE MONNIKENORDEN.

Wij hebben bij herhaling gezien, dat het monnikenwezen van gezegenden invloed is geweest voor de zendingszaak. In de kloosters werden wetenschappelijke en degelijke zendelingen gevormd, die over geheel Europa het licht des Evangelies verbreidden. In den beginne kozen de monniken uit eigen beweging den arbeid der zending tot hunne levenstaak, en gingen zij meestal hun eigen weg, zonder de machtiging of goedkeuring van een hooger geplaatst kerkelijk persoon te vragen. Bonifacius is een van de eersten, die over zijn werk de goedkeuring van den paus vroeg. Later werd dit algemeen gevolgd. Paus Innocentius III en zijne opvolgers verheieven zedelijk deze gewoonte tot wet, door aan bepaalde monnikenorden dezen arbeid op te dragen. Het zijn de Franciskaner en Dominikaner monniken, aan wie deze pausen het zendingswerk toevertrouwden.

Dominicus, de stichter van de orde naar hem genoemd, is in 1170 in Castilië geboren. Als student betoonde hij reeds zijne christelijke liefde. Bij gelegenheid van eenen grooten hongersnood, verkocht hij zijne boeken en gereedschappen, om de behoeftigen te kunnen helpen. Toen hij in 1206

met zijnen bisschop Didacus eene reis door Spanje en Frankrijk deed, leerde hij een groot aantal gevaarlijke secten kennen, die de Katholieke kerk vijandig waren. Sedert dien tijd ontwaakte bij hem het voornemen eene monnikenorde op te richten, om door haar de ketters in de kerk terug te voeren. Dominicus begaf zich met zijne plannen naar den paus, en dezen was hij welkom. Reeds lang had de paus gevoeld, dat het steeds toenemende aantal ketters zijnen zetel zoude doen waggelen. Paus Innocentius moet zelfs in eenen droom gezien hebben, dat Dominicus en Franciskus het pauselijk paleis op hunne schouders droegen. In 1216 werd de stichting van de Dominikanerorde door den paus bevestigd, en wij laten daarom met dat jaartal dit tijdvak aanvangen.

Franciskus is in 1182 te Assisi geboren. Eene zware ziekte, die hem op zijn vier en twintigste levensjaar trof, bracht hem tot ernstig nadenken. Sedert dien tijd ontwaakte bij hem de lust, om zielen voor den Heere te winnen, en wilde hij daartoe eene monnikenorde stichten. In den beginne vond hij bij den paus geen toegenegen oor. Pas in 1223, vijf jaar vóór zijnen dood, bekrachtigde paus Honorius III de stichting dezer orde. Aan hare monniken werd evenals aan die der Dominikanerorde de zielszorg toevertrouwd. Franciskus zeide onder anderen tot zijne monniken: »Wij zijn geroepen de gewonden te genezen, de dwalenden terecht te brengen; want velen, die u leden des duivels schijnen, zullen nog jongeren van Christus worden.»

Tweeledig was de taak van deze beide orden: de ketters te bekeeren, en de Katholieke kerk te vestigen onder de niet-Christelijke volken. Zij moesten dus voor de Katholieke kerk zijn, wat de Jezuïtenorde later voor de Roomsche werd. Eigendommen mochten zij niet hebben, en daarom werden zij *bedelorden* genoemd. In navolging van Christus en de Apostelen, moesten hare monniken in volstrekte armoede rondtrekken, om door de macht van het woord, en zoo hun dit niet gelukte, dan door martelingen, de ketters binnen de Katholieke kerkmuren terug te voeren. Deze tak van hunnen arbeid moeten wij laten rusten; wij hebben ons slechts te bepalen bij hetgeen zij voor de uitwendige zending hebben gedaan.

Franciskus zelf heeft zich eenen naam onder de zendelingen verworven. Tijdens de vijfde kruistocht was hij als boetprediker mede gegaan. Hij trad zelfs als zending op in het Mohammedaansche leger, dat ter verdediging van de stad Damiate was aangerukt. Hij werd gevangen genomen en gezonden naar Malek-Al-Kamel, Sultan van Egypte. Maar

welk een wonder! deze was Franciskus gunstig gezind, en liet hem aan het hof het Evangelie prediken. Het gelukte Franciskus zelfs den vorst bijna tot het Christendom over te halen. Vrees voor zijne onderdanen hield hem alleen van dezen stap terug. Franciskus stelde den Sultan voor een groot vuur te doen ontsteken, waarin hij zich met de Mohammedaansche priesters zou begeven, om zoo te weten te komen welke de ware godsdienst was. Die God, die uit de vlammen redde, zou alleen gediend en vereerd moeten worden. Toen de Sultan hierop te kennen gaf, dat zijne priesters zich hiertoe niet zouden willen laten vinden, wilde hij zich alleen in de vlammen werpen, op voorwaarde, dat, zoo het vuur hem niet schaadde, de Sultan met zijn volk het Christendom zou omhelsen; doch, indien hij in de vlammen omkwam, zulks aan zijne zonden moest geweten worden. Uit vrees voor oproer durfde Malek-Al-Kamel ook dit voorstel niet aannemen. Hij bood hem geschenken aan; doch Franciskus weigerde deze aan te nemen. De vorst stelde hem nu in vrijheid, en zond hem naar zijn volk terug met de woorden: »Bidt voor mij, dat het God moge behagen, mij te verlichten, en bij dien godsdienst te laten blijven, welke Hem het meest welgevallig is.»

2. A Z I Ę.

In het begin der elfde eeuw had de koning van *Keraït in Tartarië* ten noorden van China het Christendom door Nestoriaansche kooplieden leeren kennen. De vorst zond gezanten naar den bisschop van Maru in Persië, met het verzoek herwaarts te komen, om hem te doopen, of daartoe iemand te zenden. De bisschop gaf hun geestelijken mede, die den vorst en tweeduizend zijner onderdanen den doop toedienden. Hij werd tevens tot priester gewijd en nam den naam van Johannes aan, waarschijnlijk wel naar den toenmaligen patriarch der Nestorianen, die mede dien naam droeg. Deze nieuwe naam is op zijne opvolgers over gegaan, die, even als hij, de koninklijke en priesterlijke waardigheid in zich vereenigden. Onderscheidene geestelijken kwamen hier werken; doch de meesten hunner waren Nestorianen. Den vierden dezer priester-koningen werd in 1202 kroon en leven ontnomen door Tsjingis-Khan, den stichter van het groote Mongoolsche wereldrijk. Deze huwde vervolgens met de

dochter van den vermoorden koning, en gaf aan zijne onderdanen eenen nieuwen godsdienst. Volgens dezen godsdienst moest ieder gelooven aan ééne God, als Schepper der wereld, en aan hem, den grooten Khan, als zijnen zoon, dien Hij tot stadhouder over de geheele wereld had aangesteld, en waaraan al de koninkrijken dezer aarde gehoorzaamheid verschuldigd waren. De Christelijke staat Tartarije werd bij dit wereldrijk ingelijfd, en zoo was het hier met allen zendingsarbeid gedaan.

Oktai-Khan, de opvolger van Tsjingis-Khan, viel met een machtig leger in Oostelijk Europa, en dreigde Rusland, Polen en Boheme te veroveren. Dit deed den paus Innocentius IV besluiten, om twee gezantschappen naar het *Mongoolsche* rijk te zenden, die den vorst in naam van den paus alle vijandelijke ondernemingen tegen de Christenen moesten verbieden, en trachten de Mongolen voor het Christendom te winnen.

Het eene gezantschap, dat uit vier Dominikaner monniken bestond met Ascelinus aan het hoofd, vertrok in 1245 naar Persië om daar den Opperveldheer der Mongolen op te sporen. Al dadelijk bij hunne aankomst gaven zij eenen onaangename indruk aan dezen hooggeplaatsten persoon, dien naar den wil van den grooten Khan dezelfde eer moest bewezen worden, die hij voor zich zelven eischte. Ten eerste hadden zij verzuimd overeenkomstig de Oostersche zeden geschenken mede te nemen, en vervolgens weigerden zij ter verkrijging van audiëntie driemaal eene kniebuiging voor hem te doen. Het was voor de Mongolen een raadsel, dat zij, die een kruis van hout en steen aanbaden, weigerden diezelfde eer te bewijzen aan den vertegenwoordiger van den machtigen Khan. En toen de monniken spraken over de macht van den paus, vroegen zij vertoornd: »Heeft dan de paus zoo vele en zoo groote rijken aan zich onderworpen als de groote Khan, de zoon van God, en is de naam van den paus zoo ver verbreid als de naam van den grooten Khan, die van het Oosten tot het Westen wordt gevreesd?» Te vergeefs putte Ascelinus zich nu uit, om hun door beelden en vergelijkingen duidelijk te maken, »dat de paus, als de opvolger van Petrus, aan wien Christus het bestuur der geheele kerk had toevertrouwd, de grootste macht onder de menschen bezat.» Eindelijk werd de brief van den paus den Veldheer overhandigd, na vooraf in het Persisch en Tartaarsch vertaald te zijn. De Veldheer antwoordde hierop: »dat, gelijk God onveranderlijk besloten had, allen, die den grooten Khan, dien God tot eenen Heer over de geheele wereld had aangesteld, in persoon kwamen huldigen op hunnen grond en bodem zouden blijven;

maar dat de overigen zouden verdelgd worden, en dat de paus, zoo hij zijn land wenschte te behouden, dit ter harte zou moeten nemen." Met dit onvriendelijke antwoord werden zij naar Rome terug gezonden.

Drie Franciskaner monniken begaven zich in hetzelfde jaar naar het Mongoolsche hof. Johannes De Plano Carpini, die aan het hoofd van dit gezantschap stond, was beter voor zijne taak berekend dan Ascelinus. Hij bood de hofgrooten geschenken aan, bewees hun de noodige hulde, en knoopte gemeenschap aan met de Nestoriaansche Christenen, die zich aan het hof bevonden. Toen zij aankwamen was echter Oktai-Khan reeds gestorven, en zij woonden het krooningsfeest van zijnen opvolger Gajuk bij. Gajuk was hun bijzonder genegen, doch zond hen naar Rome terug, zonder dat zij hunne wenschen vervuld kregen.

Toen Lodewijk IX koning van Frankrijk zich tijdens de zevende of laatste kruistocht op het eiland Cyprus bevond, hoorde hij van vreemdelingen en reizigers, dat de Mongolen zeer begeerig waren naar de prediking van het Evangelie. Dit gaf aanleiding, dat deze vorst in 1253 den Franciskaner monnik Willem van Rubruquis met nog eenige anderen herwaarts zond. Rubruquis bezocht den Mongoolschen veldheer Sartach, reisde vervolgens door de landstreken, waar vroeger de priester-koning Johannes zijnen zetel had gehad, en vond daar nog overblijfselen van het Christendom. Het waren hoofdzakelijk Nestorianen, die hij hier ontmoette, en die volgens zijne berichten, in eenen dooden vormendienst waren ontaard. In de stad Karakorum, de vroegere residentie der Tartaarsche priester-koningen, zag hij behalve twaalf afgodstempels en twee moskeën, ook eene christelijke kerk. Hier waren door handelsverkeer en andere oorzaken vele Christenen uit onderscheidene landen saamgevloeid, die zich over zijne komst verblijden. Hij diende hun op Paasch-Zondag het heilige avondmaal toe, terwijl niet minder dan zestig personen zich door hem lieten doopen. Hij begaf zich vervolgens naar Mangu, den grooten Khan der Mongolen, en vroeg hem vergunning hier het Evangelie te prediken. Dit gaf aanleiding tot een godsdienstgesprek tusschen Rubruquis en eenige hofbeambten van den Khan, die onderzoek naar het doel van zijne komst moesten doen. Rubruquis gaf hun te kennen, dat hij het Woord Gods aan de Mongolen wenschte te prediken. Op hunne vraag, welke woorden Gods hij hun te brengen had, antwoordde hij: »Het Woord Gods, 't welk ik verkondig, is dit: Hoe meer God aan iemand gegeven heeft, des te meer, maar hoe minder hem gegeven is, des te minder zal van hem geëischt worden, en

hij, aan wien het meeste is toevertrouwd, is ook de meest geliefde. De Khan nu heeft zeer vele goederen van God ontvangen; want van al zijne grootheid en macht heeft hij niets aan de afgoden, maar alles aan den almachtigen God te danken. Hij is de Schepper van hemel en aarde, en heeft alle koninkrijken der wereld in Zijne hand, en geeft hen, om de zonden der menschen, van het eene volk aan het andere. Daarom zoolang de Khan God lief heeft, zal hem niets ontbreken. Doch handelt hij anders, zoo moge hij zich verzekerd houden, dat God hem over alles, tot den laatsten penning toe, ter verantwoording roepen zal." — »Is er dan eenig mensch op de wereld, die God niet lief heeft?" vroeg één hunner. Wie God lief heeft" — hernam Rubruquis — »onderhoudt Zijne geboden, en wie Zijne geboden niet onderhoudt, heeft Hem ook niet lief." Ze trachtten hem nu door eene strikvraag te vangen, daar men van hem wenschte te weten: »Of de Khan Mangu, naar zijn oordeel, de geboden Gods al of niet onderhield?" Wijs en voorzichtig antwoordde Rubruquis hierop: »Ik ben bereid den Khan, wanneer het hem behaagt, al de geboden van God bekend te maken, en daarna moge hij zelf oordeelen, of hij ze onderhoudt of niet." En hiermede eindigde dit gesprek.

Terwijl de Heidenen, Mohammedanen en Christenen hier bekeerlingen trachtten te maken, besloot de Khan te onderzoeken welke van de drie godsdiensten de ware was. Hij belegde daartoe eene vergadering, waarin Rubruquis de voornaamste woordvoerder was. Tegenover de Heidenen verdedigde hij het ééngodendom. De Mohammedaansche geestelijken ontweken wijselijk den strijd, daar zij wel gevoelden hem in kennis niet te evenaren. En daar de Khan zich tot een nader onderhoud niet liet vinden, bereikte ook dit gesprek zijn doel niet. De Khan zeide bij deze gelegenheid tot Rubruquis: »Wij Mongolen gelooven, dat er maar één God is, door Wien wij leven en sterven en op wien geheel ons hart gericht is". »God verleene u die genade" — hernam Rubruquis — »want zonder Zijne genade kan dat niet geschieden". — »Gelijk God aan de handen vele vingers gegeven heeft," — vervolgde de Khan — »zoo heeft Hij aan de menschen onderscheidene wegen ter zaligheid voorgeschreven. Aan de Christenen heeft Hij de Heilige Schrift geschonken, en zij onderhouden hare geboden niet. Ons heeft Hij onze waarzeggers gegeven, en wij doen wat zij ons voorschrijven, en leven in vrede met elkaar." Uit deze woorden van den grooten Khan, merken wij duidelijk, dat hij niet genegen was het Christendom te omhelzen. Hij zond Rubruquis dan ook weldra naar

Frankrijk terug, en weigerde hem hier het Evangelie te laten prediken.

De staatkundige omwentelingen in Azië deden daar in het midden der 13de eeuw twee nieuwe rijken ontstaan. Het eene werd omstreeks 1258 door Hulagu, eenen broeder van den Khan, in Persië gesticht. Hier was van ouds de zetel van de Nestoriaansche kerk. Zijne belangstelling voor het Christendom nam nog toe, toen hij met eene Nestoriaansche Christin huwde. De pausen zonden af en toe Dominikaner en Franciskaner monniken derwaarts. Deze konden hier echter weinig utruchten, en hadden veel te lijden van de Mohammedanen. Toen deze laatste de overhand kregen, werden de Christenen op vreeselijke wijze vervolgd, en was het hier met allen zendingsarbeid gedaan.

Koblai-Khan, de stichter van het andere rijk, dat in China gegrondvest werd, toonde belangstelling voor alle godsdiensten, maar vooral voor het Christendom. Eene ontmoeting met twee aanzienlijke Christelijke kooplieden had tengevolge, dat Koblai den paus van Rome om honderd geleerde geestelijken vroeg. Daar destijds de pauselijke zetel onbezet was, werd eerst in 1274 aan dit verzoek voldaan, en wel in zooverre dat paus Gregorius X hem slechts twee bekwame Dominikaner monniken zond. Markus, een zoon van één der bovengenoemde kooplieden, ging met hen mede. Niettegenstaande Markus toen pas vijftien jaar was, verwierf hij toch in die mate de gunst van den vorst, dat deze hem aan het hof aanzienlijke betrekkingen verleende. Nadat hij in 1295 naar zijn vaderland was teruggekeerd, schreef hij een werk over deze gewesten, waaruit wij den toestand der Christenen in die landen het best kunnen leeren kennen. Markus maakt daarin onder anderen ook melding van iemand, die zich voor Christen uitgaf en aan het hoofd van velen zijner geloofsgenooten tegen Koblai opstond. Toen de vorst dezen oproermaker aan zich onderworpen had, gingen zijne Joodsche en Saraceensche krijgsknechten allerlei lastertaal tegen de Christenen uitspreken. Zij zeiden: »Hier ziet gij de onmacht van Christus, die niet in staat is geweest, aan zijne dienaren de overwinning te schenken.» De Christenen beklagden zich hierover bij den Khan. Deze verbood nu den God der Christenen verder te lasteren, en zeide: »De oproermaker heeft wel de hulp van den God der Christenen ingeroepen, maar deze heeft als een goed en rechtvaardig God geweigerd het kwade te ondersteunen.»

De voornaamste zending hier in China is de Franciskaner monnik Johannes de Monte Corvino, die ook in Oost-Indië is werkzaam ge-

geweest. Wij volgen hem nu slechts naar Peking, de hoofdstad van den grooten Khan, waar hij zich in 1292 nederzette. Deze voortreffelijke man, in wien wij het beeld van eenen waren zendeling aanschouwen, is in 1246 geboren en werkte hier elf jaar lang geheel alleen. Hij maakte zich de volkstaal eigen en predikte daarin het Evangelie. Voor de jeugd richtte hij scholen op, terwijl hij jongelingen uit het volk zelf tot zendingen opleide, die als zijne vleugeladjudanten werkzaam waren. Hij vertaalde het Nieuwe Testament en de Psalmen in het Tartaarsch. Van tijd tot tijd kocht hij meer dan honderd knapen beneden de zeven en elf jaar, doopte hen, en onderwees hen in het Latijn en Grieksch en leerde hun het kerkgezag. Deze knapen waren in den beginne bijna uitsluitend zijne hoorders, zoodat hij in één van zijne brieven schreef: »Ik houd de godsdienstoefening met eene schaar van kinderen en zuigelingen." In het nette kerkgebouw, dat weldra verrees, hing hij zes schilderijen op, die geschiedenissen uit den Bijbel voorstelden en van onderschriften voorzien waren, die in de Latijnsche, Persische en Tartaarsche taal opgesteld waren, en dienen moesten om de onkundigen aangaande de beteekenis dier tafereelen te onderrichten. De rijke Christelijke koopman Petrus de Lucalongo kocht voor hem een stuk grond, in de nabijheid van het vorstelijk paleis, waarop in 1305 een tweede kerk verrees. Monte Corvino verdeelde nu de knapen, die de Liturgie zongen, in beide kerkgebouwen. De Chineesche vorst luisterde met belangstelling naar hun kerkgezag, dat hij in zijn paleis kon hooren. Deze zegen zagen de Nestoriaansche Christenen met leede oogen aan. Zij verspreidden allerlei valsche beschuldigingen tegen hem. Doch, toen zijne onschuld bleek, werden zij door Timur-Khan, den opvolger van Koblai, met verbanning gestraft. Monte Corvino wist zelfs den vorst Georgius, eenen nakomeling van den meermalen genoemden priester-koning Johannes 1) van de Nestoriaansche tot de Katholieke kerk over te halen. Velen zijner onderdanen volgden zijn voorbeeld. Georgius hielp hem nu ijverig in de verbreiding van het Katholieke geloof. Hij liet een prachtig bedehuis bouwen, waaraan hij den naam van *Roomsche* kerk gaf. Zelfs was Georgius van plan de Roomsche Liturgie in de volkstaal te laten vertalen, en haar in de kerken van zijn rijk in te voeren. Doch zijnen dood in 1299 beletten hem dit voornemen te volvoeren. Na den dood van Georgius kregen de Nestorianen hier weer de overhand.

1) Zie bladz. 94.

Monte Corvino had dringende behoefte aan hulp. Hij schreef in 1305 aan de leden zijner orde: »Daar ik alleen ben, en den keizer niet verlaten mag, zoo kan ik mij ook niet naar die twintig dagreizen verwijderde kerk begeven, maar als er eenige goede medearbeiders komen, zoo hoop ik in God, dat alles weder goed gemaakt zal worden; want ik bezit nog het privilege, hetwelk de overleden koning Georgius mij gegeven heeft.» Volgens zijne brieven zou het hem met behulp van goede medearbeiders waarschijnlijk gelukken den keizer te doopen. Van zich zelve schreef hij: »Ik ben oud en grijs geworden, hoewel meer door arbeid en vermoeienis, dan door het getal mijner jaren; want ik tel er pas acht en vijftig.» — De paus zond hem zeven Franciskaner monniken ter hulp, en gaf orders te Peking een aartsbisdom te stichten, waarmede Monte Corvino werd begiftigd. Johannes de Monte Corvino stierf in 1326, op den gezegenden leeftijd van 80 jaar.

Paus Johannes XXII wilde dezen rijk gezegenden arbeid niet aan zijn lot overlaten, en benoemde daarom de Franciskaner monnik Nikolaus tot zijn opvolger, die hij met nog 26 andere monniken naar China zond. Het is echter onzeker of zij hun bestemmingsoord hebben bereikt. De Christenen in China ten minste beklagden zich in 1338 bij den paus, dat zij acht jaar lang van Evangeliedienaars verstoken waren geweest. Omstreeks dienzelfden tijd zond de groote Khan een gezantschap naar Rome, door hetwelk hij »des Pausen zegen en priesterlijke voorbede vroeg»; doch het schijnt dat dit gezantschap ook weinig gevolg heeft gehad. De Christenen hier, die voor het meerendeel Nestoriaansch gezind waren, bezaten te weinig levenskracht in zich zelve, om zich tegenover de vijandige machten staande te houden; terwijl de Katholieke kerk verzuimde derwaarts degelijke Evangeliedienaars te zenden.

De Portugees Vasco de Gama ontdekte in 1498 den weg ter zee naar Oost-Indië. Kort daarna vestigden de Portugeezen hunne macht in bijna geheel den Indischen Archipel. Franciskaner en Dominikaner monniken werden derwaarts gezonden, om er de Katholieke kerkleer te verbreiden. Van hunne pogingen is ons te weinig bekend, om daarbij stil te staan. De Jezuïeten namen daar weldra hunne taak over. En aangezien de arbeid der Jezuïeten niet behoort tot de Katholieke maar tot de Roomsche zending, valt die buiten ons tijdperk.

3. AFRIKA.

a. De Noordkust.

En hiermede meenen wij Azië te kunnen verlaten, en richten onze blikken naar *Afrika*. Wij hebben daar reeds vroeger Franciskus van Assisi werkzaam gezien 1); en na hem heeft het in Afrika ook niet aan zendingspogingen ontbroken.

De wapenen, van oude dagen af en tot op dezen dag door zendingen gebruikt, tot verdediging des Christendoms en bestrijding des Heidendoms, zijn zeer verschillend.

Karel de Groote meende daartoe het zwaard te mogen en te moeten gebruiken. Na hem ontstonden er zelfs geestelijke ridderorden, als die der Zwaardbroeders en die der Duitsche ridders, die met dat wapen in de hand tegen het Heidendom te velde trokken. Ook in de kruistochten zien wij deze wijze van werken, al openbaarde zij zich daarin ook in eenigszins anderen vorm. Onder ons zal het echter geen tegenspraak vinden dat het ongeoorloofd en onbijbelsch is, om den »vrede door het bloed des kruises" met het strijdzwaard te verbreiden.

Het machtigste wapen om het Evangelie ingang te doen vinden is de dienende liefde. Zij, die naar de Heidenen gingen, niet om »gediend te worden, maar om te dienen", hebben het meest tot stand kunnen brengen. Toen Napoleon op St.-Helena gevangen zat, zeide hij ongeveer het volgende: »Alexander, Caesar, Karel de Groote en ik, wij hebben groote rijken gesticht; maar waar zijn zij gebleven? Ze waren op geweld gegrond, en daarom zijn zij weer in het niet verzonken. Maar het rijk van Christus is een rijk der liefde, en er zijn nog millioenen, die voor hem willen sterven. Zijne heerschappij zal zich dan ook over de geheele wereld uitstrekken." Dit woord heeft groote beteekenis, vooral in den mond van Napoleon. Omdat het rijk van Christus op liefde gegrond is, kan zijne komst ook het best bevorderd worden door liefdedienst.

De wetenschap is ook van groot belang voor den arbeid der zending. De Christelijke godsdienst toch is en blijft een *redelijke* godsdienst, en de prediking van het Evangelie mag het karakter van *onderwijzen* (Matth.

1) Zie bladz. 93.

28 : 19) niet verliezen. De zendelingen, die een warm hart en een helder hoofd in zich vereenigen, zullen ongetwijfeld het best in hunne pogingen slagen. Wel zouden wij een tal van zendelingen uit het eerste gedeelte der middeleeuwen kunnen noemen, die eene algemeene kennis bezaten; maar zelden zien wij hen met het wapen der wetenschap het Heidendom bestrijden. De algemeene onkunde der Germaansche volkeren maakte dit ook niet bepaald noodzakelijk. In dezen tijd is het echter heel anders. De Mohammedanen beoefenden met ijver de wetenschap; zoodat zij daardoor nog het best tot andere gedachten konden gebracht worden. In dezen tijd vertoonde zich een man op het tooneel der zendingsgeschiedenis, die de Mohammedanen op wetenschappelijk terrein trachtte aan te vallen. Die man is *Raymund Lullus*.

Raymund Lullus is in 1236 op het eiland Majorka geboren. Tot zijn dertigste levensjaar was hij de hofmaarschalk van den koning der Balearische eilanden, en leidde een wereldsch leven. Zijne schoone geestesgaven gebruikte hij in den dienst der wereld, en zijn dichterlijk talent wijdde hij aan zinnelijke liefde. Het behaagde God echter hem van het dwaalspoor terug te brengen. Terwijl hij op zekeren nacht bezig was een minnedicht te maken, zag hij plotseling het beeld van den gekruisigden Christus voor zich. Dit maakte zulk een indruk op hem, dat hij zijn lied niet voort kon zetten. Toen hij eenigen tijd later weder met dat gedicht wilde beginnen, vertoonde datzelfde beeld zich opnieuw aan zijnen geest. Hij liet nu den zondendienst varen, en koos den zedingsarbeid tot zijne levenstaak. Maar hoe zou hij, onkundige leek, die reeds den leeftijd van dertig jaar had bereikt, zijn voornemen vervuld krijgen? Terwijl hij hier ernstig over nadacht, besloot hij een boek te schrijven, waarin hij het Christendom tegenover het Mohammedanisme zou trachten te verdedigen, en dan wilde hij tevens er bij den Paus op aandringen, dat er in de kloosters gelegenheid mocht gegeven worden tot het aanleeren van de Arabische taal; opdat wanneer hij straks zijn boek klaar had, er ook mannen zouden zijn, die de Saracenen in hunne eigene taal zouden kunnen aanvallen. Toen hij een paar maanden later, op den vierden October, den dag, waarop het gedachtenisfeest van Franciskus werd gevierd, de prediking over de zelfverloochenende liefde van dien heilige aanhoorde, kwam zijn plan tot volkomen rijpheid. Hij besloot het voorbeeld van Franciskus te volgen. Daartoe verkocht hij zijne bezittingen, waarvan hij slechts zooveel overhield, als tot onderhoud van zijne vrouw en kinderen kon strekken,

en verliet zijne woning met het besluit haar nimmer weer binnen te treden. Met onvermoeiden ijver leide hij zich nu op de studie toe. Hij kocht een Saraccenschen slaaf, die hem het Arabisch leerde. Nadat hij zijne studie voltooid had, hield hij overal voorlezingen over zijne wetenschapsleer. In 1275 keerde hij naar zijn vaderland terug en wist den koning van de Balearische eilanden te bewegen, dat hij op Majorka een klooster stichtte, waar dertien Franciskaner monniken in het Arabisch zouden onderwezen worden, die na volbrachte studiën als zendelingen onder de Saracenen zouden moeten werken. Hij wenschte, dat in alle landen zulke zendingsscholen zouden verrijzen. Daartoe reisde hij in 1286 naar Rome; maar bij den paus vond hij geen toegeneegen oor.

Het volgende jaar, 1287, besloot hij zelf als zending naar Noord-Afrika te gaan. Hij reisde daartoe naar Genua. Terwijl het schip reeds ter afvaart gereed lag, en zijne boeken al aan boord waren, deinsde hij terug voor het vreeselijk lot, dat hem, naar hij meende, onder de Mohammedanen te wachten stond. Het schip ging zonder hem in zee. Doch nu beschuldigde zijn geweten hem in zoo hevige mate over zijne ontrouw, dat hij daardoor lichamelijk ongesteld werd. En hij bleef ziek, totdat hij in 1291 naar Afrika overstak. In het begin van 1292 kwam hij te Tunis aan. Hij vereenigde een groot aantal Mohammedaansche geleerden om zich heen, en gaf hun te kennen, dat hij het Christendom met het Mohammedanisme wilde vergelijken, om, ingeval de gronden, waarop het Mohammedanisme rustte, sterker waren dan die van het Christendom, Mohammedaan te worden. Met eene bewonderenswaardige takt, die van eene grondige kennis getuigt, bepleitte hij voor hen de Drieëenheid, en de noodzakelijkheid van de menschwording van Christus. De eigenschappen Gods nam hij hierbij tot uitgangspunt. Hij zeide onder anderen: »Iedere wijze moet dien godsdienst voor de ware erkennen, die aan God de hoogste volmaaktheid toekent, van zijne afzonderlijke eigenschappen de meest juiste begrippen geeft en op de beste wijze de gelijkheid en overeenstemming tusschen deze in het licht stelt.» Lullus moest zijn stout optreden echter weldra boeten met gevangenisstraf. Op voorspraak van eenen edelen Mohammedaan werd hij wel weder in vrijheid gesteld, doch het gebied van Tunis werd hem op straffe des doods verboden. Hij vertrok nu naar Napels, waar hij voorlezingen hield, en begaf zich vervolgens naar Rome, waar hij opnieuw, doch zonder gevolg, den Paus voor zijne plannen trachtte te winnen. Tijdens zijn verblijf te Rome voltooide hij het boven-

genoemde boek. Op meesterlijke wijze heeft hij daarin den Christelijken godsdienst voor het verstand gerechtvaardigd, en de bezwaren der Mohammedanen tegen het Christendom ontzenuwd. En daar het juist den avond voor het feest van Johannes den Dooper was, toen hij de laatste hand aan dit belangrijke werk leide, zeide hij aan het slot: »Gelijk dit boek voltooid is op de vigilie van Johannes den Dooper, die de heraut was van het licht en met den vinger wees op Dengene, die het ware licht is, zoo behage het den Heere Jezus Christus een nieuw licht voor de wereld te ontsteken, opdat het de ongeloofigen tot hunne bekeering moge verlichten en zij te zamen met ons komen tot den Heere Jezus Christus, wien eer en prijs zij tot in eeuwigheid!"

Nadat hij vervolgens eenigen tijd op Majorka, Cyprus en in Armenië had geleefd, waar hij Joden en Mohammedanen voor de waarheid van het Christendom trachtte te winnen, stak hij in 1300 andermaal naar Afrika over. Hij vestigde zich in de stad Bugia, en verklaarde aan een ieder te willen bewijzen, dat het christendom de eenige ware, maar de leer van Mohammed een valsche godsdienst was. Dat woord bracht veel volk bij elkaar, dat hem niet zelden met eene hagelbui van steenen begroette. Een Arabisch wijsgeer vorderde van hem, dat hij zijne bewijzen voor het Christendom en tegen het Mohammedanisme zou ontwikkelen. Hij ontvouwde hem nu de leer der Drieëenheid, en zeide onder anderen: »De goedheid van God kan niet werkeloos gedacht worden. Weigert men echter de leer der Drieëenheid aan te nemen, zoo moet men zeggen, dat Gods goedheid tot het begin der schepping werkeloos en dus onvolmaakt is geweest. Tot het wezen van het hoogste goed behoort de mededeeling van zichzelf; maar deze kan niet dan in de leer der Drieëenheid als volmaakt en eeuwig worden gedacht". De Mohammedaansche geleerde trachtte tevergeefs zijne verdediging van het Christendom te wederleggen. Hij werd in de gevangenis geworpen. Men trachtte hem tot het Mohammedanisme over te halen door de belofte van hooge eereposten en groote rijkdommen, maar hij antwoordde: »En ik beloof u de grootste schatten en het eeuwige leven, als gij dezen valschen godsdienst verlaten en in Jezus Christus gelooven wilt." Na een halfjaar in den donkeren kerker te hebben gezocht, werd hij uit het land verbannen. Het schip dat hem naar Pisa over zou brengen werd een prooi der golven, en hij redde met zijnen tochtgenoot nauwelijks het leven. En nu hield hij te Pisa, Genua en andere plaatsen voorlezingen, waarin hij belangstelling

voor de zending trachtte te wekken. Hij kreeg zelfs gedaan, dat aan de universiteiten van Parijs, Oxford en Salamanka leerstoelen voor het Arabisch werden opgericht.

Blakende van ijver voor de zendingszaak, en ook uit zucht naar de martelaarskroon, begaf hij zich in 1314 voor de derde maal naar Afrika, en vestigde zich weder in de stad Bugia. Zoolang hij zich onder de kleine kring van Christenen bewoog, die tijdens zijn vroeger verblijf aldaar tot bekeering waren gekomen, kon hij onopgemerkt zijn werk verrichtten. Doch zoodra hij openlijk met de verklaring voor den dag kwam, dat hij dezelfde was, die men vroeger uit het land had verbannen, en van ieder eischte het Mohammedanisme te laten varen, werd hij op bevel des konings gesteenigd. Alzoo stierf deze geloofsheld den marteldood in het jaar 1315, op den leeftijd van 79 jaar. Het werd aan Majorkaansche kooplieden vergund zijn lijk onder de steenhoopen vandaan te halen, en het naar zijn vaderland over te brengen.

b. De Westkust.

Behalve op de Noordkust van Afrika, werden er ook zendingspogingen op de Westkust ondernomen, en men trachtte zelfs in de binnenlanden van dat werelddeel door te dringen. Deze zending draagt echter weer een geheel ander karakter. Men ziet hierbij dikwijls zending en politiek, christianiseering en koloniseering nauw met elkaar verbonden.

De zending op de Westkust van Afrika vangt aan met de ontdekkingsreizen der Portugeezen. In 1364 werd de eerste tocht derwaarts ondernomen; doch naar het schijnt met weinig gevolg. Ongeveer eene halve eeuw later schonk paus Martinus V al de landen, die ontdekt mochten worden tusschen de kaap Bajador en Indië, aan den Portugeeschen troon. Dit gaf aanleiding, dat de Portugeesche vorsten zich met onvermoeiden ijver toeleidden op kolonisatie. De eene expeditie werd na de andere uitgezonden, en zij ontdekten achtereenvolgens Porto Santo, Madera, de Kaap-Verdische en de Azorische eilanden, overschreden in 1471 zelfs de linie, en bereikten in 1486 Kaap de Goede Hoop. En ook de binnenlanden van Afrika werden door hen bezocht. Overal waar zij kwamen knoopten zij handelsbetrekkingen aan; terwijl zij ook niet zelden vorsten van hunne tronen rukten, om Portugal met hun gebied te verrijken. Doch naast dat alles waren Franciskaner en Dominikaner monniken ijverig

werkzaam, om daar de Katholieke kerkleer te verbreiden. Slaven werden door hen geroofd en naar Lissabon gezonden, waar zij werden gedoopt en tot geestelijken opgeleid. Zelfs verrezen op enkele plaatsen nette kerkgebouwen.

De ontdekkingsreiziger Diego Cam voer zelfs de Kongo-rivier op. Hij zond eenige inboorlingen naar Lissabon, waar zij vriendschappelijk ontvangen, gedoopt en met rijke geschenken naar hun vaderland teruggezonden werden. Toen de koning van het Kongoland dit hoorde, zond hij een gezantschap naar den koning van Portugal, om een verbond met dien vorst te sluiten, en verklaarde zich te gelijktijd bereid het Christendom aan te nemen. In 1491 kwam hier nu eene Portugeesche vloot, die een groot aantal zendelingen medenam. De koning Mani-Sogno liet zich doopen, welk voorbeeld door velen zijner onderdanen, zoowel aanzienlijken als geringen, werd gevolgd. En zoo druk hadden de zendelingen het met doopen, dat »hunne handen moede en mat werden." De invloed der Portugeezen nam nog meer toe, doordat zij eenen gevaarlijken vijand van het Kongorijk mede hielpen verslaan. De zoon en opvolger van Mani-Sogno, Alfonso geheeten, trachtte met geweld het christendom in zijn rijk in te voeren. Overal hieuw hij de afgodsbeelden omver, waarvoor kruisen verrezen. Hij besteedte zelf den kansel, en zoo meende hij krijgsman en leeraar tegelijk te kunnen zijn. Duizenden lieten zich nu uit vrees doopen. Het Christendom was bij hen echter niet meer als een dun vernis, waardoor het heidendom nog zichtbaar doorschemerde. Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat zij na den dood van hunnen koning Alfonso in 1425 weer tot het heidendom terugvielen. Het opgedrongen Christendom wilde hier niet tieren. Later namen de Jezuiten het werk der Franciskaner en Dominikaner monniken over. Diego Cam heeft ook Neder-Guinea ontdekt, met het gevolg dat de koning Ineve van Angolo handelsbetrekkingen met Portugal aanknoopte en om christelijke leeraars vroeg. Doch eerst de Jezuiten hebben hier iets van beteekenis tot stand gebracht.

De zendingsarbeid der Franciskanen en Dominikanen in Oost-Afrika is te onbelangrijk, om daarbij stil te staan, zoodat wij hiermede de Middeleeuwsche zendingsgeschiedenis in Afrika als afgehandeld kunnen beschouwen. Nu rest ons *Amerika* nog.

4. AMERIKA.

Kort na de ontdekking van Amerika in 1492 trachtten de onderscheidene Europeesche mogendheden grondbezit in de nieuwe wereld te krijgen, terwijl de Franciskaner en Dominikaner monniken derwaarts werden gezonden, om daar de Katholieke kerkleer te verbreiden. Wij kunnen echter weinig van hunne pogingen mededeelen, omdat zij slechts de voorloopers van de Jezuiten waren, wier arbeid niet behoort tot ons tijdvak. Maar wij zien daarin dan toch, dat er ook toen nog zendingsgeest in de Katholieke kerk was; al moet ook toegestemd worden, dat die zendingsgeest evenals de kerk zelf in een dooden vormendienst was ontaard; en dat men ook ten sterkste moet afkeuren dat het zendingdrijven met staatkundige bedoelingen gepaard ging.

Toen Columbus in 1493 van zijne eerste reis weder naar Spanje terugkeerde nam hij ook eenige inboorlingen uit de nieuwe wereld mede. De koning Ferdinand liet hen tot zendelingen opleidden. Nog in hetzelfde jaar vertrok Columbus opnieuw naar Amerika, en nam twaalf priesters mede; waarvan de Franciskaner monnik Juan Perrez de voornaamste was. Deze bouwde in West-Indië het eerste kerkgebouw, en wel op het eiland Hispaniola. Columbus wilde, dat die geestelijken eerst de taal der Indianen zouden leeren, om hun het Evangelie te prediken in hunne eigene taal; doch het schijnt dat zij hiertoe weinig genegen waren. In 1502 werden er niet minder dan tien Franciskanen naar Hispaniola gezonden. Bijna al deze mannen misten de geschiktheid om voor de Indianen ten zegen te kunnen zijn. Eén man komt hier echter werken, waarin wij het beeld van een waren zending aanschouwen. Die man is Franciskus Bartolomeus de las Casas.

Bartolomeus de las Casas is in 1474 geboren. Na volbrachte studie begeleidde hij in 1502 Ovando naar St. Domingo. Acht jaar later werd hij tot priester gewijd en werkte hier met grooten zegen. Zijn arbeid beperkte zich echter niet tot St. Domingo, maar strekte zich uit tot Cuba, Nicaragua, Peru en Mexico. De indianen noemden hem hunnen vader en beschermer. Als vader heeft hij hen dan ook beschermd tegen de onderdrukkers. Meermalen reisde hij naar Spanje om bij de regeering voor hun welzijn te pleiten, en haar aan te sporen tot verdraagzaamheid jegens de Indianen. Met de macht van het woord streed hij tegen de slavernij

met het gevolg, dat Karel V den slavenhandel der Indianen verbood. Hij heeft onderscheidene werken geschreven, waarvan »de Unico vocationis modo" 1) het voornaamste is. In dit werk toonde hij aan, dat de heidenen niet met geweld, maar door de Evangelieprediking voor het Christendom moesten gewonnen worden. De Franciskaner en Dominikaner monniken, die met het zwaard in de vuist den Indianen het christendom wilden opdringen, waren alles behalve gesticht over een zoodanig optreden van Las Casas. Tot aan zijnen dood in 1566 was hij onvermoeid als zendeling werkzaam.

Het schiereiland Florida, dat door een zekeren Cabot in 1492 ontdekt is, en Florida genoemd werd, omdat men aankwam op Palmzondag — Pascua Florida —; of ook om den schoonen indruk, die men kreeg van de bloemrijke kusten, is ook door onderscheidene monniken bezocht. Doch nauwelijks hadden zij voet aan wal, of de marteldood nam hen weer weg; zoodat hier in dien tijd niets tot stand was te brengen.

Van de verschillende staten van Zuid-Amerika, werd vooral Peru in dezen tijd door Evangeliedienaars bezocht.

Toen Pizarro in 1531 de beide hoofdsteden van Peru bezocht, trof hij daar eene beschaafde staat aan. Volgens de volkssage had de zonnegod zich voor 400 jaar ontfermd over den wilden en ruwen toestand dezer bevolking en zond twee van zijne kinderen, namelijk *Manco* en *Capak* met hunne vrouwen naar de aarde, om den zonnegodsdienst in te voeren. Van dezen zouden hunne koningen afstammen.

Tegelijk met Pizarro kwamen hier Franciskaner en Dominikaner monniken werken. De voornaamste van hen was Thomas de Santo Martino, die hier met onvermoeiden ijver heeft gewerkt. Nadat Pizarro om het leven was gebracht, werd hij eenparig tot onderkoning benoemd. Later werd hij bisschop van Plata, en plantte met ijver de banier des kruises.

De andere staten van Amerika leveren ons te weinig belangrijks om daarbij stil te staan, zoodat wij hiermede onze zendingsgeschiedenis eindigen.

1) Over de eenige wijze van roeping.